

**PUHUTTELU LEENA LEHTOLAISEN JA MATTI YRJÄNÄ
JOENSUUN DEKKARIEN DIALOGEISSA
– ”Älä kundi aliarvioi tytön älyä”**

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopistossa
helmikuussa 2006

Johanna Ristiluoma

Tampereen yliopisto
Suomen kielen ja yleisen kielitieteen jaos
RISTILUOMA, JOHANNA:
Puhuttelu Leena Lehtolaisen ja Matti Yrjänä Joensuun dekkarien dialogeissa
– "Älä kundi aliarvioi tytön älyä"
Pro gradu -tutkielma, 152 s.
Suomen kieli
Helmikuu 2006

Tutkielmassa tarkastellaan neljän dekkarin dialogeissa esiintyvien puhuttelujen variaatiota. Määrittelen puhutteluiksi kaikki ne ilmaukset, joilla viitataan puhuteltavaan. Tarkastelen siis sekä vokatiivisia puhuttelusanoja että puhuttelulauseiden persoonamuotoja.

Tutkimusaineistoni koostuu Leena Lehtolaisen *Ensimmäinen murhani* ja *Veren vimma* -dekkarin sekä Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpää ja rakkauten nälkä* ja *Harjunpää ja pahan pappi* -dekkarin dialogeista. Niistä olen poiminut ne suoraa puhetta jäljittelevät dialogit, jotka kuvaavat poliisien keskinäisiä keskusteluja, poliisien ja kuulusteltavien välisiä keskusteluja sekä poliisien ja perheenjäsenten välisiä keskusteluja.

Tutkielmani sijoittuu pääosin sosiolingvistiikan nimellä tunnettuun kielitieteen haaraan, ja sen lähtökohtana ovat aiemman sosiolingvistiikan tutkimustulokset. Lisäksi olen kuitenkin etsinyt näkökulmaa myös keskusteluanalyysistä ja pragmatiikasta. Aineistoni käsittelyssä olen hyödyntänyt sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista lähestymistapaa.

Aineistossani yleisimpiä puhuttelupropreja ovat etunimet, joita käytetään tuttuuden ja emotionaalisen läheisyyden ilmaisemiseen. Emotionaalista läheisyyttä ilmaisevilla puhuttelusanoilla puhuja voi suojella puhuteltavan kasvoja tai edesauttaa oman tavoitteensa saavuttamista.

Poliisien työyhteisössä yleisimpiä puhutteluja ovat sukunimi- ja lempinimipuhuttelut. Naispuolisia työtovereita ei kuitenkaan puhutella kahta poikkeusta lukuun ottamatta lempinimellä lainkaan. Sukunimipuhuttelulla puhuttelija ilmaisee etäisyyttä puhuteltavaan henkilöön.

Muodollisen puhuttelun keinoilla, etenkin teitittelyllä ja geneerisen yksikön 3. persoonan käytöllä ilmaistaan aineistossani vain harvoin kohteliaisuutta. Tämä johtuu siitä, että muodollinen etätyyppinen kohteliaisuus on nykyisin korvattu lähityyppisellä kumppani- ja pitämiskohteliaisuudella.

Puhuteltavaan kohdistuvia negatiivisia tunteita ilmaistaan muodollisen puhuttelun keinojen lisäksi affektiivisilla puhutteluappellatiiveilla. Etenkin sukupuoleen viittaavat yleisnimet ja tittelit kantavat sosiaalis-emotionaalista funktiota.

Asiasanat: puhuttelu, puhuttelumuodot, sosiolingvistiikka, keskusteluanalyysi, dialogi

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen rajaus ja tavoitteet	6
1.2 Tutkimusaineisto	7
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	11
2.1 Sosiolingvistiikan näkökulmat.....	11
2.2 Keskusteluanalyysin näkökulmat.....	15
3 PUHUTTELUPROPRIT	18
3.1 Etunimi puhuttelussa	19
3.1.1 " <i>Kirjaatko, Rane?</i> " (EM)	23
3.1.2 " <i>Maria, oletko sä kunnossa?</i> " (VV).....	26
3.1.3 " <i>Onerva, palataan autolle!</i> " (RN)	32
3.1.4 " <i>Mitä siellä on, Jari?</i> " (PP)	34
3.2 Sukunimi puhuttelussa	36
3.2.1 " <i>Koivu, tuus tänne. Virkatehtävä "</i> (EM).....	40
3.2.2 " <i>Älä viitsi Kervinen</i> " (VV).....	41
3.2.3 " <i>No kuinka Harjunpäällä menee?</i> " (RN).....	48
3.2.4 " <i>Harjunpää! Mitä helvettiä tämmöinen on?</i> " (PP).....	52
3.3 Virallinen nimi puhuttelussa.....	52
3.4 Lempinimi puhuttelussa	54
3.4.1 " <i>Haista kuule Nykäskä paska!</i> " (RN).....	55
3.4.2 " <i>Tää on Timoteus tätä</i> " (PP).....	60
4 PUHUTTELUAPPELLATIIVIT	64
4.1 Luokittelevat puhutteluappellatiivit	65
4.1.1 Puhuteltavan sukupuoleen viittaavat puhutteluappellatiivit .	66
4.1.1.1 " <i>Älä kundi aliarvioi tytön älyä</i> " (EM).....	66
4.1.1.2 " <i>Vai oikein kaksin kappalein naispoliiseja</i> " (VV)....	68
4.1.1.3 " <i>Mitäs mies?</i> " (RN)	73
4.1.1.4 " <i>Kaveri hei!</i> " (PP)	76
4.1.2 Puhuteltavan ikään viittaavat puhutteluappellatiivit	77
4.1.2.1 " <i>Kuulkaas nyt, nuori nainen</i> " (EM).....	77
4.1.2.2 " <i>Siinä riittää teille tytöille tutkimista</i> " (VV)	79
4.1.2.3 " <i>No niin tytteli, laitetaanpas sitten</i> <i>seuraten setiä</i> " (RN)	80
4.2 Suhdetta kuvaavat puhutteluappellatiivit	81
4.2.1 Ammatillista asemaa kuvaavat puhutteluappellatiivit.....	82
4.2.2 Työyhteisön ryhmittymiä kuvaavat puhutteluappellatiivit ...	84
4.2.3 Sukulaisuutta kuvaavat puhutteluappellatiivit	85
4.2.3.1 " <i>Okei, Rane-setä</i> "(EM)	86
4.2.3.2 " <i>Äiti, mä haluan sen mekon!</i> " (VV)	86
4.2.3.3 " <i>Isä! Missä sinä olet?</i> "(RN)	87
4.3 Olioon tai ominaisuuteen viittaavat puhutteluappellatiivit.....	88
4.3.1 Hellittelynimi puhuttelussa	88
4.3.1.1 " <i>Oletsä raukka sekaisin?</i> " (EM)	89

4.3.1.2	"Odota kulta hetki!" (VV).....	89
4.3.1.3	"Voi minun rakkaani" (RN).....	91
4.3.1.4	"Tule ystävä hyvä istumaan tänne"(PP)	92
4.3.2	Haukkumanimi puhuttelussa.....	93
4.3.2.1	"Minkä helvetin takia sinä saatat juoppo ammuit?" (EM).....	94
4.3.2.2	"Voi jumalauta että on sitkeä eukko!" (VV)	95
4.3.2.3	"Irti senkin eunukki!" (RN)	99
4.3.2.4	"Takaisin helvetin hullu!" (PP)	101
4.4	Muodolliset puhutteluappellatiivit ja titulointi	102
4.4.1	Ammattinimi puhuttelussa	104
4.4.1.1	"Sen sä saat ottaa itse selville, Neiti Etsivä" (EM) .	104
4.4.1.2	"Onhan poliisilla vaihtolovelvollisuus?" (VV)	106
4.4.1.3	"Poliisimiehen täytyy kestää normaalin työn aiheuttama rasitus" (RN)	109
4.4.2	Arvonimi puhuttelussa.....	111
4.4.2.1	"Terve – mikä se sun tittelisi olikaan? Ylikonstaapeli?" (EM)	111
4.4.2.2	"Komisariolla on varmaan huomenna krapula" (VV)	112
4.4.2.3	"Et sinä komisarius ole?"(RN)	117
4.4.3	Tittelittömien tittelit puhuttelussa: herroittelu, rouvittelu ja neidittely.....	119
4.4.3.1	"Neiti vai oletteko te nyt rouva Kallio" (EM)	119
4.4.3.2	"Kuules rouva komisario, kyllä minä määräni tiedän" (VV)	120
4.4.3.3	"Herra Harjunpää kyllä toisaalta jo tunteekin asian" (RN)	122
4.5	Muut puhutteluappellatiivit	123
5	MUUT PUHUTTELUSSA KÄYTETYT SANAT	127
5.1.	Interjektiot puhuttelussa	128
5.1.1	Hei	128
5.1.2	Haloja	130
5.1.3	Herätys.....	130
5.2	Pragmaatistuneet verbimuodot puhuttelussa	131
5.2.1	Kuule/Kuulkaa	131
5.2.2	Katso/Kato	136
5.3	Kirosanat puhuttelussa	138
5.4	Puhuteltavan olinpaikkaa ilmaisevat adverbit	139
5.5	Muut puhutteluun käytetyt sanat.....	141
6	LOPUKSI.....	142
6.1	Etunimipuhuttelu ilmaisee emotionaalista läheisyyttä.....	142
6.2	Puhuteltavan sukupuoli vaikuttaa puhuttelutavan valintaan	144
6.3	Muodollisella puhuttelulla ilmaistaan negatiivisia tunteita	145
6.4	Kumppanikohteliaisuus syrjäyttää tittelit ja statukset.....	146

LÄHTEET.....	149
AINESLÄHTEET.....	152

1 JOHDANTO

Eeva-Leena Seppänen toteaa, että puhuttelu on 1990-luvun alkuun saakka ollut pääasiassa sosiolingvistisen tutkimuksen kohteena. Tutkimuksissa on selvitelty sitä, miten puhuttelutavan valinta heijastaa puhujien välisiä suhteita ja miten yhteisön normit säätelevät sitä. Seppäsen mukaan klassisena esimerkkinä voidaan pitää Brownin ja Gilmanin (1960) artikkelia *Pronouns of Power and Solidarity*, jossa kirjoittajat selvittelevät teitittelyn kehitystä Euroopan kielissä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. (ks. Seppänen 1990: 195.) Seppäsen mukaan Brown ja Gilman (1960) kertovat kyseisessä artikkelissa, että puhuttelutavan valinta on riippunut kahdesta tekijästä: vallasta ja solidaarisuudesta. 1900-luvulle saakka päti vallan semantiikka eli yhteiskunnallisesti jollakin tavalla ylemmässä asemassa olevaa teititeltiin ja samanarvoista tai alemmaa sinuteltiin. 1900-luvun aikana vallan semantiikan tilalle tuli solidaarisuuden semantiikka ja sinuttelulla alettiin ilmaista tuttuutta ja läheisyyttä. Teitittely puolestaan vakiintui vieraamman ja etäisemmän ihmisen puhuttelukeinoksi. (ks. Seppänen 1990: 195.) Etäisyyden tai kunnioituksen asteen ilmaisemiseen käytetyt keinot eivät Seppäsen mukaan kuitenkaan ole universaaleja, vaan ne vaihtelevat kielestä toiseen. Toisen persoonan pronominin luvunvaihtelu on niistä tavallisin. Lisäksi monissa kielissä, kuten myös suomen kielessä, esiintyy persoonan vaihtelua niin, että puhuteltavaan voidaan viitata joko yksikön tai monikon 3. persoonan pronominilla. (Seppänen 1990: 195.)

Seppäsen mukaan kullakin puheyhteisöllä on omat norminsa, jotka säätelevät puhuttelutavan valintaa ja sitä, mitkä seikat puhuttelutavan valinnassa täytyy ottaa huomioon. Puhujan ja puhuteltavan **yhteisöllisen aseman** lisäksi puhetilanteessa vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi **tilanteen luonne** ja **keskustelun sävy** sekä **puhujien aikomukset ja suhtautuminen toisiinsa**. Samat puhuttelijat voivat siis käyttää eri tilanteissa tai jopa saman keskustelun kuluessa erilaisia puhuttelutapoja, jotka heijastavat keskustelun sävyä ja sen vaihteluja. (Seppänen 1990: 195.) Keskustelun sävyyn ja sen vaihteluun on kiinnittänyt huomiota Valma Yli-Vakkuri (1986: 130), jonka mukaan kielellisten strategioiden valinnassa on kaksi merkittävää tekijää: 1)

arvo/valtahierarkia, jossa puhujalla on sosiaaliryhmänsä mukainen pysyvä ja keskustelutilanteesta riippuva tilapäinen (tilanteinen) asema ja 2) puhujien utilitaariset ja affektiiviset intentiot, joiden perusteella valitaan ne ilmaukset, joilla viitataan puhetilanteen tekijöihin (puhujaa, puhuteltavaa ja puheenaihe) ja arvotetaan niitä. Sosiaaliryhmän mukainen asema muodostaa siis vain jonkinlaiseen kehikon, jonka puitteissa puhuttelutavat vaihtelevat tilanteen mukaan. Seppäsen (1990: 196) mukaan tällaista tilanteista vaihtelua on tutkittu hyvin vähän.

Yli-Vakkuri lähestyy sosiaalisen hierarkian ja puhetilanteen välisiä kytköksiä tutkimalla keskustelijoiden rooleja ja roolisuhteita. Hänen mukaansa vain korkeammassa asemassa oleva puhuttelija voi esittää alempana olevalle puhuteltavalle käskyjä ja ohjeita. Sosiaalisessa hierarkiassa puhuteltavaa alempana oleva puhuttelija sen sijaan käyttää pyyntöä tai vetoamista ja tasa-arvoinen puhuttelija ehdotusta tai kutsua. Yli-Vakkuri kuitenkin toteaa, että nämä säännöt eivät välttämättä päde kaikkiin puhetilanteisiin, sillä puhuja ei aina käyttäydy todellisen sosiaalisen roolinsa mukaisesti (luontainen/todellinen vs. teeskennelty tilanteinen rooli). (Yli-Vakkuri 1986: 96.)

Yli-Vakkurin mukaan puhetilanne on luonnostaan egosentrinen ja tuottaa luontaisesti egosentrisiä kielellisiä ilmauksia. Puhetilanteen minäkeskeisyydestä puolestaan johtuu se, että tuotetut ilmaukset palvelevat puhujan tarpeita. Yli-Vakkuri toteaaakin, että puhujalla on kaksi perustarvetta: ilmaista tunteita ja saada ympäristö reagoimaan omien tarkoituksien mukaisesti. (Yli-Vakkuri 1986: 96–97.) Puheeseen sisältyy siis luontaisesti vokatiivinen funktio eli puhuttelufunktio, joka voidaan ilmaista puhutteluna tai jättää verbaalisesti ilmaisematta. Jos puhuttelu jätetään verbaalisesti ilmaisematta, saattaa puhuttelufunktio välittyä puhuteltavalle prosodisten kielenpiirteiden, kuten eleiden, ilmeiden, katsekontaktin tai kosketuksen välityksellä. Kaunokirjallisissa dialogeissa prosodisia kielenpiirteitä kuvataan repliikkeihin liittyvissä selityksissä ja johtolauseissa.

Oli hetken hiljaista. Sitten Harjunpää nousi hitaasti seisomaan ja osoitti sormellaan Onervaa.

– Sen tukka, **Onerva**. Millainen se oli? (PP s. 282)

Koska kirjan sivumäärä on kuitenkin rajallinen, jää valtaosa näistä piirteistä lukijan mielikuvituksen varaan.

Grammaattis-tekstuaalisesti määriteltynä puhuttelu on Yli-Vakkurin mukaan irtoilmaus ja puhefunktioltaan interjektioimainen ilmaus, joka puhutussa kielessä erotetaan prosodisin keinoin ja kirjoitetussa kielessä tavallisesti välimerkkien avulla. Suomen kielessä puhuttelun ilmaisemiseen käytetään substantiiveja, pronomineja, substantiivistuneita adjektiiveja ja muiden vastaavien sanaluokkien sanoja, joilla nimetään joko henkilöitä tai olioita. Kun edellä mainittujen sanaluokkien sanat ovat puhuttelufunktiossa, käytetään niistä myös nimityksiä puhuttelusana, puhuttelusubstantiivi, puhuttelupronomini ja niin edelleen. Lisäksi puhuteltavan huomion kiinnittämiseen käytetään interjektioita, erilaisia adverbeja ja muita pragmaattistuneita sanamuotoja ja ilmauksia, esimerkiksi *hei*, *kuule/kuulkaa*. (Yli-Vakkuri 1989: 44.) Puhuttelun yleisimmät tehtävät ovat Yli-Vakkurin (1989: 44) mukaan puhuteltavan huomion kiinnittäminen eli kontaktin haku tai sen ylläpitäminen eli kontaktin ylläpito.

Seppänen puolestaan määrittelee puhuttelun kuulijaan kohdistuvaksi suoraksi viittaukseksi. Puhuttelun avulla puhe siis kohdistetaan tietylle kuulijalle tai kuulijoiden joukolle. Toisaalta kuulijaan voi viitata myös puhuttelematta tätä suoraan. Tällöin puhuttelija käyttää puhuttelun välttämisen ja epäsuoran viittaamisen keinoja. (Seppänen 1990: 200.) Seppänen mukaan suomen kielessä tunnusmerkittämiä, suoran puhuttelun keinoja ovat yksikön 2. persoonan pronomini *sinä* viitatessa yhteen kuulijaan ja monikon 2. persoonan pronomini *te* viitatessa kuulijoiden joukkoon. Jos *te*-pronominilla viitataan yhteen kuulijaan, kyse on kohteliaan koodin käytöstä eli teitittelystä. Jos kuulijaan viitataan yksikön tai monikon 2. persoonan verbimuodolla, voidaan sitä vastaava persoonapronomini joko ilmaista tai jättää ilmaisematta. Viittaukseen voidaan liittää myös puhuteltavan nimi tai muu puhuttelusana. (Seppänen 1990: 196.) Seppäsen tavoin myös Yli-Vakkuri (1989: 54) toteaa, että puhutellun luontainen persoonamuoto on yksikön 2. persoona, jota ilmaistaan yksikön toisessa persoonassa olevan verbimuodon ja sitä vastaavan persoonapronominin sekä possessiivisuffiksin avulla. Toisen persoonan avulla puhuja muodostaa lauseita, joissa hän esittää puhuteltavaa koskevia tietoja, arvioita, kysymyksiä, tahtomuksia tai tuntemuksia.

Yleisimpiä ovat puhuteltavalle suunnatut kysymykset ja tahtomukset, minkä vuoksi puhuttelu sisältyy tavallisimmin kysymys- tai tahtomuslauseeseen. (Yli-Vakkuri 1989: 53.)

Seppänen toteaa, että itseen viitatessa tunnusmerkittämiä viittauskeinoja ovat yksikön 1. persoonan pronomini *minä* ja monikon 1. persoonan pronomini *me*, jolla viitataan puhujan lisäksi myös muihin henkilöihin. Jos *me*-pronomini viittaa myös kuulijaan, se on inklusiivinen ja jos viittaus käsittää puhujan ja muita henkilöitä, jotka eivät ole läsnä puhetilanteessa, se on eksklusiivinen. Koska tutkielmani kohteena ovat kuulijaan kohdistuvat suorat viittaukset eli puhuttelut, käsittelen ainoastaan *me*-pronominin ja monikon 1. persoonan verbimuodon inklusiivisia tapauksia. (Seppänen 1990: 196.)

Monikon 1. persoonan verbimuoto, joka voi esiintyä myös yksinään ilman *me*-pronominia, on Seppäsen mukaan puhekielessä erittäin harvinainen muoto. Sen tilalla käytetään yleensä passiivissa olevaa verbiä, joka voi esiintyä joko *me*-pronominin kanssa tai ilman sitä. Ilman pronominitäydennystä esiintyvällä passiivilla voidaan viitata puhujaan itseensä, kuulijaan tai molempiin yhdessä. Viittauskeinona se on epäsuorempi kuin passiivin ja *me*-pronominin yhdistelmä. (Seppänen 1990: 196.) Toinen tavallinen epäsuoran viittaamisen keino on geneerisesti käytetty verbin yksikön 3. persoonan muoto, johon ei liitetä pronominitäydennystä. Myös tämän keinon avulla voidaan viitata puhujaan, kuulijaan tai molempiin yhdessä. Kun geneerisellä yksikön 3. persoonan muodolla viitataan pelkästään kuulijaan, voidaan siihen liittää substantiivi (nimi, titteli) tai pronomini. (Seppänen 1990: 197.) Tässä tutkielmassa huomioin sekä passiivimuotoisista verbeistä että geneerisesti käytetyistä yksikön 3. persoonan verbimuodoista ainoastaan ne, joilla viitataan kuulijaan tai puhujaan ja kuulijaan yhdessä.

Yli-Vakkuri (1989: 53–54) määrittelee puhutteluiksi kaikki ne ilmaukset, joilla viitataan puhuteltavaan. Pelkästään vokatiivisesta puhuttelulisäkkeestä puhuessaan Yli-Vakkuri puolestaan käyttää termiä vokatiivinen puhuttelu. Termin ensimmäinen osa viittaa indoeurooppalaisten kielten vokatiiviin eli kutsumisen sijaan, joka periytyy flekteeraavasta indoeurooppalaisesta kantakielestä saakka. Suomen kielessä vastaavaa sijamuotoa ei ole, joten

vokatiivin tehtävää hoitaa nominatiivi. (Yli-Vakkuri 1989: 44.) Yli-Vakkurin ja Seppäsen tavoin viittaa tässä tutkielmassa termillä puhuttelu sekä vokatiiviseen puhuttelulisäkkeeseen että puhuttelulauseen puhuteltavaa tarkoittaviin muihin muotoihin, kuten sinutteluun, teitittelyyn, hänettelyyn, heitittelyyn ja titulointiin.

Kaikkia puhujan tilanteisia puhuteltavaan viittaavia muodonvalintoja eli vokatiivisen puhuttelumuodon ja puhuttelulauseen persoonamuodon valintaa ohjailevat Yli-Vakkurin (1989: 54) mukaan samat interpersonaaliset tekijät: **tilanteen muodollisuusaste, puhuteltavan asema sosiaalisessa hierarkiassa, puhujan mielentila** ja se **tyylilaji**, jonka puhuja edellä mainittujen seikkojen perusteella valitsee. M. A. K. Hallidayn (1971) mukaan ilmaus, joka poikkeaa neutraalityylin puhuttelusta, on tyylliltään tunnusmerkkinen. Tunnusmerkkinen tyyli taas on leimallisessa korrelaatiiosuhteessa kielen muihin kuin informatiiviseen funktioon eli interpersonaalisiin, so. sosiaalisiin ja ekspressivisiin funktioihin. (ks. Yli-Vakkuri 1986: 2.) Yli-Vakkuri määrittelee interpersonaalisen funktion käsitteeksi, jolla kuvataan sitä, että kieli faktuaalisen tiedon lisäksi välittää puhujan persoonallisia tunteita ja asenteita itsensä, kuulijan tai puheenaiheen suhteen. (Yli-Vakkuri 1986: 3.)

Alun perin klassisen strukturalismin edustajien käyttämää tunnusmerkkisyyden käsitettä on ajan mittaan kehitelty ja laajennettu. Larry Hymanin mukaan termiä tunnusmerkkinen on käytetty ainakin neljässä mielessä. Ensinnäkin tunnusmerkkisyys edellyttää additiota eli tunnusmerkkisessä muodossa on jotakin, mitä tunnusmerkittömässä muodossa ei ole. Toiseksi tunnusmerkkisyys perustuu esiintymistiheyteen eli tunnusmerkitön jäsen esiintyy kielessä useammin kuin tunnusmerkkinen muoto. Kolmanneksi tunnusmerkitön elementti on esiintymisympäristössään neutraali ja tunnusmerkkinen vaikuttava. Lisäksi tunnusmerkitön elementti on säännönmukainen eli produktiivinen ja tunnusmerkkinen elementti säännönvastainen eli epäproduktiivinen. (Hyman 1975: 145–146.)

1.1 Tutkimuksen rajaus ja tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani kohteena ovat neljän dekkarin dialogeissa esiintyvät puhuttelut. Yli-Vakkurin tavoin tulkitson puhuttelun merkeiksi kaikki ne ilmaukset, joilla viitataan puhuteltavaan (Yli-Vakkuri 1989: 53–54). Tarkastelen siis sekä vokatiivista puhuttelua että puhuttelulauseen puhuteltavaa tarkoittavia muita muotoja. Tutkimukseni on osittain kvantitatiivinen ja osittain kvalitatiivinen. Kvantitatiivisella osuudella pyrin luomaan kokonaiskuvan aineistossani esiintyvistä puhutteluista ja erilaisten puhuttelutapojen yleisyydestä.

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Leena Lehtolaisen ja Matti Yrjänä Joensuun dekkarien dialogeissa esiintyvien puhuttelujen variaatiota. Tutkimukseni kohteena ovat etenkin päähenkilöihin kohdistuvat puhuttelut ja heidän repliikeissä esiintyvät puhuttelut. Lisäksi tarkastelen muihin poliisi-hahmoihin kohdistuvia ja heidän käyttämiä puhutteluja. Toisin kuin useimmissa sociolinguistisissä tutkimuksissa, en pyri selittämään variaation avulla kielessä tapahtuneita muutoksia vaan keskityn variaatioon itseensä ja sen funktioihin. Aineistoni neljästä dekkarista kaksi on julkaistu vuonna 1993 ja kaksi vuonna 2003. Julkaisuvuosien väliin jäävä ajanjakso on niin lyhyt, ettei se edes tarjoaisi hedelmällistä materiaalia puhutteluissa tapahtuneiden muutosten tarkasteluun. En myöskään jaa aineistoni henkilöihahmoja sosiaalisten taustamuuttujien perusteella ryhmiin, sillä keinotekoisesti muodostetut ryhmät ja niistä tehnyt havainnot usein vääristävät tutkimustuloksia.

Pro gradu -tutkielmassani on kaksi pääkysymystä. Ensimmäkin pyrin selvittämään, millaisia puhutteluja aineistossani esiintyy ja miten yleisiä eri puhuttelutavat ovat. Toiseksi pohdin, miten aineistossani esiintyvää variaatiota voi tulkita ja selittää. Tutkin sekä puhuttelujen dialektaalista että diatyyppistä vaihtelua, mutta etenkin puhutteluappellatiiveja käsittelevässä luvussa painotan vahvasti jälkimmäistä lähestymistapaa. Paunonen on määritellyt Hallidayn terminologiaa soveltaen dialektaalisien variaation kielen käyttäjäkohtaiseksi vaihteluksi ja diatyyppisen variaation kielen tilanteiseksi vaihteluksi. Hänen mukaansa dialektaaliset vaihtelut on yhteydessä kieliyhteisön jäsenten keskinäiseen identifikaatioon (mitä kieli kertoo käyttäjäs-

tään); diatyypinen vaihtelu taas liittyy kielenkäyttäjien tilanteiseen puhestrategiaan (mitä sopii sanoa kenelle milloin, missä ja miten). (Paunonen 1980: 122.)

Keskityn työssäni kuvaamaan dialogeissa esiintyvää variaatiota sosiaalisesta, tilanteisesta ja yksilöllisestä näkökulmasta käsin. Eri näkökulmien yhteydessä pohdin seuraavia kysymyksiä:

- Millaisia erityispiirteitä poliisiyhteisön/perheyhteisön puhutteluissa esiintyy?
- Millä tavoin puhuttelijan ja puhuteltavan ikä, sukupuoli ja ammatillinen asema vaikuttavat puhuttelutavan valintaan?
- Millaisia erityispiirteitä eri tilanteissa käytettyihin puhutteluihin liittyy?
- Millaista variaatiota ilmenee tilanteen sisällä käytetyissä puhutteluissa?
- Miten henkilöhahmojen puhuttelutavat varioivat tilanteittain ja tilanteen sisällä?

Lisäksi pyrin tulkitsemaan ja selittämään variaatiota vastaamalla seuraaviin kysymyksiin:

- Millä tavoin interpersonaaliset tekijät (tilanteen muodollisuusaste, puhuteltavan asema sosiaalisessa hierarkiassa ja puhujan mielentila) vaikuttavat puhuttelutavan valintaan?
- Mikä on variaation merkitys ja tehtävä (funktio)? Millaisia interpersonaalisia funktioita (tunteet, asenteet) puhuttelut ilmaisevat?
- Mikä osuus on sosiaalisilla taustamuuttujilla (ikä, sukupuoli, sosiaalinen asema) on variaation selittämisessä?

1.2 Tutkimusaineisto

Pro gradu -tutkielmani aineisto koostuu neljän dekkarikirjan dialogeista. *Ensimmäinen murhani* (1993) ja *Veren vimma* (2003) ovat **Leena Lehtolaisen** kirjoittaman **Maria Kallio -sarjan** osia. Sarjan aloitusromaanin ja viimeisen osan julkaisuvuosien välissä on kymmenen vuoden ajanjakso. Lehtolaisen kirjoista käytän lyhenteitä EM ja VV. *Harjunpää ja rakkauden nälkä* (1993) ja *Harjunpää ja pahan pappi* (2003) puolestaan kuuluvat **Matti Yrjänä Joensuun** kirjoittamaan **Harjunpää-sarjaan**, jonka ensimmäinen osa julkaistiin jo vuonna 1976. Harjunpää-dekkareiden valinnassa otin huomioon Lehtolaiselta valitsemieni teosten julkaisuvuodet. Tällä tavoin pyrin varmistamaan kahden eri kirjailijan dialogeista tehtyjen havain-

tojen vertailukelpoisuuden. Joensuun teoksista käytän lyhenteitä RN ja PA. Yksi valintaperuste oli myös kirjailijan sukupuoli, sillä halusin ottaa aineistooni sekä nais- että mieskirjailijan tuottamaa tekstiä.

Dekkarien dialogeista olen poiminut aineistooni ne kohdat, joissa jompikumpi päähenkilöistä osallistuu keskusteluun joko puhujan tai kuuntelijan roolissa. Lisäksi olen ottanut mukaan poliisien keskinäisiä keskusteluja sekä poliisien ja asiakkaiden välisiä keskusteluja kuvaavat dialogit. Asiakkaita ovat kaikki ne henkilöihahmot, joiden kanssa dekkarien poliisihahmot – muutkin kuin päähenkilöt – ovat työssään tekemisissä. Karkeasti jaettuna aineistoni dialogit kuvaavat 1) päähenkilöiden ja heidän kollegojen, 2) päähenkilöiden ja kuulusteltavien, 3) päähenkilöiden ja muiden asiakkaiden, 4) päähenkilöiden ja heidän aviopuolisoiden sekä 5) päähenkilöiden ja heidän lasten välisiä keskusteluja. Osa dialogeista kuvaa myös poliisien keskinäisiä ryhmäkeskusteluja, kuten palaverikeskusteluja. Kasvokkaiskeskustelujen lisäksi aineistooni sisältyy puhelinkeskusteluja sekä Helsingin poliisin hälytysaluekeskuksen eli Helan ja poliisien välisiä keskusteluja kuvaavia dialogeja.

Marja-Leena Palmgren toteaa *Johdatusta kirjallisuustieteeseen* -teoksessa, että dialogi kuvaa kirjan henkilöihahmojen puhetta ja että se voi olla todenmukaista, realistista ja puhekielistä mutta myös voimakkaasti tyylitellyä. Palmgrenin mukaan dialogi on yksi eepisen tekstin peruselementeistä, jonka runsaus ja välttämättömyys kertovassa kirjallisuudessa johtuu siitä, että ihmiset ja ihmissuhteet ovat eepisissä teoksissa keskeisiä kuvauksen kohteita. (Palmgren 1986: 205 ja 213.)

Norman Page puolestaan määrittelee dialogin teoksessaan *Speech in the English Novel* fiktiiviseksi puheeksi. Samalla Page (1973: 6) toteaa, ettei minkään romaanin tai näytelmän dialogi täysin aukottomasti kuvaa spontaania puhetta. Pagen mukaan tähän on kolme tärkeää syytä. Ensinnäkin monet puhutun kielen normaalit piirteet (epäröinti, toisto, täytesanat, virheet ja korjaukset, kieliopilliset epäjohdonmukaisuudet ja vaillinaisuudet sekä suunnanvaihdot) eivät välttämättä ole kirjoitetussa kielessä hyväksyttäviä. Toiseksi puhutun sanan merkityksen rakentumiseen vaikuttavat tilannekon-

teksti ja ekstralingvistiset piirteet, jotka voidaan ainoastaan osittain tallentaa tekstiin. Kirjoittaja joutuu siis dialogia suunnitellessaan kiinnittämään huomiota kuvitteellisen puhetilanteen relevantteihin piirteisiin. Kirjoittajalla ei ole puhujan tavoin käytössään valmista, kaikkien osallistujien jakamaa kontekstia, vaan hänen täytyy luoda se romaaniinsa verbaalisesti. Tästä johtuen puhetta kuvaava dialogi sisältää enemmän informatiivisia yksityiskohtia kuin tavallinen puhe. Puhe ja kirjoitettu dialogi eroavat myös siksi, että todellisessa puhetilanteessa puhuja ja kuuntelija ovat yleensä samassa paikassa samaan aikaan. Kolmanneksi puheen prosodiset piirteet voidaan vain erittäin puutteellisesti merkitä kirjoitettuun tekstiin. Page kuitenkin lisää, että välimerkin avulla voidaan kirjoitetussa kielessä ilmaista esimerkiksi taukoa, tempoa, volyyimia ja intonaatiota. (Page 1973: 6–9.)

Samassa teoksessa Page (1973: 24) jakaa kaunokirjallisuudessa käytetyt puheen esittämisen muodot karkeasti kahtia: suoraan ilmaisuun ja epäsuoraan ilmaisuun. Toisaalta Page (1973: 24–50) myös lisää, että kahden selvärajaisen kategorian muodostaminen ei ole todellisuudessa mahdollista, sillä suoran ilmaisun ja epäsuoran ilmaisun välille jää erilaisten välimuotojen joukko. Myös Kantokorpi (1990: 163) määrittelee puheen kertomisen suoran ja epäsuoran kerronnan väliseksi portaattomaksi jatkumoksi. Pro gradu -tutkielmassani käsittelen suoraa puheen kerrontaa eli dialogia, joka Kantokorven määritelmän mukaan merkitsee puheen ja ajattelun lainaamista, siteeraamista, transkriptiota sellaisenaan (Kantokorpi 1990: 163).

Suoran ilmaisun helposti tunnistettavia päälajeja ovat dialogi ja monologi. Palmgren kuvailee tyypillistä dialogia henkilöiden väliseksi keskusteluksi, jossa kuvatut henkilöt puhuvat itse (Palmgren 1986: 212). Se, että dialogin sanat on ositettu keskustelukumppanille, näkyy tekstissä yksikön ja monikon 2. persoonan muotojen runsautena. Muita muodollisia tunnusmerkkejä ovat Palmgrenin (1986: 212) mukaan dialogeissa esiintyvien verbien aikamuoto (presens), yksikön ja monikon 2. persoonan yleisyys sekä repliikkien typografinen kirjoitusasu. Repliikkien typografiseen kirjoitusasuun kuuluvat joko repliikin ympärillä olevat lainausmerkit tai repliikin edessä sijaitseva ajatusviiva.

Palmgren (1986: 231) toteaa, että tekijän ote ja kokonaisuuden paine muokkaavat voimakkaasti tyyliteltyä dialogia, minkä seurauksena dialogi sopeutuu teoksen kokonaismerkitykseen ja rakentaa sitä. Dialogin varsinainen tehtävä ei siis ole puheen kuvaaminen vaan teoksen kokonaisrakenteen kannalta olennaisten asioiden esittäminen, kuten esimerkiksi henkilökuvaus. Toisaalta kaunokirjallinen dialogi eli kirjoitetussa muodossa oleva puheen kuvaus sisältää aina kirjoitetulle kielelle ominaisia piirteitä ja tarjoaa siten aineiston puhekielen ilmiön, kuten puhuttelun tutkimiseen.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

Pro gradu -tutkielmani lähtökohtanani ovat aiemman sosiolingvistiikan tutkimustulokset, mutta niiden lisäksi olen etsinyt näkökulmaa keskustelunanalyysistä ja pragmatiikasta. Nuolijärven mukaan keskustelunanalyysi tutkii vuorovaikutuksen yksityiskohtaista rakentumista ja pragmatiikka keskittyy kontekstin ja kielenkäytön analysointiin (Nuolijärvi 2000: 16). Variaationtutkimuksen avulla kartoitan puhutteluissa esiintyvän kielellisen vaihtelun ilmenemismuotoja ja niiden yleisyyttä. Otan huomioon myös lingvistisen variaation ja sosiaalisen todellisuuden välisen suhteen, vaikka suhtaudunkin kriittisesti perinteisten taustamuuttujien (sukupuoli, ikä, sosiaalinen asema) turvin muodostettuihin keinotekoisiiin ryhmiin.

Keskustelunanalyysin avulla puolestaan pyrin osoittamaan, mitä variaatiolla tehdään. Tarkastelen tunnusmerkkisiä eli normista poikkeavia puhutteluvariantteja vuorovaikutuskontekstissa. Tutkin myös sitä, millaisia seurauksia tällaisella variantilla on ja miten sen käyttöä voi selittää paikallisesta kontekstista käsin. Metodologisesti sosiolingvistinen variaationtutkimus ja keskustelunanalyysi poikkeavat toisistaan juuri kontekstia koskevan näkemyksen suhteen. Koska keskustelunanalyysin tutkijat tarkastelevat kielenkäyttöä tekoina, on tietyn puheenvuoron konteksti (joka muodostuu edeltävistä ja seuraavista puheenvuoroista) olennainen tutkimuskohde. Tästä syystä olen sisällyttänyt puhutteluja kuvaaviin tekstiesimerkkeihin myös tulkinnan kannalta olennaisen kontekstin.

2.1 Sosiolingvistiikan näkökulmat

Pro gradu -tutkielmani sijoittuu pääosin sosiolingvistiikan nimellä tunnettuun kielitieteen haaraan, jonka historia ulottuu yli kolmen vuosikymmenen päähän. Historiansa aikana sosiolingvistiikasta on haarautunut monia eri suuntauksia, joita yhdistää kielenkäytön ja sosiaalisen rakenteen välisen suhteen tutkiminen (Nuolijärvi 2000: 13–15; Paunonen 1980: 117). Suomalaisissa sosiolingvistiikan tutkimuksissa painopiste on ollut variaationanalyysissä, jota oma tutkielmanikin edustaa. Sosiolingvistiikan variaationtut-

kimuksessa keskitytään ensinnäkin puhujan taustatekijöiden ja hänen puheensa variaation välisen yhteyden tarkasteluun ja toiseksi puhetilanteen ja puhevariaation välisen kytköksen analysointiin. Tarkoituksena on samuuden löytäminen ja variaation selittäminen.

Heikki Paunonen (1980: 117) pitää variaation tutkimuksen pioneerina William Labovia, joka tutki 1960-luvulla New Yorkin puhekielen sosiaalista hierarkiaa. Tutkimuksissaan Labov oivalsi, että kaoottiselta vaikuttava variaatio on sosiaalisesti kerrostunutta. Angloamerikkalaisten vaikutteiden lisäksi suomalainen variaation tutkimus on ottanut mallia Ruotsista, jossa käynnistyi 1960-luvun lopulla kaksi laajaa sociolingvististä tutkimushanketta (Paunonen 1980: 119). Suomessa 1960- ja 1970-luvun vaihteessa virinneen sociolingvistisen tutkimuksen varsinaisena lähtölaukauksena voidaan kuitenkin pitää Virittäjässä vuonna 1971 julkaistua artikkelia, jossa Heikki Paunonen esittelee Labovin (1966) väitöskirjan *The social stratification of English in New York City* sisältöä.

Ensimmäinen systemaattinen suomea koskeva sociolingvistinen tutkimushanke käynnistettiin Paunosen (1980: 120) mukaan vasta vuonna 1972, jolloin tutkijaryhmä ryhtyi kartoittamaan Helsingin puhekielen sosiaalista vaihtelua. Vuonna 1977 tutkimus laajeni neljän suomalaisen kaupungin (Helsingin, Turun, Tampereen ja Jyväskylän) puhekielen perusselvitykseksi (Paunonen 1980: 120). Hanna Lappalainen (2004: 14) toteaaakin väitöskirjassaan, että suomalaisissa sociolingvistiikan tutkimuksissa on 1970-luvulta lähtien keskitytty lähinnä nykypuhesuomen alueellisen ja sosiaalisen vaihtelun tarkastelemiseen. Toisaalta suomalaisessa variaation tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös kielen muuttumiseen. Nuolijärven mukaan monet sociolingvistit ovat jopa sitä mieltä, että sociolingvistisen teorian päätehtävänä on selittää kielen muutosta. Suomessa muutostendenssien pohdinta on ollut ajankohtaista 1990-luvulla, kun on keskusteltu sosiaalisen muutoksen ja kielellisen variaation välisestä suhteesta. (Nuolijärvi 2000: 18.)

Kolmekymmenvuotisen historian aikana variaation tutkimuksessa on Lappalaisen (2004: 15) mukaan löydetty kiinnostavia suuntaviivoja puhuja-

ryhmien keskinäisistä eroista ja esimerkiksi muutoksien lingvistisistä toteutumishdoista. Toisaalta sociolingvistiikka on joutunut kohtaamaan myös omat rajansa ja saanut osakseen kritiikkiä, jonka takana ovat olleet muut kielitieteilijät, sosiologit ja itse sociolingvistitkin (Nuolijärvi 2000: 19–25). Lappalaisen (2004: 15) mukaan sociolingvistiikkaan kohdistuneessa kritiikissä on kiinnitetty huomiota muassa sosiologisiin ja kieliteoreettisiin lähtökohtiin, sosiaalisiin taustamuuttujiin, ryhmän ja yksilön väliseen suhteeseen sekä aineistoon. Väitöskirjassaan Lappalainen jakaa kritiikin viiteen eri osa-alueeseen, joita ovat 1. yksilön ja ryhmän suhde, 2. aineiston keruutapa ja laatu, 3. variaation tarkastelun kapea-alaisuus, 4. kvantitatiivisuus sekä 5. tutkimusalueiden alueellinen painottuminen (Lappalainen 2004: 15).

Lappalainen kritisoi siis muun muassa sitä, että yksilöiden kielellisiä eroja on tarkasteltu suhteellisen vähän siitä huolimatta, että ryhmien heterogeenisyyteen ja taustamuuttujan käsitteen problemaattisuuteen on kiinnitetty huomiota. Samalla hän muistuttaa, että yksilöllisen variaation kiinnostavuudesta huolimatta yksilö on aina osa yhteisöä ja että idiolektaalista variaatiota ei voi tutkia ilman yhteisöllistä kontekstia. Toiseksi Lappalainen käsittelee variaation tutkimuksen suosimaa aineistonkeruutapaa eli haastattelua. Haastatteluissa tavoitetaan hänen mukaansa yksilön kielellisestä repertoaarista vain kapea siivu jo pelkästään siksi, että haastattelijä kysyy ja informantti vastaa. Kolmanneksi Lappalainen nostaa esiin suomalaisen variaation tutkimuksen kapea-alaisuuden. Hänen mukaansa sanaston ja syntaksin tarkastelu on jäänyt äänne- ja muoto-opillisten piirteiden tarkastelun varjoon. Toisaalta Lappalainen myöntää myös leksikaalisten ja syntaktisten piirteiden tutkimisen vaikeuden. Neljänneksi Lappalainen kritisoi variaation tutkimuksen kvantitatiivista painotusta, joka johtuu hänen mukaansa liian suurista tutkimusaineistoista. Suurten korpusten käsittely on vienyt niin paljon aikaa, ettei yksilölliseen tarkasteluun ole riittänyt resursseja. Tämä puolestaan on johtanut kvantitatiiviseen otteeseen ja erilaisten ryhmäkeskiarvojen käyttöön. Viidenneksi Lappalainen toteaa, että variaation tutkimuksessa tulisi keskittyä nykyistä enemmän kaupunkikielten tutkimiseen, sillä yhä useampi suomalainen asuu eteläsuomalaisissa kaupungeissa. Tähän saakka enem-

mistö pro gradu -tutkielmista on käsitellyt maaseutupaikkakuntien kieltä. (Lappalainen 2004: 15–16.)

Tämä tutkielman rajausta ja kysymyksiä miettiessäni, olen pyrkinyt pitämään mielessäni Lappalaisen mainitsevat variaationtutkimuksen karikat. Siksi tarkastelen puhutteluissa esiintyvää variaatiota myös kieltä käyttävien yksilöiden näkökulmasta ja suhtaudun kriittisesti sosiaalisten taustamuuttujien perusteella muodostettuihin ryhmiin. Keskityn tutkielmassani erityisesti leksikaalisten ja syntaktisten piirteiden analysointiin eli tarkastelen puhutteluja sana- ja lausetasolla. Tutkin myös puhuttelujen ympärillä olevaa kontekstia eli kielen pragmaattista tasoa. Lisäksi käytän työssäni rinnakkain sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tutkimusotetta, joista ensin mainitun avulla luon lähinnä yleiskuvan erilaisten puhuttelutapojen yleisyydestä. Koska aineistoni koostuu dekkareiden dialogeista, olen luonnollisesti välttänyt myös haastattelu-aineistonkeruutapaan liittyvät ongelmat. Sen sijaan olen joutunut pohtimaan kirjoitetun puhekielen ja todellisen puhekielen välistä suhdetta (ks. Johdanto-luku).

Lappalaisen tavoin myös Paunonen toteaa, että tilanteinen vaihtelu on useimmissa tutkimuksissa jäänyt vähälle huomiolle. Sen sivuuttaminen on johtunut paitsi aineiston keruutavasta (yleensä haastattelu) myös tutkimusmenetelmistä. Suomessa kielen variaatiota on tarkasteltu lähinnä äänne- ja muoto-opillisten piirteiden valossa, kun taas kielenkäyttäjien tilanteiset valinnat ilmenevät kielessä etenkin syntaktis-semanttisena variaationa. (Paunonen 1980: 123.) Toisaalta fonologis-morfologisen lähestymistavan yleisyyttä puolustaa se tosiasia, että syntaktis-semanttisen variaation tutkiminen on vaikeaa, eikä sen avulla saatuja tutkimustuloksia voida asettaa lineaariselle asteikolle samalla tavalla kuin foneettis-morfologisia vaihteluilmiöitä. Lisäksi tilanteiden luokittelu ja tilannetyyppien muodostaminen on ongelmallista. (Paunonen 1980: 123–124.) Näiden Paunosen mainitsemien etujen ja haittojen takia käytän oman aineistoni käsittelyssä molempia lähestymistapoja rinnakkain.

2.2 Keskustelunanalyysin näkökulmat

Sosiolingvistiikan lisäksi liikun pro gradu -tutkielmassani myös keskustelunanalyysin kentällä. Suomessa keskustelunanalyysiä on harjoitettu vasta 1980-luvulta lähtien, ja nykyisin se tunnetaan myös fennistiikan tutkimussuuntauksena. Metodeiltaan ja näkemyksiltään keskustelunanalyysi perustuu yhdysvaltalaisen Harold Garfinkelin perustamaan etnometodologiaan, jonka opeista Garfinkelin oppilas Harvey Sacks luennoi vuosina 1964–1972 (Hakulinen 1998: 13). Hakulisen mukaan Sacksin luomalle tutkimussuuntaukselle olennaista on seuraava oivallus: *”vuorovaikutus on yksityiskohtiaan myöten jäsentynyttä ja järjestynyttä toimintaa.”*. Keskustelu ei siis ole kaaos eikä puhujien keskinäinen ymmärrys perustu sattumaan. (Hakulinen 1998: 13.)

Hakulisen mukaan keskustelunanalyysin lähtöoletuksena on, että merkitys rakentuu kielenkäyttötilanteessa ilmauksen, kontekstin ja tulkinnan yhteisvaikutuksesta. Puhuja, joka sanoo jotakin ei siis useinkaan tarkoita kirjaimellisesti sitä, mitä hän sanoo. Toiseksi keskustelunanalyysi sisältää uuden näkökulman kielelliseen merkitykseen, joka on nimetty toiminnan merkitykseksi. Kun perinteisesti fennistiikassa on käsitelty sana- ja lausetason merkityksiä, keskustelunanalyysissä tutkitaan myös merkityksellisiä toimintoja, kategoriointeja ja kategorioita, joita ihmiset puhuessaan luovat. (Hakulinen 1998: 14.) Keskustelunanalyysi haluaa siis Hakulisen (1998: 15) näkemyksen mukaan selvittää, mitä kaikkea puheenvuoroilla saadaan aikaiseksi, miten haetaan ymmärtämistä, miten osoitetaan, että keskustelussa kumppanilta vastaanotettu asia on uutta tai entuudestaan tuttua tietoa tai että puheenaihe on arkaluontoinen tai hankala. Myös Lappalainen (2004: 20) toteaa, että keskustelunanalyysissä keskitytään siihen, mitä puheella tehdään, millaisissa tehtävissä sitä käytetään ja miten osallistujat yhdessä synnyttävät merkityksiä.

Kuten jo aiemminkin totesin, keskustelu eli puhujien yhteistyössä syntyvä toiminta on jäsentynyttä. Hakulisen mukaan keskustelua konstruoivia jäsennyksen muotoja ovat vuorottelu-, sekvenssi- ja korjausjäsennyks. Niitä tutkimalla voidaan selvittää, mihin puhujat orientoituvat eli suuntautuvat eli

mitä he pitävät kuulemassaan merkityksellisenä. Käytännössä keskustelu hahmottuu vuorottelunormien nojalla jaksoiksi eli sekvensseiksi, joihin puhujat ovat suuntautuneet eli orientoituneet. Samalla vuorotteluun on sisäänrakennettu korjauksen mahdollisuus. (Hakulinen 1998: 16.) Hakulisen mukaan nämä kolme samanaikaisesti vaikuttavaa jäsennystä ovat vuorovaikutuksen olemassaolon edellytyksiä, ja niistä muodostuu se tausta, jota vasten keskustelijat toisiaan tulkitsevat. Jäsennysten lisäksi keskustelijat tietysti ymmärtävät ja tulkitsevat myös puheen sisällystä ja yksittäisten lausumien rakennetta eli sana- ja lausetasoa. (Hakulinen 1998: 16.)

Vuorovaikutuksen perusyksikkö on vuoro, joka koostuu yhdestä tai useammasta lausumasta (Hakulinen 1998: 34). Se voi olla myös ei-kielellistä toimintaa tai toimimattomuutta, kuten vaikenemista (Lappalainen 2004: 19). Raevaara toteaa, että sekventiaalisuus on keskustelussa läpikäyvä ilmiö. Jokainen puheenvuoro ennakoi jollain lailla sitä, millainen jatko sen jälkeen on odotettavissa. Samoin jokainen puheenvuoro on laadittu sopivaksi edelliseen vuoroon, vastaamaan jollain lailla sen synnyttämään odotukseen. (Raevaara 1998: 75.) Raevaaran mukaan keskustelun puheenvuorot eroavat kuitenkin toisistaan sen suhteen, vaatiiko vuoro jälkeensä juuri tietyn tyyppisen seuraavan vuoron vai rajaako vuoro vain väljästi sitä, millainen vuoro sen jälkeen on relevantti. Jos kahden vuoron välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut, nimitetään niiden muodostamaa kokonaisuutta vieruspariksi. (Raevaara 1998: 75.) Sekventiaalinen jäsenyys mahdollistaa keskustelun toimintojen hallitsemisen ja osallistujien keskinäisen ymmärtämisen (Raevaara 1998: 91).

Peräkkäisten vuorojen kytköksen perusteella voidaan erottaa toisistaan kiinteitä ja löyhiä toimintajaksoja eli sekvenssejä. Konventionaalisesti ja tiukasti toisiinsa liittyviä vuoroja, kuten kysymys-vastaus-paria kutsutaan vieruspariksi (ks. esim. Raevaara 1998). Vieruspari on keskusteluanalyysissä tärkeä väline, koska se on rakenne, joka paljastaa osanottajien orientoitumisen keskustelun sekventiaaliseen jäsenyyskseen. Vaikka vierusparit ovatkin puheelle tyypillisiä toimintajaksoja, joissa on yksi etu- ja jälkijäsen, saattaa jälkijäseneksi olla tarjolla myös kaksi vastakkaista vaihtoehtoa.

Vaihtoehtoista toinen on preferoitu, kuten pyyntöön suostuminen ja toinen preferoimaton, kuten pyynnöstä kieltäytyminen. (Tainio 1998: 94–95.) Stephen Levinson (1983: 333) havainnollistaa preferoidun ja preferoimattoman vuoron eroja käsitteillä tunnusmerkkinen ja tunnusmerkitön. Keskustelussa preferoidut vuorot ovat tunnusmerkittämiä ja preferoimattomat vuorot tunnusmerkkisiä.

Keskusteluanalyysissa lähdetään siis liikkeelle siitä oletuksesta, että konteksti rakentuu osallistujien puheenvuorojen etenemisen myötä. Tästä syystä vuorojen sisältöä ja muotoa täytyy tarkastella suhteessa edeltäviin ja seuraaviin vuoroihin, osana paikallista vuorovaikutuskontekstia. Osallistujien kielellinen ja muu toiminta ymmärretään paitsi reaktiona kontekstiin myös sitä rakentavana resurssina. Sosiolingvistiikan perinteisistä käsityksistä poiketen esimerkiksi teitittelyn ja sinuttelun valinnan ei katsota riippuvan tilanteen muodollisuusasteesta, vaan se nähdään osallistujan keinona muokata kontekstia haluamaansa suuntaan (Lappalainen 2004: 19). Kontekstin dynaamisuutta kuvaa myös osallistumiskehikon käsite, jolla Eeva-Leena Seppäsen mukaan tarkoitetaan vuorovaikutustilanteen osallistujien erilaisia ja jatkuvasti vaihtelevia rooleja eli diskurssi-identiteettejä. Osallistujakehikko vaihtelee keskustelun kuluessa, vaikka osallistujat pysyisivät samoina. Tämä johtuu siitä, että osallistujat asettuvat itse ja asettavat toisiaan eri rooleihin vuorovaikutuksen keinojen avulla – puhumalla mutta myös ilmein ja elein. (Seppänen 1998: 156.)

Keskusteluanalyysin lähtökohdat näkyvät paitsi edellä esitellyissä lähestymistavoissa myös aineistossa ja menetelmissä. Hakulisen (1980: 15) mukaan vuorovaikutuksen prototyyppinä on pidetty aitoa arkikeskustelua, joka olisi ilman tutkimustarvettakin toteutunut. Viime vuosina arkikeskustelujen rinnalla on tutkittu myös institutionaalista vuorovaikutusta, jonka erityispiirteitä uskon löytäväni myös omasta aineistostani. Tässä yhteydessä lienee tarpeellista huomauttaa, että aineistoni koostuu dialogeista, joiden repliikit poikkeavat monella tapaa aidon keskustelun puheenvuoroista. Olennaisista eroista huolimatta koen hyötyväni keskusteluanalyysin tarjoamista välineistä myös omassa tutkielmassani.

3 PUHUTTELUPROPRIIT

Puhuttelusubstantiiveina esiintyy sekä propreja että appellatiiveja eli erisnimiä ja yleisnimiä. Puhuttelupropriit voidaan jakaa lisäksi kahteen alaluokkaan, joita ovat kutsumanimet ja viralliset nimet. Yli-Vakkurin mukaan kutsumanimi on se nimi, jota puhuteltavasta käytetään jokapäiväisessä puheessa. Se voi olla puhuteltavan etunimi, sukunimi, nimestä tehty väännös tai puhuteltavan kutsumanimeksi vakiintunut lempinimi tai kölli. (Yli-Vakkuri 1989: 45.) Halventavia liika- eli köllinimiä, esimerkiksi *Laiska-Jaakko*, ei käytetä aineistoni puhutteluissa lainkaan. Myös virallisella nimellä (sekä etu- että sukunimellä) puhuttelu on aineistossani harvinainen puhuttelutapa. Sitä käytetään lähinnä silloin, kun puhuttelija haluaa varmistaa puhuteltavan henkilöllisyyden.

Aineistoni kaunokirjallisissa dialogeissa henkilöihahmoja puhutellaan pääosin etu- tai sukunimellä tai niistä tehdyillä väännöksillä. Virallista nimeä käytetään ainoastaan neljä kertaa ja lempinimeä kaksi kertaa. Lisäksi aineistoni puhutteluissa käytetään muuta nimeä yhteensä 18 kertaa. Tähän ryhmään kuuluvat ne puhuttelut, joita poliisipartiot käyttävät ottaessaan radiolla yhteyttä Helaan eli Helsingin poliisin hälytysaluekeskukseen sekä ne puhuttelut joita Harjunpää käyttää puhutellessaan koira.

Jotta Helaan ja koiraan kohdistuvat puhuttelut eivät vääristäisi tutkimustuloksiani, jätän ne taulukon ulkopuolelle. Koska kaikkien kirjojen poliisi-hahmot käyttävät samanlaista puhuttelua ottaessaan radiolla yhteyttä keskuskeskukseen, eivät Helaan kohdistuvat puhuttelut sisällä olennaisia tietoja ja koska tutkimuskohteena ovat nimenomaan dekkareiden henkilöihahmojen väliset puhuttelut, eivät eläimeen kohdistuvat puhuttelut kuulu tähän tutkielmaan.

– **Hela**, Onerva viestitti. – Viisi-kahdeksan-kolmonen ottaa sen Museokadun. (RN s. 161)

– **Hela**. Satakasiysi tässä. Voitko toistaa äskeisen? (PP s. 242)

Tutkielmani kannalta epäolennaisten puhutteluproprien poistamisen jälkeen taulukko näyttää seuraavalta:

TAULUKKO 1

					YHT.
Etunimi	EM: 20	VV: 53	RN: 28	PP: 29	130
Sukunimi	EM: 6	VV: 58	RN: 25	PP: 2	91
Virall. nimi	EM: 1	VV: 2	RN: -	PP: 1	4
Lempinimi	EM: 1	VV: -	RN: 15	PP: 14	30
YHT.	28	113	68	46	255

Sekä Leena Lehtolaisen että Matti Yrjänä Joensuun dekkareissa yleisin puhuttelussa käytetty propri on siis henkilöhahmon etunimi. Etunimi esiintyy puhuttelufunktiossa yhteensä 130 kertaa, ja sen osuus kaikista puhuttelupropeista on 51,0 prosenttia. Toiseksi yleisin puhuttelupropri on sukunimi, jonka esiintyy aineistossani yhteensä 91 kertaa. Sen osuus kaikista puhuttelupropeista on 35,7 prosenttia. Etu- ja sukunimipuhuttelun jälkeen kolmanneksi yleisin puhuttelupropri on lempinimi. Aineistoni puhuttelupropeista 30 (11,7 prosenttia) on henkilöstä käytettyjä lempinimiä. Joensuu käyttää lempinimeä puhuttelufunktiossa yhteensä 29 kertaa ja Lehtolainen vain kerran. Neljänneksi yleisin puhuttelutapa eli virallinen nimi esiintyy puhuttelufunktiossa ainoastaan neljä kertaa, ja sen osuus kaikista puhuttelupropeista on 1,6 prosenttia.

Tässä luvussa esittelen aineistossani esiintyvät puhutteluproprit, jotka jakautuvat viiteen alaluokkaan sen perusteella, esiintyykö puhuttelussa 1) etunimi, 2) sukunimi, 3) virallinen nimi vai 4) lempinimi.

3.1 Etunimi puhuttelussa

Aineistoni 255 puhutteluproprista 130 on etunimipuhuttelua. Niiden osuus on siis noin 51,0 prosenttia kaikista nimipuhutteluista. Matti Vilppula määrittelee Yleisradiossa vuonna 1981 julkaistussa artikkelissa etunimipuhuttelun ”*puhuttelutavaksi joka ei ole sävyiltään yhtä kunnioittava kuin teitittely tai titulointi mutta on kuitenkin sinua muodollisempi*”, kuten esimerkiksi

lauseessa *Ottaako Matti kahvia?* Hänen mukaansa etunimellä puhuttelemisen liittyy usein suunnilleen samanikäisten, samaan luokkaan kuuluvien ja toisensa tuntevien mutta ei kuitenkaan kovin läheisten henkilöiden väliseen keskusteluun. (Vilppula 1986: 248–249.) Omassa aineistostani tällaisia etunimipuhutteluja on ainoastaan yksi.

– No tulihan se sieltä. **Meidän Timossa** on sittenkin kunnianhimoa! Halua olla se sankari joka lypsää jätkästä tunnustuksen irti. Juupa-juu...
(PP s. 335)

Kyseinen esimerkki kuvaa Harjunpään ja Piipposen riitasävytteistä keskustelua. Harjunpää on käärmeissään Piipposen tekemästä virheestä, ja Piipposta puolestaan vaivaa Harjunpään mykkäkoulu. Kyseinen keskustelu käydään autossa, jossa istuu Harjunpään ja Piipposen lisäksi myös Onerva Nykänen. Koska Nykänen ei kuitenkaan missään vaiheessa osallistu keskusteluun, tulkitsen viittauksen kuulijaan kohdistuvaksi etunimipuhutteluksi.

Määrittelen etunimipuhutteluiksi myös sellaiset etunimen sisältävät puhuttelut, jotka esiintyvät sinuttelun yhteydessä. Yli-Vakkurin (1989: 54) mukaan sinuttelu on puhuteltavan luontainen persoonamuoto, jota vastaavia verbimuotoja, persoonapronominia ja possessiivisuffiksia käytetään puhuteltavaa tarkoittavissa lauseissa, kun kyseessä on perustava puhetilanne eli puhujan ja puhuteltavan tasa-arvoinen (symmetrinen) ja epämuodollinen kasvokkaisuviestintä. Omassa aineistossani etunimipuhuttelu esiintyy sinuttelun yhteydessä 50 kertaa ja teitittelyn yhteydessä kaksi kertaa. Molemmissa teitittelytapauksissa puhuja viittaa monikon 2. persoonan verbimuodon avulla kahteen puhuteltavaan.

– Kirjaatko, **Rane?** (EM s. 21)

– Okei, eiköhän lähdetä. Koivu, sinä tulet minun mukanani. **Petri ja Ville**, ilmoittakaa postaavalle partiolle että me olemme tulossa. Otetaan rauhallisesti. (VV s. 300)

Yhteensä 52:sta sinuttelun tai teitittelyn kanssa esiintyvistä puhuttelusta 19:ssä esiintyy korosteisena myös persoonapronomini.

– Ok, jatketaan tästä. **Ursula**, kerrotko **sinä** mitä olet Smedsien kanssa sopinut, kunhan saat heidät kiinni. (VV s. 211)

– Ja soita **Onerva sinä** heti näille todistajille ja puhuta ne vielä tarkemmin ja sovi kuulusteluajat. (PP s. 276)

Pauli Saukkonen (1970: 4) on todennut, että lauseenlisäkkeenä esiintyvä puhuttelu on suomessa aidoimmillaan silloin, kun puhuteltavan ja predi-

kaattiverbin persoona on sama, esimerkiksi *Kävitkö Maija kaupassa?* tai *Anna ruokaa äiti!* Juuri tällaisissa lauseissa voi hänen mukaansa esiintyä korosteisena persoonapronomini, esimerkiksi *Kävitkö sinä Maija kaupassa?* Yli-Vakkuri korjaa Saukkosen määritelmää toteamalla, ettei lauseen predikaattiverbin persoona ole olennainen luontevuuden ehto. Kritiikkinsä tueksi Yli-Vakkuri antaa neljä esimerkkilauseetta: *Mä meen nyt, äiti.* / *Hei äiti, uutiset alkaa t. bussi lähtee.* / *Äiti, onks maa tosiaan pyöree?* / *Kumpaa maitoo mä, äiti, tuon?* Nämä esimerkit ovat Yli-Vakkurin mukaan aivan tavallisia lauseita siitä huolimatta, että niissä puhuteltavan ja lauseen predikaattiverbin persoona ei ole sama. (Yli-Vakkuri 1989: 52.) Tältä pohjalta Yli-Vakkuri muotoilee oman määritelmänsä, jonka mukaan suomalainen puhuttelulisäkkeen käyttö on luontevinta silloin, kun puhuttelu on kutsun funktiossa. Kutsun tehtävänä on tällöin kiinnittää puhuteltavan huomio puhujan esittämään kysymykseen, pyyntöön, huomautukseen tai muuhun sellaiseen. (Yli-Vakkuri 1989: 52.)

Yhdyn Yli-Vakkurin määritelmään, sillä omassa aineistossani on runsaasti sellaisia lauseenlisäkkeenä esiintyviä tavanomaisia etunimipuhutteluja, joissa puhuteltava ja puhuttelulauseen predikaattiverbi eivät ole samassa persoonassa. Puhuja voi esimerkiksi kiinnittää lauseenlisäkkeenä esiintyvällä etunimipuhuttelulla kuulijan huomion ja sen jälkeen käyttää monikon 1. persoonan verbimuotoa ja persoonapronominia, joiden avulla puhuja viittaa sekä itseensä että puhuteltavaan.

– **Onerva**, hän sanoi hetkisen kuluttua. – Meidän täytyy saada tämä homma tässä muodossa nyt jotenkin loppumaan. (RN s. 184)

Lauseenlisäkkeenä oleva etunimipuhuttelu voi esiintyä myös monikon 1. persoonan verbimuotoa korvaavan passiivin kanssa samassa repliikissä. Seuraavissa esimerkeissä passiivimuotoisella verbillä korvataan monikon 1. persoonan imperatiivimuoto, joka on suomen kielessä erittäin harvinainen. Alla olevissa esimerkeissä puhuja viittaa passiivilla sekä itseensä että kuulijaan.

– Kuule **Jyri**. Päivystäjällä on alkometri. Käydään puhaltamassa, ja jos on yhtään promillea, sä soitat töihin ja sanot, ettet voi tulla enää. (EM s. 183)

– **Timo**, hoidetaan tämä senkin takia... Jos tämä vaikka on meidän viimeinen yhteinen juttu. (RN s. 75)

– Annetaan olla **Jari**, Harjunpää rauhoitteli. – Annetaan olla. (PP s. 37)

Aineistossani etunimipuhuttelua käytetään kutsun funktiossa myös sellaisissa repliikeissä, joissa puhuja kertoo *minä*-persoonassa kuulijalle omista ajatuksistaan ja tuntemuksistaan.

– Mutta mie en sitä tappanu, **Maria**, ei miusta olis semmoseen. Uskot sie? (EM s. 88)

– Kuule **Ursula**, ei minun feminisimiini kuulu se, että toisista valehdellaan. Miehistäkään (VV s. 154)

– **Jyrki**, tarvitsen neuvoa. (VV s. 145)

– Ja kuule **Kai** – minä sanon ihan suoraan että minä tiedän ne sinun aiemmatkin puukotusjuttusi. Ja sen mistä niissä oikein oli kyse (RN s. 241)

– **Pauliina**, Harjunpää sanoi ja otti esikoistaan kädestä kiinni. – Mun vaan täytyy mennä yksin. (RN s. 330)

Kun puhuja haluaa viitata itsensä lisäksi myös oman taustaryhmänsä muihin jäseniin, käyttää hän vastaavasti monikon 1. persoonan verbimuotoa. Seuraavassa esimerkissä Kallio viittaa *mekin* yritämme -ilmauksella itseensä ja muihin tutkijoihin.

– Herra Jääskeläinen. **Atro!** Mekin yritämme selvittää totuuden käsikirjoituksen vaiheista, ja autatte meitä parhaiten vastaamalla kysymyksiin etekä riehumalla. (VV s. 273)

Aineistossani puhuttelijat käyttävät etunimipuhuttelua myös geneerisesti käytetyn yksikön 3. persoonan verbimuodon kanssa. Näille etunimipuhutteluille on tyypillistä se, että ne esiintyvät kysymystä, pyyntöä tai ilmoitusta edeltävän kutsun funktiossa.

– **Ursula**, mitäs Smedsin perheelle kuuluu? (VV s. 51)

– Mikä on tilanne murha-aseeseen kanssa, **Petri**? (VV s. 142)

– Muutama sana, **Ville**, pyysin ja viittasin Puupposen mukaani. (VV s. 199)

– Mitä siellä on, **Jari**? Harjunpää kysyi, ja hänen sanansa kumisivat kuin jossain holvissa. (PP s. 35)

– Sen tukka, **Onerva**. Millainen se oli? (PP s. 283)

– Täällä on Kervisen Hannu, ja tämä on tärkeätä, **Maria**. Nyt *minä* viimeinkin **tiedän**, mitä... (VV s. 180)

– **Maria**, tässä kuitututkimustulokset Annukka Hackmanin vaatteista. (VV s. 112)

Kirjallisena eli toisin sanoen epäaitona Saukkonen ja Yli-Vakkuri puolestaan pitävät seuraavanlaista puhuttelua: *En tiedä, isä*. (ks. esim. Yli-Vak-

kuri 1989: 52). Saukkonen (1979: 4) perustelee käsityksensä lauseen predikaattiverbin persoonamuodolla, joka ei ole puhuteltavan persoonan kanssa sama. Tämä selitys ei kuitenkaan kelpaa Yli-Vakkurille (1989: 52–53), jonka mukaan puhuttelulisäkkeen epäaitous johtuu siitä, että kyseiseen vastaukseen sisältyvä puhuttelu ei voi toimia kutsun funktiossa. Yli-Vakkurin määritelmän perusteella aineistossani esiintyy kaksi epäaitoa etunimipuhuttelua.

– Jos oletetaan, että joku noista on murhannut Peltosen, niin mitäs sanot? kysyin Ranelta. – –

– Sinuna puhuisin sen Rasinkankaan kanssa, se takuulla tietää enemmän kuin kertoo. Se on ehkä vähän ulkopuolinen tuossa porukassa, ja kova tarkkailemaan toisten asioita. Tarkistaisin myös Lasisen. Jos se vaikka on ollut niin humalassa, ettei muista kolauttaneensa Peltosta.

– Okei, **Rane**-setä. Ja hyvää kesälomaa. (EM s. 52)

– Onko äiti kuollut? Jari hämmästyí ja katsoi Harjunpääta ensi kertaa silmiin. Samalla hänen suupielessään alkoi tikata jokin levoton lihas.

– Valitettavasti on, **Jari**. (PP s. 36)

Todellisissa puhetilanteissa puhutteluja ei luonnollisesti käytetä yhtä taajasti kuin kaunokirjallisessa dialogissa. Tämä ero johtuu siitä, että yleensä todellisessa keskustelussa osallistujat pystyvät päättelemään esimerkiksi puhujan asennon, eleiden ja katsekontaktin perusteella, kenelle puhe on suunnattu. Sen sijaan kaunokirjallisessa tekstissä edellä mainitut kielenpiirteet eivät näy, minkä vuoksi kirjailijan täytyy konkreettisten keinojen avulla osoittaa repliikki jollekin kirjan henkilöahmolle. Siitä syystä vaarana on, että osa dialogeihin sisältyvistä nimipuhutteluista on keinotekoisia.

3.1.1 "Kirjaatko, Rane?" (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarin dialogeissa on 20 aineistooni kuuluvaa etunimipuhuttelua, ja niiden osuus kaikista kirjan nimipuhutteluista on 71,4 prosenttia. Päähenkilö Maria Kalliota puhutellaan etunimellä yhteensä 13 kertaa. Näistä kahdessa esimerkissä puhuttelijana on Kallion työtoveri ja 11 esimerkissä poliisitutkimuksien yhteydessä kuulusteltava henkilöahmo. Työtovereista Kalliota nimellä puhuttelevat Tapsa Helminen, joka vastaa puhelimeen ja ilmoittaa puhelun olevan Kalliolle. Toisessa esimerkissä pu-

huttelijana on Pekka Koivu, Kallion paras työtoveri. Tapsa Helmisen Kallio tuntee opiskeluajoilta, ja Pekka Koivun kanssa Kallio on kuin veli ja sisar.

– Tää on sulle, **Maria**. Joku rouva Sarkela. (EM s. 210)

Vasta kun Koivu ravisteli minua tajusin, että se olin minä.

– **Maria!** Ei kannata yrittää mitään tekehengitystä. Ambulanssi on tulossa. (EM s. 238)

Muissa etunimipuhutteluissa puhuttelijoina ovat Kallion kanssa samanikäiset asiakkaat, joista osan Kallio tuntee opiskeluajoiltaan. Muun muassa seuraava dialogi käydään Jukka Peltosen ruumiin löytöpaikalla eli mökillä, missä yliopiston kuorolaiset ovat viettäneet harjoitusviikonloppua.

– **Maria!** kirkas vaalea ääni kajahti hämmästyneenä. – Ootsä muka poliisi?

– Muistatsä mut? Mä oon Tuulia. – –

– Muistan. En osannut hymyillä. – Niin... Minä olen ylikonstaapeli Maria

Kallio väkivaltaajaoksesta, päivää. – – (EM s. 19–20)

Puhuttelija on Tuulia Rajala, joka tunnistaa Kallion vanhaksi tutukseen ja puhuttelee tätä etunimellä. Kalliolle tilanne on outo, sillä hän ei voi ammatinsa takia suhtautua Tuuliaan yhtä välittömästi. Kallio jatkaakin dialogia virallisella tervehdyksellä ja esittelyllä. Tuulia Rajalan ja Kallion tuttavallisesta suhteesta kertoo se, että tarinan edetessä he viettävät yhteisen illan oluen ja kuulumisten kertailun merkeissä.

– Mitä **Maria** sä mietit? (EM s. 123)

– Sori että mä meen kiellettyyn aiheeseen, mut Jukka oli sellainen... spesi-aali tavallaan. Hengenheimolainen. Saatanan raivostuttavakin joskus. Virkailija! Samanlaiset! Kai säkin **Maria** otat? (EM s. 124)

Yllä olevat esimerkit kuvaavat juuri pubissa vietetyn illan aikana käytyä keskustelua. Niihin sisältyvien puhuttelujen lisäksi Tuulia käyttää etunimipuhuttelua kolme kertaa.

Etunimellä Kalliota puhuttelee myös Antti Sarkela, mökillä yöpynyt kuorolainen, joka on Tuulian tavoin Kalliolle tuttu henkilö. Kallion ja Antti Sarkelan välisestä suhteesta kertoo seuraava esimerkki, joka kuvaa automaattikan aikana käytyä keskustelua. Yhteensä Sarkela puhuttelee Kalliota etunimellä kolme kertaa.

Tunsin Antin pitkät koivet tuolini selkänojassa ja säädin istuintani eteenpäin. Kosketus ärsytti minua.

– Mitä sä **Maria** oikein teet poliisina? – Viimeksi, kun mä olen sut nähnyt, sä opiskelit oikiksessa. (EM s. 26)

Kuten tästäkin esimerkistä on pääteltävissä, Kallion ja Antti Sarkelan suhde sisältää ristiriitaisia tunteita. Tarinan edetessä Antti Sarkela käyttää Kallioon

kohdistuvissa puhutteluissa useita merkitykseltään negatiivisia affektiivisiä puhuttelusanoja. Toisaalta taas kirjan viimeisillä riveillä vihjaistaan, että Kallion ja Antti Sarkelan suhteessa on kyse muustakin kuin ystävyyydestä.

Sitten jatkoimme pontikanjuomista ja kissan silittämistä. Puhuimme myöhään, Tuuliasta, Jukasta, surusta, kissoista, kaikenlaisista asioista maan ja taivaan välillä. Pullo tyhjени, ja minä jäin nukkumaan Antin ja Einsteinin väliin. (EM s. 251)

Sarkelan lisäksi Kalliota kahdesti etunimellä puhuttelee niin ikään kuorossa laulava Jyri Lasinen, joka yrittää todistaa Kalliolle syyttömyyttään ja yhden kerran Kallion opiskeluaikainen kämppekaveri Jaana, jonka kautta Kallio tuntee osan kuorolaisista. Ensimmäinen esimerkki kuvaa kuulustelutilannetta ja jälkimmäinen Kallion ja Jaanan puhelinkeskustelua.

– — Mutta en mie sitä tappanu, **Maria**, ei miusta ois semmoseen. Uskot sie? Koiranpentumaiset kasvot katsoivat minuun ilmeellä, joka pienellä otuksella on isomman ja ylivoimaisemman hyökätessä. (EM 10, s. 88)

Uudella yrityksellä onnistuin Saksan-puhelussani. Puhelimeen vastasi Frau Schön, ja meni sekunti, ennen kuin tajusin, että kyseessä oli Jaana.

– Tässä Kallion Maria Suomesta, hei. Mitä kuuluu?

– **Maria!** Hauska kuulla susta pitkästä aikaa. - - (EM 9, s. 64)

Maria Kallio puolestaan käyttää *Ensimmäinen murhani* -dekkarin dialogeissa etunimipuhuttelua yhteensä seitsemän kertaa. Hän puhuttelee työtoveria etunimellä kolme kertaa ja kuulusteltavaa neljä kertaa. Seuraavissa esimerkeissä puhuteltava on konstaapeli Rane Lahtinen, joka on iältään selkeästi Kalliota vanhempi.

– Kuule **Rane**. Mä ehkä tunnen sen kuolleen tyypin, tai tunsin... Se on vähän tyhmä juttu... (EM s. 12)

– Haluaisin aloittaa kuulustelut vielä tänä iltana ja voin tarjota kyydin tarvitseville. Tässä ei taida olla lähellä edes bussipysäkkiä. Nyt mun olisi kuitenkin hyvä tietää jo pintapuolisesti, kuka kukin on, ammatit, osoitteet ja sellaiset. Kirjaatko, **Rane**? (EM s. 21)

Kuorolaisista Kallio puhuttelee etunimellä Jyri Lasista ja Sirkku Halosta sekä tarinan lopussa myös Tuulia Rajalaa, joka makaa sairaalassa vangittuna. Viisi minuuttia kestävä vierailun aikana Tuulia ei kuitenkaan puhu Kalliolle sanaakaan.

– Kuule **Jyri**. Päivystäjällä on alkometri. Käydään puhaltamassa, ja jos on yhtään promillea, sä soitat töihin ja sanot, ettet voi tulla enää. (EM s. 183)

– Nyt olis **Sirkku** semmoinen tilanne, että sun pitäis lähtee Pasilaan kuulusteltavaksi. Kuka sun pomosi on? Mä ilmoitan sille. (EM s. 195)

Puhuun Tuulialle, yritin saada hänet katsomaan itseäni.

– **Tuulia**. Maria tässä, hei. Mulla olisi vähän kysyttävää. (EM s. 244)

Yksi etunimipuhuttelu esiintyy myös dialogissa, jossa kuvataan Kallion ja raiskatun nuoren tytön välistä kuulustelutilannetta. Puhuteltava ei ole Kalliolle entuudestaan tuttu henkilö, mutta siitä huolimatta Kallio käyttää etunimipuhuttelua.

Tyttö pyyhkäisi kyyneleen mustelman kirjomalta poskeltaan, sävähti sitten liikkeen aiheuttamaa kipua.

– Kuule **Marianna**. Edellisen kerran kun minä tutkin raiskaustapausta, oli uhri kuusikymppinen nainen, joka oli tulossa Saalemseurakunnan kokouksesta. (EM s. 173)

Käsittelen kyseistä esimerkkiä tarkemmin luvussa 5.

3.1.2 "*Maria, oletko sä kunnossa?*" (VV)

Veren vimma -dekkarin puhutteluprospeista 46,9 prosenttia on etunimipuhutteluja. 53 etunimipuhuttelusta 18 kohdistuu Maria Kallioon. Kuulusteltavista Kalliota etunimellä puhuttelevat ainoastaan Heli Haapala ja Hannu Kervinen, joista jälkimmäinen on paitsi kuulusteltava myös Kallion työtoveri. Hannu Kervinen puhuttelee Kalliota nimellä yhteensä viisi kertaa, kerran etunimellä ja neljä kertaa sukunimellä. Etunimipuhuttelua hän käyttää soittaessaan aamuyöllä neljän aikaan Kallion matkapuhelimeen.

– Täällä on Kervisen Hannu, ja tämä on tärkeätä, **Maria**. Nyt minä viimeinkin tiedän, mitä... (VV s. 180)

Heli Haapala puolestaan puhuttelee Kalliota etunimellä automatkan aikana.

Heli istui vieressäni äänettömänä. Olisin halunnut lohduttaa, mutta sanat eivät nyt auttaneet.

– Mikä sinun etunimesi onkaan? Heli kysyi äkkiä.

– Maria.

– Olet kiltti, **Maria**. Minä... Puhelin alkoi taas soida, en tuntenut sävelmää jota se oli soittanut koko ajan. (VV s. 126)

Kuten edellä olevasta esimerkistä käy ilmi, Heli ei ennen kyseistä puhetilannetta tiedä Kallion etunimeä. Voidakseen puhutella Kalliota etunimellä hän joutuu ensin kysymään, mikä se on. Mitä ilmeisimmin puhuttelija siis haluaa käyttää kyseisessä tilanteessa juuri sukunimeä tuttavallisempaa etunimipuhuttelua, jonka avulla hän osoittaa olevansa kiitollinen saamastaan avusta. Kyseisessä tilanteessa Kallion antaman avun merkitys korostuu, sillä Heli Haapalan aviomies on joutunut onnettomuuteen ja vaimo haluaa lentää mahdollisimman pian miehensä luo.

Kallio puolestaan puhuttelee kuulusteltaviaan etunimellä yhdeksän kertaa. Nämä etunimipuhuttelut kohdistuvat sekä mies- että naishahmoihin.

Seuraava esimerkki on Hannu Kervisen ja Kallion välisestä dialogista. Rep-
liikkiin liittyvässä selityksessä kirjoittaja kertoo suoraan, että juuri tässä
kyseisessä puhetilanteessa Kallio kokee tarpeelliseksi käyttää puhuteltavan
etunimeä. Tilanne on sikäli hankala, että Kervinen on sekä Kallion työtoveri
että kuulusteltava. Lisäksi ruumiinavauksia suorittava Kervinen on juuri
kokenut suuren järkytyksen: hän on löytänyt ruumispussista entisen kihlat-
tunsa ruumiin.

– Luulin, että se oli joku tavallinen tapaus. En tietenkään katsonut edes ni-
meä, avasin pussin vaan. ne silmät... ja se ylähuuli... Muttei alahuulta,
eikä leukaa. Voi hyvä jumala! Ja sitten se teidän Puupponen soittaa ja ky-
syy, oliko kiinnostava tapaus. Vittuillako se halusi?

– Hei **Hannu**, aloitin, tilanne tuntui jotenkin vaativan etunimen käyttöä. –
Eihän meillä kellään ollut aavistustakaan siitä, että olit seurustellut An-
nukka Hackmanin kanssa.

– Seurustellut! Minä olin kihloissa sen kanssa, ostin isomman asunnonkin
että voisimme muuttaa yhteen. (VV s. 31)

Kallio puhuttelee kuulustelutilanteessa etunimellä myös Atro Jääskeläistä,
joka on surmatun Annukka Hackmanin kirjan kustantaja ja aviomies. Esi-
merkissä Kallio käyttää peräkkäin sekä sukunimi- että etunimipuhuttelua,
joilla hän hakee kontaktia kiihtyneeseen puhuteltavaan. Huudahtaen lausuttu
etunimi on sukunimipuhuttelua henkilökohtaisempi puhuttelutapa.

Hän pomppasi pystyyn ja alkoi huutaa solvauksia, joiden kohde ei tuntunut
olevan hänelle itselleenkaan selvillä. Väliin se oli poliisi, väliin Annukka,
väliin Kervinen. Jääskeläinen oli niin hehkuvan punainen, että pelkäsin hän-
nen saavan sydänkohtauksen.

– Herra Jääskeläinen. **Atro!** Mekin yritämme selvittää totuuden käsikirjoi-
tuksen vaiheista, ja autatte meitä parhaiten vastaamalla kysymyksiin ettekä
riehumalla. (VV s. 273)

Samoin Kallio puhuttelee etunimellä Sini Jääskeläistä, Atron tytärtä, joka on
tullut poliisilaitokselle kertomaan edellisessä kuulustelussa salaamistaan
tiedoista. Sini on hädissään ja Kallio yrittää rauhoitella häntä.

Nyyhkytys kuului jo ennen oven avaamista. Sini Jääskeläinen astui sisään
Koivun huoneeseen ja lysähti hänen työtuolilleen.

– Ihan hysteerinen, Koivu kuiskasi minulle. Jää jos voit. Oli kuulemma it-
kenyt jo laitokselle tullessaan. Pitäisikö soittaa tytön isälle?

– **Sini**, sanoin varovasti ja kosketin tytön käsivartta. – **Sini**, ei mitään hä-
tää.

Sini kohotti hieman kasvojaan käsistään ja purskahti entistä rajumpaan it-
kuun minut nähdessään. Erotin katkonaiset sanat vain vaivojin kynneltel-
seasta. (VV s. 88)

Samanaikaisesti, kun Kallio käyttää etunimipuhuttelua, hän koskettaa Sinin
käsivartta. Kyseisellä eleellä hän ilmaisee olevansa lähellä.

Kallio käyttää etunimeä myös puhutellessaan Sasha Smedsiä, hänen veljeään Andreas Smedsiä sekä Sashan vaimoa Heli Haapalaa. Kuolinhetkellään Annukka Hackman viimeisteli Sasha Smedsin, kuuluisan ralliautoilijan elämästä kertovaa kirjaa, joka sisälsi muun muassa ikäviä paljastuksia Smedsin perheestä. Kallion mielestä myös kyseisillä henkilöihahmoilla on siis motiivi Annukka Hackmanin murhaan.

– **Sasha**, haluatko että ulkopuoliset poistuvat? kysyin. – –
Sillä aikaa kun muut poistuivat, Koivu käynnisti nauhurin ja kertoi nauhalle kuulusteltavan sekä muiden läsnäolijoiden nimet. (VV s. 247)

– Päivää, komisario, hän tervehti minua miltei hilpeästi.
– Päivää, **Andreas**. Terveisiä Jouko Suuroselta. Hän haluaa sinun ottavan yhteyttä asianajajaansa. (VV s. 229)

– Ja Heli, sinun olisi pitänyt nähdä kaikki ne naiset, jotka Sashalla oli tarjolla. Jumalauta mitä kaunottaria. Kuka tahansa muu mies olisi langennut, mutta ei Sasha. Mieti sitä, saatanan vosu!
Suuronen paiskasi Citroëninsä oven kiinni ja kaasutti paikalta. Heli katsoi maahan, hänen kasvonsa olivat tyhjä.
– **Heli**, pääset aluksi meidän autolla. Otetaan sinulle taksi vaikka Kauniaisista, siellä ei parveile toimittajia, ehdotin. (VV s. 251)

Yhteensä Kallio siis puhuttelee kuulusteltaviaan etunimellä kymmenen kertaa, kuusi kertaa mieskuulusteltavaa, kerran naiskuulusteltavaa ja neljä kertaa nuorta kuulusteltavaa. Itseään vanhempaa kuulusteltavaa Kallio puhuttelee etunimellä ainoastaan kerran. Se, minkä puhuttelutavan poliisi valitsee, riippuu *Veren vimma* -dekkarissa kuitenkin ensisijaisesti siitä, millaisessa puhetilanteessa puhuttelua käytetään. Etunimipuhuttelulla Kallio ikään kuin häivyttää poliisin rooliaan ja osoittaa kuulusteltavalle myötätuntoa. Samalla Kallio rakentaa kuulusteltavan ja itsensä välille luottamuksellista ilmapiiriä, joka helpottaa rikoksen selvittämistä. Empatia voi olla joko aitoa tai teeskenneltyä.

Kallion alaisista häntä etunimellä puhuttelevat Ville Puupponen, Ursula Honkanen ja Pekka Koivu. Ville Puupponen puhuttelee Kalliota etunimellä kaksi kertaa kuten myös sukunimellä. Etunimipuhutteluista molemmat esiintyvät kahdenkeskisissä puhetilanteissa.

– Älkää nyt puhuko työasioista! Puupponen hermostui. Pikkujoulut on vain kerran vuodessa, ja minä aion nyt vielä pomoni tanssimaan. Tule, **Kallio!** Nupit kaakkoon ja huolet hittoon. (VV s. 131)

Jätimme Suurosen putkapäivystäjän huomaan ja menimme vielä hetkeksi minun huoneeseeni palaveeraamaan. Puupponen lupasi pitää kännykkänsä

auki koko yön siltä varalta, että Suuronen saisi asianajajansa kiinni ja katsoisi viisaaksi ryhtyä puhumaan.

– **Maria** hei, mikä se Koivun juttu oikein on? hän kysyi kun olin jo vetämässä päällystakkia ylleni. (VV s. 178)

Edellä olevista esimerkeistä ensimmäinen on peräisin julkisesta keskustelusta, joka käydään pikkujouluiltana. Toinen esimerkki kuvaa kahdenkeskistä keskustelua, joka käydään Kallion työhuoneessa. Samoin Pekka Koivun käyttämistä etunimipuhutteluista molemmat esiintyvät kahdenkeskisissä puhetilanteissa.

– Koivu, tällaista ei saisi tapahtua. Tosi alkeellinen virhe, alibien tarkistus vuotaa. Jarrutin väistääkseni perävaunullista hiekkarekkaa, joka siekailematta kääntyi kolmion takaa suoraan eteeni. – Laita vilkku katolle niin eivät kiilaile enää.

Koivu otti lampun varustelokerosta ja ujutti sen katolle.

– **Maria**, se alibi tarkastettiin. Me emme koskaan saa tietää, kuka valehtelee, Ursula vai se vastaanottoapulainen, jota hän kuulusteli. (VV s. 300)

– Mitä? Onko Ursula perunut puheensa?

– Ei, valitettavasti. Kyse on Kervisestä, hän on kuollut. Ääneni petti yhtäkkiä, tuntui helpottavalta itkeä.

– **Maria**, oletko sä kunnossa? Koivu kysyi. (VV s. 188)

Miksi Kallion miespuoliset alaiset sitten ovat juuri näissä kahdenkeskisissä puhetilanteissa valinneet puhuttelutavaksi etunimipuhuttelun sukunimipuhuttelun sijaan? Vilppulan mukaan sukunimellä puhutteluun liittyy jonkinasteista etäisyyttä ja virallisuuttakin, jonka avulla voidaan välttää puhuttelun liiallinen henkilökohtaisuus tai tunnepitoisuus silloin, kun yleiset käyttäytymissäännöt vaativat esimerkiksi eri sukupuolta olevia säilyttämään tietyn etäisyyden toisiinsa (Vilppula 1986: 249). Samoin Korhonen (1994: 35) on todennut, että puhuttelutapaan liittyvä etäisyys ja virallisuuden leima riitti aikoinaan takaamaan, ettei sukupuolten välisiä intiimiyden rajoja rikottu ja aiheutettu kiusallisia tilanteita tai turhia luuloja puolin tai toisin sen paremmin kuin sivustakatsojankaan taholla. Koska kahdenkeskisessä puhetilanteessa sivustakatsojia ei ole, voi sekä Puupponen että Koivu huoleti puhutella Kalliota etunimellä. Toinen puhuttelutavan valintaan liittyvä tekijä on luonnollisesti puheenvuoron sisältö ja sen tunnepitoisuus eli affektiivisuus. Esimerkiksi Koivu pyrkii edellä olevista esimerkeistä ensimmäisessä lohduttamaan Kalliota, joka syyttää itseään virheen tekemisestä. Toisessa esimerkissä Koivu osoittaa etunimipuhuttelulla olevansa aidosti kiinnostunut läheisen työtoverinsa hyvinvoinnista.

Kallio sen sijaan puhuttelee miespuolisia alaisiaan pääsääntöisesti sukunimellä. Pekka Koivua, Heikki Autiota tai Lähdettä puhutellessaan hän ei käytä kertaakaan alaisensa etunimeä. Sen sijaan Ville Puupposta ja Petri Puustjärveä Kallio puhuttelee yhteensä seitsemän kertaa etunimellä ja kahdeksan kertaa sukunimellä. Molempia puhuttelutapoja esiintyy sekä kahdenkeskisissä keskusteluissa että palaverikeskusteluissa. Seuraavista esimerkeistä ensimmäinen kuvaa kahdenkeskistä keskustelua. Toinen ja kolmas esimerkki ovat palaverikeskustelusta, ja neljäs esimerkki kuvaa puhetilannetta, jossa Kallio häiritsee Puupposta kesken kuulustelun.

– **Ville!** Mätkäisin Puupposta palkkausmuistiopaperilla olkavarteen.
– Vällillä karehdin sinun kykyäsi panna kaikki leikiksi, mutta ei tätä sentään. (VV s. 179)

– **Ville**, jatka sinä Puustjärven kanssa Suurosen kuulustelemista kunhan asianajaja tulee paikalle. Muuten mennään vanhojen linjojen mukaan. Ursula, varaudu siihen että saat tulla minun kanssani puhuttamaan Jääskeläistä. (VV s. 190)

– Okei, eiköhän lähdetä. Koivu, sinä tulet minun mukanani. **Petri** ja **Ville**, ilmoittakaa postaavalle partiolle että me olemme tulossa. Otetaan rauhallisesti. (VV s. 300)

Juoksin portaat takaisin alakertaan sillä kaipasin verryttelyä. Koputin kuulusteluhuone kakkosen ovelle. Puupponen oli älynnyt videoida Suurosen kuulustelun. Kun tulin paikalle, hän keskeytti nauhoituksen.
– Muutama sana, **Ville**, pyysin ja viittasin Puupposen mukaani. (VV s. 199)

Miespuolisista työtovereistaan poiketen Ursula Honkanen puhuttelee Kalliota eli esimiestään ainoastaan etunimellä. Hän uusi työntekijä, joten etunimipuhuttelun käyttö ei perustu henkilöhahmojen tuttavuussuhteeseen. Seuraava esimerkki antaa viitteitä siitä, että Honkanen pyrkii vetoamaan Kallioon sillä, että molemmat ovat saman sukupuolen edustajia ja että molemmat heistä työskentelevät miesvaltaisella alalla.

– Juttelin Koivun kanssa. Hän kiistää ahdistelleensa sinua.
Ursula nousi tuolistaan ja astui luokseni. Meikkivoide ja puuteri eivät pystyneet peittämään kasvojen punastusta.
– Niin tietysti kiistää, mitä muuta sinä luulit! Etkö sinä **Maria** tajua, että näin tässä aina käy, naiset leimataan valehtelijoina. (VV s. 154)

Vastavuoroisesti myös Kallio puhuttelee Ursula Honkasta etunimellä 11 kertaa ja sukunimellä ainoastaan kaksi kertaa. Honkasen lisäksi Kallio viittaa etunimellä myös Mira Saastamoiseen, joka osallistuu Kallion johtamaan pidätystilanteeseen.

– Joudun nyt keskeyttämään kuulustelun, mutta toivon että jätte poliisilaitokselle vielä joksikin aikaa, jatkamme pian. **Ursula**, jäätkö herra Jääskeläisen seuraksi, minun täytyy poiketa toisaalla. (VV s. 198)

– Annetaan heidän istua samassa autossa, mene **Mira** seuraksi, sanoin Saastamoiselle. (VV s. 310)

Pelkällä etunimellä Kalliota puhuttelee myös hänen esimiehensä Jyrki Taskinen, johon Kalliolla on erityisen lämpimät välit. Heidän välillään on syvä ystävyysuhde ja ripaus intohimoakin.

– **Maria**, rauhoitu. Aina ennenkin ne jutut ovat selvinneet. Ei Annukka Hackman ole mikään Kyllikki Saari, Jyrki sanoi ja tarttui kiinni käsistäni. Annoin hänen pidellä niitä hetken ennen kuin lähdin lounaalle. (VV s. 146)

Taskinen ja Kallio puhuttelevat toisiaan etunimellä sekä töissä että vapaa-ajalla. Tosin kaikki keskustelut, joita he työpaikalla käyvät, ovat kahdenkeskisiä.

Veren vimma -dekkarissa etunimipuhuttelua käytetään siis pääosin silloin, kun puhuteltava henkilö on nainen tai läheinen henkilö. Kirjassa esiintyvistä 53 etunimipuhuttelusta 33 kohdistuu naiseen, 16 mieheen ja neljä lapseen tai nuoreen.

TAULUKKO 2

YHT.

	Puhuteltava nainen	Puhuteltava mies	Puhuteltava lapsi/nuori	YHT.
Puhuttelija nainen	18	16	4	38
Puhuttelija mies	15	-	-	15
YHT.	33	16	4	

Myös Deborah Cameron (1996: 132) on havainnut, että naisia ja lapsia puhutellaan usein etunimellä sellaisissa tilanteissa, joissa miehiä puhuteltaisiin toisin. Seuraava esimerkki on hyvä osoitus siitä, että Cameronin havainto pätee myös *Veren vimma* -dekkarin etunimipuhutteluihin.

– **Ursula** ja **Autio**, huolehtikaa Heli Haapala ja Smedsit kuultaviksi. (VV s. 211)

Esimerkki on poimittu palaverikeskustelua kuvaavasta dialogista, ja siinä puhuttelijana on Kallio, jonka alaisia Ursula Honkanen ja Heikki Autio ovat. Ursula Honkasta Kallio puhuttelee kirjan dialogeissa kahta poikkeusta

lukuun ottamatta toistuvasti etunimellä ja Heikki Autiota poikkeuksetta sukunimellä.

Toinen huomionarvoinen seikka on se, että 53 etunimipuhuttelusta ainoastaan 15 esiintyy mieshenkilöhahmon puheessa ja 38 naishenkilöhahmon puheessa. Ero saattaa johtua siitä, että Lehtolaisen dekkarien päähenkilö on nainen, jonka puhetta kuvataan kyseisen kirjan dialogeissa runsaasti. Toisaalta selvä ero voi kertoa myös siitä, että naispuhuttelijat käyttävät useammin emotionaalista läheisyyttä ilmaisevaa etunimipuhuttelua kuin miespuhuttelijat.

3.1.3 "Onerva, palataan autolle!" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa esiintyy 28 etunimipuhuttelua, joiden osuus kaikista kirjan puhutteluprosenteista on 41,2 prosenttia. Päähenkilö Timo Harjunpää puhuttelee läheisintä työtoveriaan Onerva Nykästä etunimellä kolme kertaa ja Onerva Nykänen Harjunpäätä yhdeksän kertaa.

– Minä menen, panethan **Onerva** oven lukkoon, Harjunpää sanoi ja lähti, mutta hän kuuli vielä käytävään kuinka Onerva nauroi: – Hanki puikot ja rupea kutomaan. Perustetaan yhdessä semmoinen naistenvaateliike jonka nimeksi tulee Onerva ja Lempi. (RN s. 96)

– **Onerva**, hän sanoi hetkisen kuluttua. – Meidän täytyy saada tämä homma tässä muodossa nyt jotenkin loppumaan. (RN s. 184)

Mies oli pääsemässä pakoon.

– Autolle! Harjunpää huohotti. – **Onerva**, palataan autolle! (RN s. 189)

Ensimmäistä esimerkkiä lukuun ottamatta kaikki Onerva Nykäseen kohdistuvat puhuttelut esiintyvät tilanteissa, joissa puhujan ja puhuteltavan lisäksi ei ole läsnä muita henkilöitä. Samoin suurin osa Harjunpäähän kohdistuvista puhutteluista esiintyy kahdenkeskisiä puhetilanteista kuvaavissa dialogeissa.

– Tehdään **Timo** niin että vain toinen lähtee sinne Dagmarinkadulle, ja toinen alkaa soitella niitä muita asianomistajia läpi. (RN s. 127)

– Ota **Timo** tuon porttarin kohdalle ja mennään loppumatka jalan. (RN s. 163)

Ainoastaan kaksi alla olevaa esimerkkiä kuvaavat puhetilannetta, johon osallistuu Onerva Nykäsen ja Harjunpään lisäksi myös muita henkilöitä. Seuraavat repliikit kuvaavat onnettomuustilanteessa käytettyjä puhutteluja:

Lada oli hipaissut betonipylvästä, ja Onerva huusi vieraankimeällä äänellä:
– Auttakaa! Voi hyvä Jumala auttakaa! **Timo! Timo!** (RN s. 290)

– Näytä minulle **Timo**, Onerva sanoi heikosti. (RN s. 291)

Harjunpään lisäksi Onervaa etunimellä puhuttelee myös Justicukseksi nimetty henkilöahmo, jonka oikea sukunimi on Juslin. Ensimmäisessä esimerkissä Justicus kehottaa Onervaa ensin hellittelynimipuhuttelulla istumaan syliinsä, minkä jälkeen puhuttelija ehdottaa samaa asiaa vielä toistamiseen etunimipuhuttelun avulla. Toisessa esimerkissä Juslin loukkaa Onervaa tämän seksielämään liittyvällä kysymyksellä.

Onerva ei sanonut mitään, mutta katsoi Justicusta pää kallellaan eikä tätä niin vähällä horjutettu. Hän taputti reisiään.

– Istu kulta sylkkyy... – –

– **Onerva**. Eikö millään? (RN s. 72–74)

Silloin toissa vuonna kotietsinnältä sen luota löytyi ainakin miljardi pornolehteä ja semmoinen kuminen pillu. Super Pimpero. Helvetti kuulkaa...

Siinä oli villat ja kaikki... Ja... Ja kun siihen pisti virran päälle se tärisi niin ettei meinannut käsissä pysyä. Eipä sinulla **Onerva** sellaista ole?

(RN s. 141–142)

Puhuja ei siis pyri kummallakaan esimerkkipuhuttelulla ilmaisemaan läheisyyttä positiivisessa mielessä vaan käyttää affektiivisia puhuttelusanoja puhuteltavan loukkaamiseen. Cameron (1996: 132–133) onkin todennut, että läheisyyttä ilmaisevat puhuttelusanat saavat negatiivisen merkityksen usein silloin, kun niitä käyttävät vieraat ihmiset. Toisaalta myös Harjunpää puhuttelee etunimellä oman laitoksensa toimistosihteeriä.

– Mahtavaa **Maija**. (RN s. 66)

Tämä puhuttelu on kuitenkin merkitykseltään selvästi positiivinen, sillä etunimestä ja adjektiivista koostuvan puhuttelun avulla Harjunpää kehuu puhuteltavan toimintaa.

Poliisin ja kuulusteltavan välisissä keskusteluissa sen sijaan esiintyy ai-noastaan kaksi etunimipuhuttelua. Harjunpää puhuttelee etunimellä Kai Retulaa, joka makaa sairaalassa puukotuksen takia.

– **Kai**, Harjunpää sanoi ja pysähtyi vuoteen viereen. Retula avasi silmänsä ja katsoi häneen, tunsu hänet selvästi ja ehkä pelästyi jotenkin – hän painoi luomensa kiinni ja hervautti päänsä sivulle niin kuin olisi pyörtynyt. (RN s. 240–241)

– Minä voisin pyytää sinua kertomaan uudelleen sen saman kuin illallakin. Mutta minä luulen että sinä joutuisit silloin valehtelemaan. Ja kuule **Kai** – minä sanon ihan suoraan että minä tiedän ne sinun aiemmatkin puukotusjuttusi. Ja sen mistä niissä oikein on kyse... (RN s. 241)

Etunimipuhuttelun avulla Harjunpää rakentaa keskusteluun tuttavallista ilmapiiriä. Hän osoittaa kuulusteltavalle ymmärrystä, jotta Retulan olisi hel-

pompi uskoutua ja tunnustaa valheensa. Brownin ja Levinsonin (1987: 107) mukaan kuulijan kasvoja uhkaavaa aktia voidaan lievittää liittämällä siihen läheisyyttä tai samanarvoisuutta ilmaiseva puhuttelu. Edellä olevassa esimerkissä Harjunpää uhkaa Retulan kasvoja väittämällä tämän aiempia puheita valheeksi.

Loput *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissa esiintyvistä puhuteluista löytyvät Harjunpään perheen keskusteluja kuvaavista dialogeista. Perhepiirissä etunimipuhuttelu onkin yleinen ja neutraali puhuttelutapa. Harjunpään vaimo Elisa puhuttelee miestänsä etunimellä yhteensä kuusi kertaa ja Harjunpään isä, josta käytetään kirjassa nimeä Vaari, neljä kertaa.

– **Timo**, Elisa sanoi ja otti häntä nilkasta kiinni, ja Harjunpää tajusi missä oli: kotona, lepopatjallaan saunan lauteiden alla – se oli edelleen talon rauhallisin paikka – (RN s. 39)

– **Timo**, Elisa sanoi hiljaa, tarkoittamatta mitään, vain osoittaakseen että oli joku joka välitti ja rakasti, kaikesta huolimatta, kaikissa olosuhteissa. (RN s. 207)

– Ja sinähän olet **Timo**? Vaari kysäisi äkkiä ja katsoi Harjunpäähän, hänen silmänsä olivat jotenkin epävarmat, eikä sellaista epävarmuutta pystynyt näyttelemään. (RN s. 44)

– Niin palelen. Mutta **Timo**... (RN s. 332)

Lisäksi Harjunpää itse puhuttelee vanhinta lastaan Pauliinaa kertaalleen etunimellä. Kyseisellä repliikillä Harjunpää yrittää saada esikoisensa ymmärtämään, miksi hän haluaa mennä yksin etsimään Vaaria.

– **Pauliina**, Harjunpää sanoi ja otti esikoistaan kädestä kiinni. – Mun vaan täytyy mennä yksin. Se on mun isä... Sä ymmärrät kyllä joskus: mun täytyy mennä yksin. (RN s. 330)

3.1.4 "Mitä siellä on, Jari?"

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarin puhuttelupropreista 63,0 prosenttia on etunimipuhutteluja. Etunimipuhuttelu onkin kyseisessä dekkarissa selkeästi yleisin puhuttelukeino, jota käytetään yhteensä 29 kertaa. Toiseksi yleisin puhuttelukeino on lempinimi, jota käytetään 14 kertaa. Kuten *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissakin, etunimellä toisiaan puhuttelevat Harjunpää ja hänen läheisin työtoverinsa Onerva Nykänen.

– **Onerva**...

– Niin?

– Se on tuolla. Tuolla ihan äärimmäisenä vasemmalla. Nyt sillä on vain sininen baskeri. (PP s. 257)

– Upea juttu. Tules **Timo** katsomaan näitä. (PP s. 294)

Onervan ja Harjunpään välisiä etunimipuhutteluja esiintyy myös palaverikeskusteluja kuvaavissa dialogeissa.

– Jos sinä menet Piippis katselemaan nuo videot ja otat paperikuvat siitä hepusta. Ja soita **Onerva** sinä heti näille todistajille ja puhuta ne vielä tarkemmin ja sovi kuulusteluajat. Minä otan tuon Moision nyt heti. (PP s. 276)

– Hei kuulkaa! Onerva sai viimein sanotuksi. – Rummukainenhan sanoi sinulle **Timo** että sillä naisella oli tosi hyvät havainnot. Ja oli myös. Mutta ennen kuin minä sanon enempää niin kirjoitapa **Timo** kaikessa hiljaisuudessa sen meidän elvyttämän miehen tuntomerkit. (PP s. 280)

Yhteensä Onerva käyttää Harjunpäättä puhutellessaan kuusi kertaa etunimeä, ja vastaavasti Harjunpää puhuttelee Onervaa viisi kertaa etunimellä. Onerva käyttää myös kertaalleen etunimestä tehtyä väännöstä *Timppa*.

Onervan Nykäsen lisäksi Harjunpään työtoveri Rummukainen puhuttelee päähenkilöä kerran etunimellä ja kerran etunimestä tehdyllä *Timppa*-väännöksellä. Seuraava esimerkipuhuttelu on otettu dialogista, jossa Rummukainen tunnustaa Harjunpäälle pelkäävänsä koiria.

– Kuule **Timo**.

– Niin?

– Voidaanko me pitää yksi juttu niin että se on ihan vain meidän kesken? (PP s. 47–48)

Työtovereista myös Piipponen käyttää Harjunpäättä puhutellessaan kerran etunimipuhuttelua. Tämän puhuttelutavan valinta on sikäli poikkeuksellinen, että normaalisti Piipponen puhuttelee Harjunpäättä joko etu- tai sukunimestä tehdyllä väännöksellä.

– No tulihan se sieltä. **Meidän Timossa** on sittenkin kunnianhimoa! Halua olla se sankari joka lypsää jätkästä tunnustuksen irti. Juupa-juu... (PP s. 335)

Meidän Timo -puhuttelun kaltaisia ilmauksia käyttävät yleensä vanhemmat henkilöt, jotka puhuttelevat omia tai läheisen sukulaisen lapsia. Koska kyseisessä esimerkissä puhuttelu kuitenkin kohdistuu aikuiseen mieheen, on se sävyltään ivallinen.

Harjunpään esimiehistä etunimipuhuttelua käyttää Rantanen, joka on juuri valittu Väkivaltayksikön päälliköksi.

– Tuo on kyllä huomionarvoinen seikka, Rantanen sanoi. – Mutta ei sekään vielä ylitä edes ”on syytä epäillä” kynnystä. Mikä **Timo** sinun vilpityksesi siitä todistajasta on? (PP s. 212)

Väkivallan päällikkö, Rantanen oli ilmeisesti puhtaasti sattumalta seissyt käytävällä molemmat iltapäivälehdet kädessään kun hän oli tullut.
 – **Timo**, Rantanen oli sanonut. – Sinunko oli pakko mennä sinne?
 (PP s. 273)

Yllä olevista esimerkeistä ensimmäinen kuvaa palaverikeskustelua ja toinen käytävällä käytyä kahdenkeskistä keskustelua.

Harjunpää itse puolestaan käyttää etunimipuhuttelua yhtä kuulusteltavaa puhutellessaan.

– Mitä siellä on, **Jari**? Harjunpää kysyi, ja hänen sanansa kumisivat kuin jossain holvissa. (PP s. 35)

– **Jari** kuuntele, Harjunpää yritti ja teki käsillään tyynnyttävän eleen. – Se on koira. Tanskandoggi, niin kuin sinä itse sanoit. (PP s. 36)

– Annetaan olla **Jari**, Harjunpää rauhoitteli. – Annetaan olla. (PP s. 37)

Yllä olevat esimerkit on poimittu dialogista, jossa Harjunpää käyttää toistuvasti etunimipuhuttelua. Jari on asunnosta kuolleen löytyneen naisen poika, jolla on mielenterveydellisiä ongelmia.

Kotioloissa Harjunpää puhuttelee seitsemän kertaa etunimellä vaimoaan Elisaa. Elisaa kohdistuvista etunimipuhuttelusta viisi esiintyy tilanteessa, jossa Harjunpää yrittää hädissään herätellä tajuttomaksi mennyttä Elisaa.

–**Elisa**. Tule tänne mun viekkun, Harjunpää sanoi, kääntyi selälleen ja painoi vaimonsa pään rinnalleen ja kietoi kätensä tämän ympärille.
 (PP s. 136)

– **Elisa!** hän kutsui ja taputteli vaimonsa poskia. - **Elisa** herää! (PP s. 350)

Samaten myös Elisa puhuttelee miestänsä kahdesti etunimellä.

–**Timo**, Elisa sanoi hiljaa, eikä hänen tarvinnut jatkaa pidemmälle, sillä Harjunpää tiesi mitä sanan sävy merkitsi ja hän vastasi: - Ja minä sinus.
 Pus. (PP s. 112)

–**Timo**...

– Niin?

– Minulla velloo niin monta miljoonaa ajatusta mielessä. (PP s. 135)

Kaikki neljä edellä olevaa esimerkkiä kuvaavat tuttavallista ja epämuodollista puhetilannetta, joten niissä käytetyt etunimipuhuttelut ovat merkitykseltään neutraaleja, perheyhteisölle tyypillisiä puhutteluja.

3.2 Sukunimi puhuttelussa

Sukunimi on aineistossani toiseksi yleisin puhuttelupropri. Yhteensä 255 puhuttelupropria 91 on sukunimipuhutteluja. Niiden osuus on siis 35,7 prosenttia kaikista aineistoni puhuttelupropreista. Määrittelen sukunimipu-

hutteluksi kaikki ne puhuttelut, joissa käytetään puhuttelulisäkkeenä sukunimeä – myös ne joissa sukunimi esiintyy interjektion tai muodollisen puhuttelusubstantiivin yhteydessä.

– **Koivu**, ootsä koskaan ollu Hesperian lihatiskillä? (EM s. 107)

– **Koivu**, tule kaveriksi. Sovi Kervisen kanssa aika, katsotaan palaverin jälkeen kalentereita. (VV s. 28)

– Komisario **Kallio**, tulepas tänne! Se oli käsky, ei pyyntö, joten tottelin sitä. (VV s. 155)

– Kuule **Harjuppää**, Kontio sanoi painokkaasti niin kuin ihminen joka tietää paremmin, ja hän pysähtyi siihen mistä alikulkutunneli alkoi, ja Harjuppääkin seisahtui; hänen oli jotenkin pakko. – Sinä tiedät minun välini Järveen ja sen porukkaan (RN s. 98)

– **Harjuppää!** Mitä helvettiä tämmöinen on? (PP s. 265)

Pelkän sukunimen käyttö puhuttelussa on Vilppulan mukaan ollut suomen kielessä pitkälti sukupuolisidonnainen ratkaisu. Sitä on voitu käyttää ainoastaan mieshenkilöä puhuteltaessa, esimerkiksi *Menkää vaan Toivola tekin kamarin puolelle* tai *Toivola menee vaan kamarin puolelle*. Tällaiseen puhuttelutapaan liittyy jonkinasteista etäisyyttä ja virallisuutta. Sen avulla on voitu välttää liiallinen henkilökohtaisuus tai tunnepitoisuus silloin, kun yleiset käyttäytymissäännöt vaativat esimerkiksi eri sukupuolta olevia säilyttämään tietyn etäisyyden toisiinsa. (Vilppula 1986: 249.) Aineistossani Vilppulan määritelmän mukaisia esimerkkejä on muutamia.

– No kuinka **Harjuppäällä** menee? (RN s. 206)

– **Honkanen ja Autio** siis jatkavat Andreas Smedsin jututtamista. (VV s. 226)

Myös poliisiradiolla tapahtuvissa yhteydenotoissa esiintyy sukunimipuhutteluja yhdessä yksikön tai monikon 3. persoonan verbimuodon kanssa.

– Kuuleeko **Väkivallan Harjuppää** Lampista suoraan? hän kutsui. (RN s. 228)

– Kuulevatko **Väkivallan Kauranen ja Henrikson** tehtävällä Runeberginkadulla? (RN s. 305)

Seuraavissa esimerkeissä sukunimipuhutteluun on yhdistetty myös titteli ja puhuttelulauseiden predikaattiverbit ovat monikon 2. persoonan sijaan yksikön 3. persoonassa. Tämänkaltaisia puhutteluja käytettiin Vilppulan mukaan jo entisajan yhteiskunnassa, kun haluttiin puhutella toista ihmistä kohteliaassa sävyssä. Arvonimellä puhuteltaessa varsinainen teittelymuoto

saattoi jäädä kokonaan pois, jolloin puhuttelu tapahtui ikään kuin kolmannessa persoonassa. (Vilppula 1986: 248.) Muodollisesti Vilppulan määritelmän kaltaisia puhutteluja löytyy aineistostani kaksi, mutta merkitykseltään ne eivät ole kohteliaita vaan epäkohteliaita.

– Manageri **Suuronen** ei lähde minnekään ennen kuin hänet on puhallutettu. Jos promilleja löytyy, te otatte taksin, Suuronen. (VV s. 250)

– Itse asiassa, Järvi kakaisi. – Herra **Harjunpää** kyllä toisaalta jo tuntee-kin asian. (RN s. 70)

Käsittelen kyseisten puhuttelujen sävyä tarkemmin luvussa 4.4.

Aineistossani kaikkein yleisimpiä ovat sinuttelun yhteydessä esiintyvät sukunimipuhuttelut. Yhteensä 91 aineistossani esiintyvistä sukunimipuhuttelusta 34 esiintyy yhdessä sinuttelun kanssa. Niistä 11:ssä on korosteisena myös *sinä*-persoonapronomini.

– Ehkä on parasta, että hoidan tämän itse, huokasin. – **Koivu**, tule kaveriksi. Sovi Kervisen kanssa aika, katsotaan palaverin jälkeen kalentereita ja... (VV s. 28)

– Okei, eiköhän lähdetä. **Koivu, sinä** tulet minun mukaan. Petri ja Ville, ilmoittakaa postaavalle partiolle että me olemme tulossa. (VV s. 300)

Teitittelyn yhteydessä esiintyviä sukunimipuhutteluja sen sijaan on koko aineistossani ainoastaan kuusi. Neljässä esimerkissä puhuttelu kohdistuu yhteen kuulijaan eli puhuttelija käyttää muodollista ja kohteliaan puhuttelukoodin mukaista puhuttelutapaa.

– Neiti vai oletteko te nyt rouva **Kallio**, minä toivon todella että poikani Jukan kuolema selviää mahdollisimman pian. (EM s. 60)

– Komisario **Kallio**, tekin olette lentokentällä. Oletteko tullut tapaamaan Sashaa vai Heliä? (VV s. 246)

– Poliisi on koko ajan luottanut saaneensa teiltä oikean käsikirjoitusversion, herra **Jääskeläinen**. (VV s. 262)

– Manageri Suuronen ei lähde minnekään ennen kuin hänet on puhallutettu. Jos promilleja löytyy, te otatte taksin, **Suuronen**. (VV s. 250)

Seuraavista esimerkeistä ensimmäisessä puhutellaan monikon 2. persoonan verbimuodolla useampaa kuin yhtä kuulijaa ja toisessa esimerkissä *teidän*-pronominilla viitataan sekä kuulijaan että hänen taustaryhmäänsä eli Väkivaltajaoksen tutkijoihin.

– **Suuronen ja Haapala**, voisitteko poistua? (VV s. 248)

– **Harjunpää**, mikäs teidän tilanteenne oikein on? Ahomäki kysyi, ja hän teki sen jotenkin kuin olisi pyytänyt apua; – (RN s. 69)

Etunimipuhuttelun tavoin myös sukunimipuhuttelua esiintyy aineistossani monikon 1. persoonan ja passiivin yhteydessä. Tässä tutkielmassa käsittelem kuitenkin ainoastaan niitä monikon 1. persoonan verbimuotoja ja passiivimuotoisia verbejä, joilla puhuja viittaa itsensä lisäksi myös kuulijaan tai kuulijoiden joukkoon. Aineistossani sukunimipuhuttelu esiintyy yhdessä monikon 1. persoonan verbimuodon kanssa ainoastaan kerran ja passiivin yhteydessä kaksi kertaa.

– Jos Petri jääät tänne jatkamaan kenttämiesten kanssa, niin **minä ja Koivu** lähemme viemään suruviestiä. Onko sinulla Hackmanin puolison yhteystiedot mukana? kysyin Koivulta. (VV s. 15)

– Heli Haapala palaa Suomeen tänään, samoin kuulemma Jouko Suuronen. **Autio**, yritetään sitä etsintää uudestaan isännän palattua. (VV s. 161)

– **Puupponen, Puustjärvi ja Koivu** Smedsbohon, lähdetään kello kymmenen, kunhan pari juttua on hoidettu. (VV s. 298)

Alla olevissa esimerkeissä monikon 1. persoonan verbimuodolla ja passiivilla ei viitata lainkaan kuulijaan, vaan puhujaan ja hänen taustajoukkoihinsa:

Miehet nousivat niin että tuolit kolisivat, mutta Harjunpää kohotti kätensä.
– **Lampinen**. Me mennään sinne. (RN s. 143)

– Katsopas **Harjunpää**, Kontio madalsi ääntään ja vilkaisi taakseen kuin varmistaakseen ettei kukaan ollut kuulemassa. – Ihan suoraan sanottuna me olemme nyt sinun kanssasi vähän kiusallisesti samoilla apajilla. (RN s. 97)

Monikon 1. persoonamuodon lisäksi sukunimipuhuttelu esiintyy aineistossani kertaalleen myös yksikön 1. persoonan verbimuodon yhteydessä. Kyseisessä esimerkissä Kallio kiinnittää sukunimipuhuttelulla Koivun huomion ja ilmoittaa sen jälkeen, että hänellä on nälkä.

– **Koivu**, mulla on nälkä. Mennäänkö Aurinkotuuleen? (EM s.117)

Aineistoni sukunimipuhutteluihin pätee siis sama Yli-Vakkurin määritelmä kuin etunimipuhutteluihinkin. Yli-Vakkurin mukaan suomalainen puhuttelulisäkkeen käyttö on luontevinta silloin, kun puhuttelu on kutsun funktiossa. Kutsun tehtävänä on tällöin kiinnittää puhuteltavan huomio puhujan esittämään kysymykseen, pyyntöön, huomautukseen tai muuhun sellaiseen. (Yli-Vakkuri 1989: 52.)

3.2.1 "Koivu, tuus tänne. Virkatehtävä" (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa sukunimipuhuttelua käytetään kuusi kertaa, ja niiden osuus kaikista kirjan nimipuhutteluista on 21,4 prosenttia. Sukunimipuhutteluista viisi esiintyy poliisien keskinäisissä keskusteluissa ja yksi poliisin ja kuulusteltavan välisessä keskustelussa.

Ensimmäinen murhani -dekkarin sukunimipuhutteluista ainoastaan yksi kohdistuu Kallioon. Henkilöhahmo, joka puhuttelee Kalliota sukunimellä on kuolleen Jukka Peltosen isä Heikki Peltonen. Hän on hyvätuloinen yli 50-vuotias diplomi-insinööri, jolla on yritysmaailmassakin vaikutusvaltaa.

Minun ei tarvinnut huolehtia keskustelun avauksesta, sillä mies teki sen itse.

– Neiti vai oletteko te rouva **Kallio**, minä toivon todella että poikani Jukan kuolema selviää mahdollisimman pian. (EM s. 60)

Käsittelen yllä olevaa esimerkkiä kuitenkin tarkemmin muodollisten puhutteluappellatiivien yhteydessä luvussa 4.4.

Kallio itse käyttää sukunimipuhuttelua viisi kertaa puhutellessaan työtoveriaan Koivua. Seuraavat esimerkit ovat peräisin Kallion ja Koivun kahdenkeskiä keskusteluja kuvaavista dialogeista.

– **Koivu**, tuus tänne. Virkatehtävä. Ojensin pullon hänelle. Koivu maistoi reippaammin kuin minä, irvisti sitten hämmästyneenä. (EM s. 99)

– Löytyyks Peltosen papereista mitään kiinnostavaa?

– Vaikka millä mitalla. **Koivu**, ootsä koskaan ollu Hesperian lihatiskillä? (EM s. 107)

– Onhan sulla **Koivu** ne Peltosen avaimet mukanas? Katsotaan, sopsisiko joku niistä tähän. (EM s. 112)

– Hyvä **Koivu**! Otatko selvää, onko se edellinen tallessa ja hankit puhuttamisluvan? Hoidetaan ensin pari muuta kuulustelua, sanoin, kun Koivu rupesi raplaamaan autopuhelinta ja soittelemaan tietoja. Kävi ilmi, että nainen istui edelleen tutkintovankeudessa Pasilassa. (EM s. 193)

Viimeistä esimerkkiä lukuun ottamatta Kallio käyttää Koivun kanssa puhutessaan voimakkaan puhekielisiä yksikön 2. persoonan verbimuotoja ja persoonapronomineja, esimerkiksi *tuus*, *ootsä ollu* ja *sulla*, joiden käyttö kertoo puhetilanteen tuttavallisuudesta ja epämuodollisuudesta. Kallio ei kuitenkaan käytä Koivua puhutellessaan kertaakaan etunimeä, mikä voi johtua tottumuksesta tai ulkopuolisten aiheuttamista paineista. Kuten Vilp-pulakin (1986: 249) on todennut yleiset käyttäytymissäännöt vaativat eri

sukupuolta olevia säilyttämään tietyn etäisyyden toisiinsa, jotta kenellekään ei synny väärinkäsityksiä.

3.2.2 "Älä viitsi Kervinen" (VV)

Veren vimma -dekkarissa sukunimipuhuttelu on yleisin puhuttelutapa. Sitä käytetään yhteensä 58 kertaa. Toiseksi yleisintä puhuttelukeinoa eli etunimeä käytetään viisi kertaa vähemmän eli 53 kertaa. Tämä on sikäli poikkeuksellista, että kaikissa muissa aineistoni dekkareissa etunimipuhutteluja on enemmän kuin sukunimipuhutteluja. *Veren vimma* - dekkarissa sukunimipuhuttelujen osuus on 51,3 prosenttia kaikista kirjan nimipuhutteluista. Dekkarin 58 sukunimipuhuttelusta 36 esiintyy poliisien keskinäisissä keskusteluissa ja 22 poliisin ja kuulusteltavan välisissä keskusteluissa. Sen sijaan perhepiirin keskusteluissa sukunimeä ei käytetä.

Työtovereista Kalliota sukunimellä puhuttelevat Pekka Koivu ja Ville Puupponen. Kertaalleen sukunimipuhuttelua käyttävät myös hiukan etäisemmät työtoverit Hirvonen ja Lehtovuori. Kallion läheisin työtoveri Pekka Koivu puhuttelee esimiestään ja ystäväänsä sukunimellä kahdesti eli yhtä monta kertaa kuin etunimelläkin.

– Kuntoihme **Kallio**, aina valmis rämpimään metsässä, Koivu virnisti. (VV s. 10)

Koivu alkoi nauraa. – Sinä sinun teoriasi! Komisario **Kallion** rikoksenratkaisutaktiikka: kun kokeilee kaikkia mahdollisuuksien vaihtoehtoja, joskus osuu oikeaan. Mennäänkö katsomaan teknisiä raportteja? Me tarvitsemme faktaa nyt, pomo rakas. (VV s. 209)

Molemmissa sukunimipuhutteluissa Koivu käyttää sukunimen edellä toista puhuttelusanaa. Ensimmäisessä esimerkissä puhuttelusana on haukkumasana *kuntoihme* ja toisessa titteli *komisario*. Kumpikaan näistä sanoista ei kuitenkaan muuta puhuttelun merkitystä selkeästi negatiiviseksi.

Myös Ville Puupponen puhuttelee Kalliota kaksi kertaa etunimellä ja kaksi kertaa sukunimellä. Kuten *Veren vimma* -dekkarin etunimipuhutteluja käsittelevässä luvussa mainitsin, Puupponen puhuttelee Kalliota etunimellä ainoastaan kahdenkeskisissä puhetilanteissa. Sen sijaan sukunimipuhuttelua Puupponen käyttää esimerkiksi pikkujouluissa pyytäessään Kalliota kanssaan tanssimaan.

– Älkää nyt puhuko työasioista! Puupponen hermostui. Pikkujoulut on vain kerran vuodessa, ja minä aion nyt vielä pomoni tanssimaan. Tule, **Kallio!** Nupit kaakkoon ja huolet hittoon. (VV s. 131)

Toinen sukunimipuhuttelu on puhetilanteesta, jossa Puupponen menee omissa ajatuksissaan olevan Kallion työhuoneeseen. Saadakseen Kallion huomion Puupponen käyttää sukunimipuhuttelua ja *herätys*-sanaa, joka vahvistaa puhuttelun kutsufunktiota.

– Herätys, **Kallio**, Puupponen hikkaisi. – Joululomastako sä jo uneksit?
– Ei kun kesälomasta bitsillä, joka on täynnä kylmää kaljaa tarjoilevia namupoikia, heitin takaisin. (VV s. 263)

Vastavuoroisesti myös Kallio puhuttelee miespuolisia työtovereitaan sukunimellä. Yhteensä 12:sta Koivuun kohdistuvasta puhuttelusta kaikki ovat sukunimipuhutteluja, joita esiintyy sekä kahdenkeskisissä puhetilanteissa että palaverissa. Alla olevista esimerkeistä kaksi ensimmäistä kuvaa kahdenkeskisissä keskusteluissa käytettyjä puhutteluja ja kaksi viimeistä palaveritilanteesta käytettyjä puhutteluja.

– Haista **Koivu** kuule... sanoin iloisesti, tuntui äkkiä mukavalta päästä Koivun kanssa kentälle. (VV s. 10)

– **Koivu**, tällaista ei saisi tapahtua. Tosi alkeellinen virhe, alibien tarkistus vuotaa. Jarrutin väistääkseen perävaunullista hiekkarekkaa, joka siekailematta kääntyi kolmion takaa suoraan eteeni. – Laita vilkku katolle niin eivät kiilaile enää. (VV s. 300)

– Sini siis epäilee isäänsä. Jatka **Koivu** Sinin kanssa tänään, sinulla on kontakti tyttöön. Ursula, mitäs Smedsin perheelle kuuluu? (VV s. 51)

– Ja sitten tämä Annukka Hackmanin juttu, jonka jäljet tällä hetkellä johtavat erittäin vahvasti Smedsin perheeseen. Tontin lähellä postaa jo yksi partio. **Puupponen, Puustjärvi ja Koivu** Smedsbohon, lähdetään kello kymmenen, kunhan pari juttua on hoidettu. Lienee parasta lähteä kahdella autolla. Tutkintasihteeri tuo teille Hackmanin käsikirjoituksen uuden version, lukekaa se ensin. **Puupponen**, tarkistatko Ursula Honkasen raportin Viktor ja Rauha Smedsin alibeista. Soita sen jälkeen Honkaselle ja varmista alibit uudestaan. (VV s. 298)

Koivun lisäksi Kallio puhuttelee sukunimellä siis myös Ville Puupposta ja Petri Puustjärveä. Puupposta puhutellessaan Kallio käyttää neljä kertaa puhuteltavan sukunimeä ja kolme kertaa hänen etunimeä. Myös Puustjärveä puhutellessaan Kallio turvautuu neljä kertaa sukunimi- ja kolme kertaa etunimipuhutteluun.

– **Puupponen**, sinullako se ruumiinavausraportti on? (VV s. 28)

– Hyvä oivallus, Ursula. Tähän asti ollaan keskitytty vain autoihin. Tarkistatko asian ja samoin sen, millä lennolla Jouko Suuronen tuli rikospäivänä Suomeen. **Puustjärvi**, mitä uutta autoista? (VV s. 87)

– **Puustjärvi**, mene sinä Andreaksen luo, **Puupponen**, pidä seuraa Helille. Menkää tekin yläkertaan. Vahtikaa te tässä kamarin edessä, sanoin järjestyspuolen Airaksiselle ja Saastamoiselle. Koivu seurasi kyselemättä tupaan. (VV s. 302)

Muita miespuolisia alaisiaan Kallio puhuttelee ainoastaan sukunimellä.

– Heli Haapala palaa Suomeen tänään, samoin kuulemma Jouko Suuronen. **Autio**, yritetään sitä etsintää uudestaan isännän palattua. (VV s. 161)

Meillä ei enää aikoihin ollut vakavia yhteenottoja, Lähde oli alistunut naispomoon.

– Tiedätkö **Lähde**, minun tekee mieli suojella ihmisten oikeutta salaisuuksiin tai oikeutta olla tietämättä joitakin asioita, huokasin. – Ok. Jatketaan tästä. Ursula, kerrotko mitä olet Smedsien kanssa sopinut, kunhan saat heidät kiinni. (VV s. 211)

Sen sijaan naispuolista alaista, Ursula Honkasta puhutellessaan Kallio ei juurikaan käytä sukunimipuhuttelua. Yhteensä Kallio puhuttelee alaistaan etunimellä 11 kertaa ja sukunimellä kaksi kertaa. Molemmat sukunimipuhuttelut esiintyvät palaverikeskustelussa.

– Huomenta. Kuten monet teistä ovat yllätyksekseen saaneet lehdestä lukea, tapahtui Annukka Hackmanin jutussa eilen läpimurto. Andreas Smeds tunnusti ampuneensa Hackmanin. Onnea vaan **Honkanen** ja **Autio**. Kiinnostaisi kyllä saada selville, mistä tieto on levinnyt internetiin ja sitä kautta painettuun mediaan. Onko kellään aavistustakaan? (VV s. 225)

– **Honkanen** ja **Autio** siis jatkavat Andreas Smedsin jututtamista. – – Puustjärvi, onko tekniikalta ja labrasta mitään uututta? (VV s. 226)

Kyseisessä palaverissa Kallio käyttää osallistujia puhutellessaan ainoastaan sukunimipuhutteluja. Koska Ursula Honkasen ja Heikki Aution puhuttelu sisältyy samaan puhuttelulauseeseen, viittaa Kallio molempiin puhuteltaviin sukunimellä. Toisaalta kyseisen dekkarin dialogeista löytyy myös päinvastainen esimerkki palaverikeskustelusta, jossa Kallio viittaa Ursula Honkaseen etunimellä ja Heikki Autioon sukunimellä.

Ursula oli oikeassa Smedsien perheen suhteen, heitä oli jututettava.

– **Ursula** ja **Autio**, huolehtikaa Heli Haapala ja Smedsit kuultaviksi. (VV s. 211)

Etunimipuhuttelua etäisempi sukunimipuhuttelu saattaa joissakin tapauksissa kertoa myös henkilöahmojen välisestä arvohierarkiasta. Seuraavassa esimerkissä Ursula Honkanen komentaa nuorta miespuolista järjestyspoliisia korjaamaan Kallion autosta puhjenneen renkaan.

Kun olin kampeamassa autoa ylös, kuulin Ursulan äänen takaani.

– Vaihdatko sinä itse renkaasi? Eikö tuota varten nyt ole alaisia – ja miehiä?

Nostin katseeni Ursulaan. – On kai. Tämä vain on minun autoni.

– Ja meillä alkaa palaveri viiden minuutin kuluttua. **Makkonen!** Ursula karjui yhdelle järjestyspoliisin nuorista kavereista joka kulki ohi. – Hoida

komisario Kallion rengas ja jätä avaimet alapäivystykseen. (VV s. 140–141)

Toinen esimerkki on keskustelusta, jossa apulaispoliisipäällikkö Kaartamo puhuttelee Kalliota. Kaartamo on Kallion ylempi esimies, jonka kanssa Kalliolla on huonot välit.

Taskisen naapurihuoneen ovi avautui, apulaispoliisipäällikkö Kaartamo ilmestyi käytävälle. Vedin äkkiä käteni pois Taskisen käsistä. Kaartamo ja minä siedimme toisiamme olosuhteiden pakosta, mutta olimme mahdollisimman vähän tekemisissä toistemme kanssa.

– Jaahah, vai sitä on nyt sitten laskettu pääepäilty vapaaksi, Kaartamo totesi. – Ovat päässeet venymään ne tutkimukset, ovatko ne edelleen levälään kuin entisen miehen eväät?

– Laboratoriotutkimuksista tulee koko ajan lisää uusia tietoja, vastasin.

– Ei ole tainnut oikein olla hallinnassa tämä tiedotuspuoli. Voitko sinä **Kallio** luottaa kaikkiin alaisiisi? Kannattaisi ottaa vähän tiukempi linja. No lähimpään esimieheen taitaa sentään olla suhteet kunnossa, Kaartamo laskautti. – Sehän on hyvä asia. (VV s. 267)

Sukunimen ja geneerisen yksikön 3. persoonan verbimuodon avulla Kaartamo etäännyttää itsensä puhuteltavasta ja osoittaa tälle ylenkatsetta.

Myös kuulusteltaviaan Kallio puhuttelee kymmenen kertaa sukunimellä ja yhdeksän kertaa etunimellä. Yksi kuulusteltavista on Hannu Kervinen, joka työskentelee Espoon poliisilaitoksella patologina. Kervinen on siis paitsi Kallion kuulusteltava ja myös työtoveri.

Puuro kuplahteli kattilassa, lisäsin siihen vähän suolaa ja katoin pöydälle lautasen ja lusikan.

– Tules **Kervinen** syömään. Voita vai sokeria?

Yllätyksekseni Kervinen raahusti keittiöön ja istuutui pöydän ääreen. (VV s. 103)

– Päivää Kallio. Ei kuule Helsingin pojat ilahdu kun kerron, että espoolaiset komensivat kuulusteluihin kesken ruumiinavauksen. Se oli yksi narkkari vain, mutta olisi saatava alta pois. Seitsemäntoistavuotias poika, näitä hevosmiehiä. Niitä on viime aikoina riittänyt.

– Älä viitsi **Kervinen**. Kotietsinnässä löydettiin sinun päiväkirjasi. Uhkaat niissä toistuvasti tappaa Annukka Hackmanin. (VV s. 168)

Edellä olevista esimerkeistä ensimmäinen kuvaa keskustelua, joka käydään Kervisen kotona. Kallio ja Koivu menevät Kervisen kotiin varmistamaan, että puhelimessa sekavalta vaikuttaneella miehellä on kaikki hyvin. Kallio keittää räjähtäneelle Kerviselle kaurapuuroa ja kutsuu miehen keittiöön syömään. Kutsussa hän käyttää yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoista verbiä ja sukunimeä. Toisessa esimerkissä Kallio kehottaa Kervistä luopumaan uhoavasta roolistaan. Saman puhetilanteen loppupuolella Kervinen antaa Kalliolle myös ohjeita.

– Voi **Kallio**, Kervinen sanoi säälivästi. – Olet aivan väärillä jäljillä, eikä tämä taida olla ensimmäinen kerta. Käy sen Atro Jääskeläisen kimppuun, älä minun. Jääskeläinen Annukan tappoi, sano minun sanoneen. (VV s. 169)

Sekä poliisin toiminnan arvosteleminen että ohjeiden antaminen osoittavat, että puhuja ei samaistu kuulusteltavan rooliin vaan pyrkii asettumaan valta-hierarkiassa Kallion yläpuolelle.

Muiden kuulusteltavien kuin Kervisen puhutteluissa Kallio käyttää sukunimen lisäksi myös ammatti- tai arvonimeä. Yli-Vakkurin mukaan puhetilanteissa, joissa puhuja ja puhuteltava eivät ole tuttavallisissa suhteissa keskenään vaan edustavat yhteiskunnallisia roolejaan (esimerkiksi ammattinharjoittajina tai viranhaltijoina) tai ovat vieraita toisilleen, on kehittynyt erityinen sovinnainen puhetapa. Näitä puhetilanteita on hänen mukaansa alettu nimittämään muodollisiksi puhetilanteiksi ja vastaavaa puhetta muodolliseksi puheeksi. Yli-Vakkurin mukaan etenkin virallisissa ja julkisissa tilanteissa pyritään käyttämään muodollisen puhuttelukoodin mukaisia puhuttelusanoja eli muodollisia puhuttelusubstantiiveja, joita ovat ammatti- ja arvonimet sekä erityisesti korkea-arvoisten henkilöiden puhuttelussa käytettävät predikaatit. (Yli-Vakkuri 1989: 46–47.)

– Huomenta, herra Jääskeläinen. Saako olla kahvia tai mehua? kysyin ystävällisesti, mutta käänsin samalla kuulusteluhuone kakkosen lamppua niin, että se jätti minut ja Koivun varjoon mutta paistoi suoraan Jääskeläisen kasvoihin. (VV s. 143)

– Poliisi on koko ajan luottanut saaneensa teiltä oikean käsikirjoitusversion, herra Jääskeläinen. Ilmeisesti liikkeellä on myös muita versioita. (VV s. 262)

Se sai Jääskeläisen aivan suunniltaan. - - Jääskeläinen oli niin hehkuvan punainen, että pelkäsin hänen saavan sydänkohtauksen.

– Herra Jääskeläinen. Atro! Mekin yritämme selvittää totuuden käsikirjoituksen vaiheista, ja autatte meitä parhaiten vastaamalla kysymyksiin ettekä riehumalla... Kertokaa siitä automurrosta... (VV s. 273)

– Päivää, rouva Smeds, olen komisario Kallio Espoon poliisista. Tahtoisin... (VV s. 68)

Muodollisilla puhuttelusanoilla voidaan kunnioituksen lisäksi ilmaista myös etäisyyttä ja loukkaavaa sävyä. Seuraavassa esimerkissä Kallio puhuttelee Jouko Suurosta, ammattinimellä *manageri* ja käyttää puhuttelulauseessa yksikön kolmatta persoonaa, joka on teitittelyäkin kohteliaampi puhuttelutapa.

Mitä sinä täällä teet? hän huusi Helille. – Ota huora taksi!
 Heli vavahti kuin iskusta, minä menetin hermoni.
 – Teillä lienee alkometri. – Manageri **Suuronen** ei lähde minnekään ennen kuin hänet on puhallutettu. Jos promilleja löytyy te otatte taksin, **Suuronen**. (VV s. 250)

Tämä muodollisesti kohtelias puhuttelu on kuitenkin merkitykseltään negatiivisen affektiivinen.

Myös jotkut kuulusteltavista puhuttelevat Kalliota sukunimen ja sen eteen tulevan *komisario*-tittelin avulla. Ensimmäinen esimerkki kuvaa Kallion ja Sasha Smedsin ensimmäistä tapaamista.

– Anteeksi kun jouduitte odottamaan, oli aivan pakko vastata yhteen tallin tiedusteluun. Sinäkö olet komisario Kallio? Sasha tuli kätelemään minua, esittäytyi sitten Ursulallekin.
 – Sasha. Ilmeisesti hän halusi itseään sinuteltavan. (VV s. 59)

Myös Sasha Smedsin äiti, Rauha Smeds käyttää Kalliota puhutellessaan titteliä samoin, kun lentokentällä Kalliota haastatteleva toimittajakin.

Yritin livahtaa heidän ohitseen huomaamatta, mutta en onnistunut. Rauha Smeds nosti katseensa juuri kun olin astumassa sisään viereiseen miesten-vaateliikkeeseen.
 – Komisario Kallio, tulepas tänne! Se oli käsky, ei pyyntö, joten tottelin sitä. (VV s. 155)

Kun palasin lounaalta, näin aulassa Rauha Smedsin, joka kinasi päivystäjän kanssa. Yritin livahtaa ohi, oli vielä töitä ennen lentokentälle lähtöä, mutta Rauha huomasi minut. – Komisario Kallio! hän huusi perääni enkä voinut kuin kävellä hänen luokseen. (VV s. 241)

Yksi toimittajista tunnisti minut, kymmenen sekunnin päästä puhelimeni alkoi soida.

– Komisario Kallio, tekin olette lentokentällä. Oletteko tullut tapaamaan Sashaa vai Heliä? (VV s. 246)

Käsittelen yllä olevia sukunimipuhutteluja kuitenkin tarkemmin muodollisten puhuttelusubstantiivien yhteydessä luvussa 4.4, sillä tittelit ovat olennaisessa asemassa kyseisten puhuttelujen merkityksen analysoinnissa.

Kallio käyttää kuulusteltavia puhutellessaan myös pelkkää sukunimeä. Alla olevista esimerkeistä ensimmäisessä Kallio pyytää Jouko Suurosta ja Heli Haapalaa poistumaan kuulusteluhuoneesta. Toinen esimerkki kuvaa kuulustelutilannetta, jonka aikana Heikki Autio kehottaa kiihtynyttä Andreas Smedsiä rauhoittumaan ja istumaan takaisin alas.

– **Suuronen** ja **Haapala**, voisitteko poistua? Astuin ovelle ja avasin sen. Suuronen kulki niin läheltä minua että saatoin haistaa jonkin hänen hengityksessään. Helin poskilla oli kyyneleitä. (VV s. 248)

– Istuhan nyt, **Smeds**. Autio sanoi ensimmäisen kerran kuulustelun aikana. Andreas rojahti takaisin tuoliin. – Voiko kukaan todistaa että olit kiltisti omassa sängyssäsi nukkumassa toissayönä? (VV s. 218)

Ensimmäiseen repliikkiin liittyvässä selityksessä kirjailija viittaa Jouko Suuroseen sukunimellä ja Heli Haapalaan etunimellä, mutta Kallion repliikissä molempia henkilöitä puhutellaan sukunimellä. Jos Kallio puhuttelisi Heli Haapalaa etunimellä, asettaisi hän puhuteltavat eriarvoiseen asemaan. Toisaalta etunimipuhuttelu olisi myös liian tuttavallinen kyseiseen tilanteeseen, jossa Kallio muodollisesti pyytää ja merkitykseltään käskää kahta ylimääräistä henkilöä poistumaan kuulusteluhuoneesta.

Vastavuoroisesti myös kuulusteltavat puhuttelevat Kalliota sukunimellä. Esimerkiksi Kervinen puhuttelee Kalliota yhteensä neljä kertaa sukunimellä ja ainoastaan kerran etunimellä. Sukunimipuhuttelujen yhteydessä Kervinen käyttää sinuttelua ja interjektioimaista pragmaatistunutta verbimuotoa *kuule*.

Kervinen nousi seisomaan ja hetken luulin että hän aikoi lyödä minua.

– Jumalauta **Kallio**, etkö sä luota minun ammattitaitooni tuon enempää!

Jos olisin ampunut Annukan, olisin kyllä hoitanut homman niin, ettei minusta jäisi jälkiä. (VV s. 33)

– Milloin olet viimeksi syönyt? jatkoin. – Pystytkö sinä nukkumaan?

– Älä jauha paskaa **Kallio**. Kertokaa asianne ja häipykää. (VV s. 101)

– Päivää **Kallio**. Ei kuule Helsingin pojat ilahdu kun kerron, että espoolaiset komensivat kuulusteluihin kesken ruumiinavauksen. (VV s. 167–168)

– Voi **Kallio**, Kervinen sanoi säälivästi: – Olet aivan väärillä jäljillä, eikä tämä taida olla ensimmäinen kerta. Käy sen Atro Jääskeläisen kimppuun, älä minun. Jääskeläinen tappoi, sano minun sanoneen. (VV s. 169–170)

Kervinen puhuttelee sukunimellä myös Koivua, Kallion työtoveria, mikä osoittaa sen, että Kervinen puhuttelee työtovereitaan sukupuolesta riippumatta sukunimellä.

– Voitko sä **Koivu** käydä ostamassa vähän lisää kaljaa? Oravannahkatorin Kotipizzasta saa. Pankkikortti on keittiön pöydällä. – – (VV s. 102)

– Lähin omainen on kuule viranomainen, Kervinen nauroi. – **Koivu**, jos se vaan tuo mulle kaljaa. (VV s. 102)

Samoin Jouko Suuronen käyttää puhelimesta kerran sukunimipuhuttelua, jonka avulla hän osoittaa tunnistavansa soittajan eli Kallion.

– Rikosylikomisario Maria Kallio Espoon poliisista. Tavoittelen Jouko Suurosta.

– **Kallio**. Jo oli aikakin! Suuronen tuntui heränneen hetkessä. – Helvettiäkö teidän alaisenne oikein ahdistelevat Sasha Smedsiä! – – (VV s. 50)

Veren vimma -dekkarissa poliisihenkilöhahmot puhuttelevat toisiaan yhteensä 36 kertaa sukunimellä. 27 kertaa puhuttelu kohdistuu miespoliisiin ja 9 kertaa naispoliisiin.

TAULUKKO 3 a

	Puhuteltava nainen	Puhuteltava mies	YHT.
Puhuttelija nainen	2	27	29
Puhuttelija mies	7	-	7
YHT.	9	27	

Sen sijaan kuulusteltavien ja poliisien välisissä keskusteluissa sukunimipuhuttelua käytetään yhteensä 22 kertaa. Näistä puhutteluista täsmälleen puolet kohdistuu mies- ja puolet naispuhuteltavaan.

TAULUKKO 3 b

	Puhuteltava nainen	Puhuteltava mies	YHT.
Puhuttelija nainen	4	8	12
Puhuttelija mies	6	3	9
Puhuttelija ?	1		1
YHT.	11	11	

Aineistoni perusteella poliisien työyhteisössä miehiä puhutellaan siis useammin sukunimellä kuin naisia. Sen sijaan kuulusteltavien ja poliisien välisissä keskusteluissa naista ja miestä puhutellaan yhtä monta kertaa sukunimellä.

3.2.3 "No kuinka Harjunpäällä menee?" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa sukunimipuhuttelua käytetään yhteensä 25 kertaa eli kolme kertaa vähemmän kuin etunimipuhuttelua. Sukunimipuhuttelujen osuus on 36,8 prosenttia kaikista kirjan nimipuhutteluista. 25:stä sukunimipuhuttelusta kaikki esiintyvät työtovereiden keskusteluja kuvaavissa dialogeissa.

Dekkarin päähenkilöä Harjunpäää puhutellaan sukunimellä yhteensä 13 kertaa. Seuraava esimerkki on onnettomuustilanteesta, ja siinä puhuttelijana on poliisilaitoksella työskentelevä henkilö, jonka nimeä ei kirjassa mainita.

Loukkaantunut henkilöahmo on Onerva Nykänen, Harjunpään läheisin työtoveri, joka päättää Harjunpäää pitelee sylissään.

– Laske **Harjunpää** se pää alas. Villatakki tuosta alle. (RN s. 291)

Harjunpään työtoveri Kauranen puolestaan puhuttelee päähenkilöä sukunimellä neljä kertaa etsiessään miestä Väkivaltajojojen tiloista.

– **Harjunpää!** Hei, onko kukaan nähnyt Harjista? (RN s. 301)

– **Harjunpää!** Me lähdetään Joken kanssa keikalle. Runeberginkadulla on ammuttu miestä. Jos tulet mukaan... (RN s. 302)

Muilla kolmella kerralla hän käyttää työtoverinsa puhutteluun etunimestä tehtyä väännöstä *Timppa*.

Myös Väkivallan päällikkö Ahomäki käyttää Harjunpäää eli alaistaan puhutellessaan puhuteltavan sukunimeä. Ahonen on oikeudenmukainen mies, jota Harjunpää kunnioittaa.

– **Harjunpää**, mikäs teidän tilanteenne oikein on? Ahomäki kysyi, ja hän teki sen jotenkin kuin olisi pyytänyt apua; – – (RN s. 69)

Samassa palaverissa myös Harjunpää lähin esimies Järvi käyttää sukunimipuhuttelua, jonka eteen hän lisää *herra*-arvonimen. Järvi on eläkeiän kynnyksellä oleva mies, joka on aloittanut työuransa konstaapelina ja kohonnut kyynärpäitä käyttämällä ylöspäin. Häntä Harjunpää ei osaa kunnioittaa, vaikka mies on työpaikan valtahierarkiassa Harjunpään yläpuolella.

– Itse asiassa, Järvi kakaisi. – Herra **Harjunpää** kyllä toisaalta jo tuntee-kin asian. Ja ehkä on yksinomaan hyvä, että tietyt tiedot pysyvät mahdollisimman suppeassa piirissä. (RN s. 70)

Lisäämällä sukunimen eteen *herra*-arvonimen, Järvi sisällyttää käyttämänsä puhutteluun ironisen sävyn. Ironista sävyä käsittelen myöhemmin muodollisten puhuttelusubstantiivien yhteydessä.

Omaisuusrikososaston johtaja Kontio puolestaan käyttää sukunimipuhuttelua kahdenkeskisissä puhetilanteissa. Seuraavista esimerkeistä kaksi ensimmäistä ovat samasta puhetilanteesta. Kontio on ottanut asemalle kävelevän Harjunpään kiinni pyytääkseen tältä palvelusta. Kyseisessä puhetilanteessa puhuja pyrkii esittämään asiansa siten, että Harjunpää lupaa toimia halutulla tavalla.

– Katsopas **Harjunpää**, Kontio madalsi ääntään ja vilkaisi taakseen kuin varmistakseen ettei kukaan ollut kuulemassa. – Ihan suoraan sanottuna me olemme nyt sinun kanssasi vähän kiusallisesti samoilla apajilla. (RN s. 97)

– Kuule **Harjunpää**, Kontio sanoi painokkaasti niin kuin ihminen joka tietää paremmin, ja hän pysähtyi siihen mistä alikulkutunneli alkoi, ja Harjunpääkin seisahtui; hänen oli jotenkin pakko. – Sinä tiedät minun välini Järveen ja sen porukkaan. Ne tekevät minulle vaikka piruuttaan kiusaa. Mutta pidä sinä huoli siitä ettei sitä Leinosta postata enää. (RN s. 98)

Kolmannen kerran Kontio puhuttelee Harjunpäää sukunimellä käytävällä, kun miehet sattumalta törmäävät toisiinsa.

– No kuinka **Harjunpäällä** menee? (RN s. 206)

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä Kontio käyttää sukunimipuhuttelun edellä interjektioita pragmaattistunutta verbimuotoa *katsopas* ja *kuule*. *Kuule* on näistä tavallisempi, mutta molempia käytetään tuttavallisissa keskustelutilanteissa. Myös kahden ensimmäisen esimerkin repliikeissä käytetty verbin persoonamuoto (yksikön 2. persoona) paljastaa, että kyseessä on tuttavallinen puhetilanne. Sen sijaan kolmannessa esimerkissä Kontio käyttää pelkkää sukunimipuhuttelua ja yksikön 3. persoonan verbimuotoa. Tällaiseen puhuttelutapaan liittyy Vilppulan (1986: 249) mukaan jonkinasteista etäisyyttä ja virallisuutta. Nämä kolme esimerkkiä havainnollistavat, että Kontion puhuttelutapa vaihtelee keskustelun tarkoituksen ja puheenaiheen mukaan.

Harjunpää puolestaan puhuttelee sukunimellä samassa asemassa olevaa miespuolista työtoveriaan Lampista, jonka kanssa hänellä on erimielisyyksiä. Harjunpään mielestä Lampista hallitsee omituinen ristiriita: hän haluaa olla yhtäaikaan herra ja pelle. Yhteensä Harjunpää puhuttelee Lampista viisi kertaa, joista kolme kertaa sukunimellä ja kaksi kertaa sukunimestä tehdyllä *Lempi*-väännöksellä.

– **Lampinen** hei.
– Puhuuko minulle joku vai kuuluuko sieltä pelkkää kenkien narinaa?
– Mitä sinä oikein sanoit Valpurille eilen? (RN s. 71)

Miehet nousivat niin että tuolit kolisivat, mutta Harjunpää kohotti kätensä.
– **Lampinen**. Me mennään sinne. (RN s. 143)

– **Lampinen**, Harjunpää sanoi. – Mistä tässä nyt on kyse?
– Eipä taida kuulua sinulle. (RN s. 202)

Harjunpään lisäksi myös kirjan muut poliisihahmot puhuttelevat toisiaan sukunimellä. Esimerkiksi järjestyspoliisin päivystäjä, komisario Heikkanen kohdistaa antamansa käskyt sukunimipuhuttelun avulla alaisilleen.

– Kaikki valmiina, Heikkanen sanoi radioon, ja nyt hänen äänessään ei ollut enää ripaustakaan leikkiä tai empimistä. – Aloitetaan. **Kettunen**, hoida ovi. (RN s. 198)

- Mitä sinä arvelet, **Lehto**? Heikkanen sanoi radioon, ja koiranohjaaja vastasi heti: – Ei siellä ainakaan eläviä ihmisiä ole.
- Ettei tuo haju hämännyt sitä.
- Varmasti hämäsi, mutta ei niin paljoa. Kyllä sieltä olisi alkanut haukku ja parku kuulua.
- Kuitti. **Niiranen** ja **Stenman**. (RN s. 199)

Samoin nimeltä mainitsematon naispoliisi määrää Lundberg-nimisen työtoverinsa antamaan tekohengitystä sydänkohtauksen saaneelle vanhalle naiselle.

Tyttöpoliisi syöksähti paikalle, polvistui ja alkoi avata rutinoituja liikkeen vanhuksen vaatteita.

- **Lundberg** painamaan! hän huusi. – Minä puhallan. (RN s. 323)

Kyseisessä puhetilanteessa sukunimellä puhuttelu on paras puhuttelukeino, sillä se kohdistaa käskyn tarkasti tietylle henkilölle ja edesauttaa siten nopeaa toimintaa.

Sukunimipuhuttelua käytetään tyypillisesti myös silloin, kun poliisipartiot kutsuvat toisiaan radion välityksellä. Nämä puhuttelut ovat luonnollisesti kutsufunktioisia, ja usein niissä sukunimen eteen lisätään selvyuden vuoksi myös sen osaston nimi, jolla puhuteltava henkilö hahmo työskentelee. Poliisiradiossa käytetyissä puhutteluissa puhuttelulauseen verbi on usein yksikön tai monikon 3. persoonassa.

- Kuuleeko RP:n **Lampinen** ja **Juslin** Nykästä? (RN s. 186)
- Kuuleeko Väkivallan **Harjunpää** Lampista suoraan, hän kutsui. (RN s. 228)
- Kuulevatko Väkivallan **Kauranen** ja **Henrikson** tehtävällä Runeberginkadulla?
- Kauranen kuulee **Harjunpää**ä. (RN s. 305)

Myös Helan työntekijä puhuttelee Harjunpäää kerran sukunimellä. Hän ilmoittaa keikalla olevalle Harjunpäälle, että Pauliina on soittanut ja tavoitellut isäänsä. Normaalisti Helan työntekijä puhuttelee partioita niiden numerotunnuksilla.

- Ja Viisi-kasi-kasi, Hela kutsui heitä vielä. – Onko teillä siellä mukana Harjunpää?
- On. Istuu takapenkillä ja kuulee kyllä.
- No **Harjunpää**, jos soittelet kotiin heti kun tulee tilaisuus. (RN s. 318–319)

Käyttämällä sukunimipuhuttelua Helan päivystäjä kohdistaa puhuttelunsa nimenomaan Harjunpäälle.

3.2.4 "Harjunpää! Mitä helvettiä tämmöinen on?" (PP)

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa on poikkeuksellisesti ainoastaan kaksi sukunimipuhuttelua, joista toinen esiintyy Harjunpään ja hänen työtoverin ja toinen Harjunpään ja kuulusteltavan välisessä keskustelussa. Sukunimipuhuttelun sijaan dekkarissa käytetään 29 kertaa etunimipuhuttelua ja 14 kertaa lempinimipuhuttelua. Sukunimipuhuttelujen osuus kirjan puhuttelupropeista on 4,3 prosenttia.

Työtovereista päähenkilöä sukunimellä puhuttelee pelastuslaitoksen mies, joka tunnistaa Harjunpään. Myös puhuttelua seuraava kysymys *Mitä helvettiä tämmöinen on?* on tuttavallinen.

– Se ase maahan ja heti! toinen miehistä huusi, ja toinen: – **Harjunpää!**
Mitä helvettiä tämmöinen on? Harjunpää tunnisti äänen. Ihmettelijä oli
Erottajan pelastusaseman Tattarin Eki. (PP s. 265)

Sen sijaan Harjunpää puhuttelee sukunimellä vierasta miestä, joka istuu poliisilaitoksen aulassa. Mies on tullut kertomaan rikosta koskevista havainnoistaan poliisille.

– **Kallio**, Harjunpää kuulutti hissien ovelta, sillä aulassa oli vähintäänkin kymmenkunta ihmistä odottamassa pääsyä kuulusteluihin. Lähinnä ulkovea istunut mies nousi pystyyn. – – Mies oli nuorenpuoleinen ja yleisvai-
kutelmaltaan OK, mutta hänellä oli tuskallisen näköisiä pakkoliikkeitä. – –
– Ylikonstaapeli Timo Harjunpää.
– Kallio. Santeri, mies vastasi – –
– Jospa me menemme minun huoneeseeni juttelemaan, hän ehdotti, – –
(PP s. 94)

Harjunpää käyttää sukunimipuhuttelua kohdistukseensa puhuttelunsa oikealle henkilölle, sillä aulassa istuu kymmenkunta ihmistä, joista Harjunpää ei tunne ketään. Esittelystä alkava puhetilanne on muodollinen: siinä kaksi toisilleen outoa ihmistä tapaa toisensa ensimmäisen kerran. Molemmat esittelevät itsensä koko nimellä, ja Harjunpää kertoo virallisen nimensä lisäksi myös tittelinsä. Myöhemmin kyseisessä keskustelussa Harjunpää myös teittelee Santeri Kalliota.

3.3 Virallinen nimi puhuttelussa

Yli-Vakkurin (1989: 45) mukaan virallista nimeä käytetään suomen kielen puhutteluissa verrattain harvoin. Se on lähinnä tiettyjen rituaalisten tilanteiden ja painokkaan, puhujan arvovaltaa korostavan arkipuheen puhuttelutapa, esimerkiksi ”*Kuule, Matti Parkkinen, sinulle ei kunnian kukko laula*”. Tut-

kielmani aineistossa virallista nimeä käytetään ainoastaan neljä kertaa. *Ensimmäinen murhani* -dekkarissa päähenkilö Maria Kallio puhuttelee puhelimesta kuolleen Jukka Peltosen esimiestä Marja Mäkeä virallisella nimellä.

Minua ällötti. Miksi Mäkien oli pitänyt sotkea minut asioihinsa? Yhtäkkiä ymmärsin.

– Kuulkaas nyt **Marja Mäki!** Ette te missään vaiheessa epäillyt että miehenne olisi tappanut Peltosen. Te vain halusitte käyttää poliisia hyväksenne, selvittämään miehenne liikkeitä. Palkatkaa seuraavan kerran yksityisetsivä! Paiskasin puhelimen naisen korvaan. (EM s. 209–210)

Kuten Yli-Vakkurikin on todennut, virallinen nimi on puhujan eli tässä tapauksessa Kallion arvovaltaa korostava arkipuheen puhuttelutapa. Omien havaintojeni mukaan sitä käytetään usein silloin, kun puhuttelijalla on painokasta ja usein negatiivisesti sävytynyttä asiaa. Yllä olevassa esimerkissä Kallio ilmaisee Mäelle negatiiviset tunteensa ja lyö lopulta luurin puhuteltavan korvaan. Koska Mäki on työssään menestyvä uranainen ja Kalliota vanhempi henkilö, käyttää Kallio kuitenkin kohteliaan puhuttelukoodin mukaisia ilmauksia, kuten teitittelyä.

Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarissa virallisella nimellä puhutellaan kahta henkilöahmoa ja Joensuun *Harjunpää ja pahan pappi* -dekkarissa yhtä henkilöahmoa. Kaikissa näissä esimerkeissä on kyse puhuteltavan henkilöllisyyden varmistamisesta. Ensimmäinen esimerkki on poimittu dialogista, jossa kuvataan suruviestiä vievien poliisien ja uhrin aviomiehen välistä keskustelua.

– Poliisistako? hän henkäisi.

– Kyllä. Komisario Maria Kallio ja ylikonstaapeli Pekka Koivu. Oletteko te **Atro Jääskeläinen?** (VV s. 18)

Kyseisessä puhetilanteessa Kallio esittelee itsensä ja työtoverinsa Pekka Koivun koko nimellä ja käyttää lisäksi nimien edessä titteleitä. Lisäksi hän teitittelee Atro Jääskeläistä varmistaessaan tämän henkilöllisyyden. Toinen esimerkki puolestaan on puhelinkeskustelua kuvaavasta dialogista. Siinä *Veren vimma* -dekkarin päähenkilö Maria Kallio vastaa Jouko Suurosen jättämään soittopyyntöön ja varmistaa puhelun alussa, että puhelimesta on oikea henkilö. Ennen sitä Kallio kuitenkin esittelee itsensä tittelin ja virallisen nimen yhdistelmällä. Samassa lauseessa Kallio mainitsee myös, mitä instituutiota (*Espoon poliisista*) hän edustaa.

– Haloo, vastasi samea ääni. Kännyköiden myötä ihmiset olivat lakanneet esittelemästä itseään puhelimessa, matkapuhelin oli niin henkilökohtainen esine, että vastaajan henkilöllisyyttä pidettiin itsestään selvänä.

– Rikosylikomisario Maria Kallio Espoon poliisista. Tavoittelen **Jouko Suurosta**.

– Kallio! Jo oli aikakin! Suuronen tuntui heränneen hetkessä. – Helvettiäkö teidän alaisenne oikein ahdistelevat Sasha Smedsiä! - - (VV s. 50)

Aineistoni neljäs esimerkki esiintyy Piipponen eli Harjunpään työtoverin repliikissä. Piipponen esittelee itsensä sellissä vangittuna olevalle epäillylle ja sen jälkeen varmistaa puhuttelemalla epäillyn henkilöllisyyden. Piipponen ei kuitenkaan esittele itseään Kallion tavoin virallisella nimellä vaan tittelin ja sukunimen yhdistelmällä.

– Iltaa. Ylikonstaapeli Piipponen, Piipponen esitteli itsensä sellin ovella ja ojensi kätensä, mutta synkeäilmeinen mies ei tehnyt elettäkään tarttuakseen siihen. – Sinähän olet **Markus Luukas Paavali Heino**?

– Tavallaan.

– Tavallaan? Mitähän se mahtaa tarkoittaa?

– Olen minä joskus ollut. Mutta nyt minulle riittää se että minä olen maahinen. (PP s. 301)

Aineistossani virallista nimeä käyttävät siis pääsääntöisesti poliisit, jotka puhuttelevat kuulusteltavia tai uhrien omaisia. Ensimmäistä esimerkkiä lukuun ottamassa virallisella nimellä puhuttelun tehtävänä on varmistaa puhuteltavan henkilöllisyys. Ennen kuin poliisi varmistaa virallista nimeä käyttämällä puhuteltavan henkilöllisyyden, esittelee hän itsensä käyttämällä virallista nimeä, titteliä ja edustamansa instituution nimeä.

3.4 Lempinimi puhuttelussa

Oman kokemukseni mukaan pitkän ristimänimen omaaville henkilöille keksitään helposti lempinimiä, esimerkiksi *Johanna – Jossu*, jotka ovat reilusti ristimänimeä lyhyempiä. Toisaalta myös lyhyen ristimänimen omaavia henkilöitä saatetaan kutsua pidemmällä lempinimellä, kuten esimerkiksi aineistossani *Timo – Timppa*. Lempinimet eivät siis synny pelkästään siitä syystä, että kielenkäyttäjät haluavat noudattaa puhuessaan taloudellisuuden periaatetta. Myös Eero Kivimies on todennut, etteivät erilaiset puhuttelumuodot synny siksi, että varsinainen ristimänimi on liian pitkä vaan siksi että keskustelijat ilmaisevat puhuttelumuodon valinnalla sosiaalis-emotionaalisia suhteita. Jos samojen lyhyiden puhuttelunimien kantajia alkaa olla liikaa, vastaavanlainen puhuttelunimi muodostetaan usein henkilön suku-

nimestä, kuten aineistossani *Harjunpää – Harjis*. (Kivimies 1982: 162–163.) Ei ole siis yhdentekevää, millä lempinimellä esimerkiksi Joensuun dekkareiden päähenkilöä Timo Harjunpäää puhutellaan. Onko hän *Timo*, *Harjunpää*, *Timppa*, *Timoteus* vaiko *Harjis*?

Koko aineistossani lempinimellä puhuttelu on kolmanneksi yleisin puhuttelutapa. Sitä yleisempiä puhuttelutapoja ovat etunimellä ja sukunimellä puhuttelu. Yhteensä aineistossani esiintyy 30 lempinimipuhuttelua ja niiden osuus kaikista puhuttelupropreista on 11,7 prosenttia. Aineistoni 30 lempinimipuhuttelusta lähes kaikki esiintyvät Joensuun dekkareissa; Lehtolaisen kirjoista löytyy ainoastaan yksi lempinimipuhuttelu, joka esiintyy dialogissa Kallion ja hänen työtoveriansa Tapsa Helmisen välistä keskustelua kuvaavassa dialogissa. Huumepuolella työskentelevä Tapsa on Kallion entinen opiskelutoveri, jonka oikeaa etunimeä ei kirjassa mainita.

– Mun nauhani on labrassa. Tulee huomenna. Mä otan yhteyttä kun saan sen. Onko sulla käsitystä tämän Ämmän henkilöllisyydestä?

– Mitä sä sanoit? Ämmä! Tietysti! Ei akka vaan ämmä. Sori, **Tapsa**, minulle selvisi yhden puhelun salaisuus. (EM s. 191)

Koska väestörekisterikeskuksen mukaan vuosien 1940–2005 aikana Suomessa on rekisteröity ainoastaan yhdeksän henkilöä Tapsa etunimellä, on perusteltua olettaa, ettei tämä ole henkilöahmon oikea etunimi (Väestörekisterikeskus 2.1.2005). Kyseisessä tilastossa on huomioitu henkilöiden ensimmäisten etunimien lisäksi myös muut annetut etunimet. Myös Kustaa Vilkuna (1991: 167–168) toteaa *Etunimet*-kirjassaan, että *Tapsa* on *Tapani* ja *Tapio*-nimestä käytetty kansanomainen puhuttelumuoto.

Lehtolaisen dekkarien päähenkilöä Kalliota ei kuitenkaan puhutella kertaakaan nimestä tehdyllä väännöksellä, minkä vuoksi on perusteltua pohtia, onko kyse kirjailijan tietoisesta valinnasta vaiko eri sukupuolta olevien puhuttelijoiden välisestä erosta.

3.4.1 "*Haista kuule Nykäskä paska!*" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa lempinimipuhuttelua käytetään 15 kertaa. Niistä 12 esiintyy työtovereiden välisissä keskusteluissa, kaksi poliisin ja kuulusteltavan välisissä keskusteluissa sekä yksi Harjunpään ja

hänen poikansa välisessä keskustelussa. Lempinimipuhuttelujen osuus kaikista kirjan nimipuhutteluista on 22,1 prosenttia.

Kirjan päähenkilöä Harjunpäättä puhutellaan kolmesti etunimestä tehdyllä väännöksellä *Timppa*. Kaikissa näissä esimerkeissä puhuttelijana on Kauranen, Harjunpään hyvä työtoveri.

– Niin miten se oli mennyt? Kauranen kysyi; hän ajoi, Henrikson istui hänen vieressään, ja Harjunpää oli yksin takapenkillä. Siellä oli hyvä olla, vähän kuin syrjässä muista.

– **Timppa** – miten se oli mennyt?

– Mikä?

– Onervan leikkaus. Etkö sinä juuri puhunut Mikon kanssa kun me tultiin? (RN s. 315)

– Odottakaas nyt hetki, Harjunpää sanoi ja alkoi käydä sylissään lojuvia printtiliuskoja uudelleen läpi.

– – Ja hän lähes säpsähti tajutessaan pohjimmaisen pelkonsa: hän pelkäsi että joku kuolee.

– **Timppa**. Voidaanko me jotenkin...

– Ei. Tai en tiedä... Tai minä mietin sitä että onko meidän viisasta mennä sinne näin pienellä porukalla.

– Pienellä? Henrikson hymyili. – Meitähän on kolme.

– Eihän se edes ole mikään tappaja, Kauranen sanoi. – Eikä mikään viittaa siihen että sillä olisi aseita.

– Ja **Timppa**, sehän on pötkinyt joka tilanteessa aina nimenomaan karkuun. (RN s. 317–318)

Puhuttelutavan valintaan vaikuttanee puhujan ja puhuteltavan välisen suhteen lisäksi myös puheenaihe. Ensimmäisessä esimerkissä Kauranen tiedustelee Harjunpäältä onnettomuuteen joutuneen Onervan vointia. Mitä ilmeisimmin puhuja tietää, että Onerva on Harjunpäälle tärkeä henkilö ja että onnettomuus on todella järkyttänyt Harjunpäättä. Myös toinen esimerkki kuvaa saman automatkan aikana käytyä keskustelua, mutta siinä puheenaiheena on Harjunpään paha aavistus. Harjunpää ei luonnollisestikaan pysty perustelevaan aavistustaan, mikä tekee puheenaiheesta arkaluonteisen ja vaikean.

Myös Harjunpää itse käyttää työtoverinsa puhuttelussa kerran etunimestä tehtyä väännöstä. Hän puhuttelee lempinimellä Henriksonia, jonka etunimeä ei kirjassa mainita.

– Siellä on ainakin neljä tai viisi tyyppiä, Harjunpää sanoi muille. – Kaksi naistakin joista toinen on varmasti jo vanhempi. Se on tietysti niiden äiti. Että tuskin tässä mitään... Sitä itseään minä en nähnyt. Mutta toisella puolella on myös ikkuna. Jos menet **Jokke** varmuuden vuoksi sinne. (RN s. 321)

Toisen kerran Harjunpää käyttää etunimestä tehtyä väännöstä puhutellesaan omaa poikaansa *Valpuria Vallu*-lempinimellä.

- Ja mä kävin äsken kattomassa. Ja kyllä sen sänky on märkä. Mutta ei kuule ole varmaan Viljamin vika!
- Valpuri alkoi ulvoa naurusta ja meni aivan hervottomaksi, ja Viljami korjasi hätääntyneenä asentoa hänen sylissään.
- **Vallu** hei, ota iisisti nyt. Kato kun ihminen tulee vanhaksi niin sillä alkaa kaikki vähän... Jos sanot siitä äidille. Mutta sillä tavalla vaivihkaa ettei Vaari huomaa. (RN s. 45–46)

Kyseisessä esimerkissä Harjunpää yrittää hillitä *Valpuria*, jonka hervoton naurukohtaus pelottaa sylissä olevaa *Viljamia*. Myös puheenaihe, Vaarin yökastelu on arkaluonteinen ja siksi Harjunpää haluaa ohittaa sen mahdollisimman huomaamattomasti.

Harjunpään työtoveri Lampinen puolestaan puhuttelee puhelimesta *Tupu*-lempinimellä esittäytyvää soittajaa lempinimellä. Myöhemmin kirjassa käy ilmi, että *Tupu*-lempinimi on soittajan peitenimi.

- Lampinen. Aha. Vai on siellä **Tupu** – mahtaisiko **Tupulla** olla noin niin kuin vielä sukunimikin? (RN s. 307)

Repliikkiin sisältyvän vihjeen perusteella oletan, että *Tupu*-väännös on tehty kyseisen henkilöahmon etunimestä. Samoin Kustaa Vilkuna (1991: 177) toteaa *Etunimet*-kirjassa, että *Tuula*-nimisistä henkilöistä käytetään usein kutsumanimeä *Tuulikki* ja että muita mahdollisia kutsumanimiä ovat *Tupu* ja *Tutu*.

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa päähenkilöä ei puhutella sukunimestä tehdyllä väännöksellä lainkaan. Sen sijaan Harjunpää itse puhuttelee työtoveriaan *Lempinen*-sukunimestä tehdyllä väännöksellä *Lempi*. *Lempinen* on kyseisen henkilöahmon entinen sukunimi, josta hän on luopunut avioliiton solmimisen yhteydessä.

- Kuule **Lempi**...
- Mutta Lampinen ei kuullut, ei halunnut kuulla, ja vasta siitä Harjunpää älysi: Lampisen sitkeästi käyttöön juuttunutta lempinimeä ei ollut enää hyvä käyttää. Hänen alkuperäinen sukunimensä oli Lempinen, Lempi tuli siitä, mutta avioiduttuaan hän oli ottanut vaimonsa sukunimen, ja niin Lempisestä oli tullut Lampinen. Lempin-pahus ei vain ottanut millään kuollakseen ja ne jotka olivat tietävinään jotain, väittivät että se harmitti miestä lähes vaivoiksi asti.
- **Lampinen** hei.
- Puhuuko minulle joku vai kuuluuko sieltä pelkkää kenkien narinaa? (RN s. 71)

Harjunpään ensimmäiseen repliikkiin liittyvästä selityksestä käy ilmi, ettei Lampinen halua tulla puhutelluksi vanhasta sukunimestä tehdyllä *Lempi*-

väännöksellä. Kyseisessä esimerkissä Harjunpää käyttää tätä epätoivottua puhuttelutapaa vahingossa. Lampinen ei pidä kuulemastaan ja siksi hän ei reagoi puhutteluun mitenkään. Vasta kun Harjunpää puhuttelee Lampista toisen kerran, tällä kertaa puhuteltavan oikealla sukunimellä, Lampinen reagoi kutsufunktioiseen puhutteluun. Reaktio on kuitenkin sävyltään negatiivisen affektiivinen.

Harjunpää käyttää *Lempi*-väännöstä myös toisen kerran – tällä kertaa tahallaan. Harjunpää tietää, ettei Lampinen pidä lempinimestään ja puhuteltavaa ärsyttääkseen hän käyttää juuri tätä puhuttelumuotoa. Keskustelun alussa Harjunpää puhuttelee Lampista myös neutraalisti sukunimellä.

– **Lampinen**, Harjunpää sanoi. – Mistä tässä nyt oikein on kyse?

– Eipä taida kuulua sinulle.

– Eipä tietenkään, Harjunpää sanoi ja nousi ja hänen poskipäänsä kävivät kireiksi, ja hän tunsi kuinka kaikki viime päivien tapahtumat myllersivät hänen sisällään ja kuinka tukahdutettu harmi ja kiukku nostivat päätään. Hän olisi halunnut kiukutella ja riidellä, tai repiä jotain rikki.

– Tiedätkö kuule **Lempi**. Jos te olisitte vaivautuneet auttamaan kun se oli siellä puistossa, ehkä se olisi hyvinkin kiinni. Ja ylipäätään... Tämä meni alun alkaen pieleen jonkin sinun hiton yksityisen kaunasi takia.

– Se on vale.

– Pidä kuule huoli siitä ettet anna toiste pistää päätäsi vessanpyttyyn. Se Nikander jää sinulta muutoin ikuisiksi ajoiksi narauttamatta.

– Ja tämä hiippari kuule sinulta, Lampinen sanoi, survaisi sikarinsa sammuksiin tuhkakuppiin ja nousi. Sitten hän meni, ja hänen liikkeensä olivat nykivää vihaa täynnä. (RN s. 202)

Molemmat osapuolet korostavat edellä olevassa dialogissa puhuttelunsa kutsufunktiota interjektiomaisella pragmaatistuneella verbimuodolla *kuule*, jota omien havaintojeni mukaan käytetään juuri riitatilanteissa oman puheenvuoron painokkuuden korostamiseen. Riitaista puhetilannetta kuvaa myös seuraava esimerkki, jossa Lampinen puhuttelee Onerva Nykästä sukunimestä tehdyllä väännöksellä.

– Miksi se on Järvelle tärkeä juttu? Onerva kysyi, ja Harjunpää tunsi hänen sävynsä ja toivoi että joku keksisi pian jotain muuta.

– No...

– Siksi että joku Kusonen on soittanut sille, Onerva vastasi itse. – Ja että se haluaa saada soittaa sille takaisin, lyödä asennon ja ilmoittaa että herra kansanedustaja, johtamani tutkijat ovat sitkeiden ponnistelujen jälkeen... Hyi hitto. – – Minä haluan sen kiinni niitten kaikkien naisten takia, mutta en Järven. Ja minä haluan kiinni nimenomaan sen hiipparin enkä jotain Klasua sen takia että sinulla on jotain sitä vastaan.

– Jumalauta **Nykäskä**... Minulla mitään ole... Ja tuommoisella asenteellisyydellä – mitkään feministit eivät ole näitä juttuja ennenkään rintaliivejä repimällä ratkoneet... (RN s. 142)

Sama keskustelu jatkuu edelleen ja sen kuluessa Lampinen puhuttelee vielä toisen kerran Onerva Nykästä *Nykäskä*-lempinimellä, jota kukaan muu kirjjan henkilöihahmoista ei käytä.

- Haista kuule **Nykäskä** paska! Turha on tulla minua syyttelemään ... Itse olet asiiasi muninut... Camoon **Justicus**. Ja pysytte jumalauta sieltä Interin kulmilta pois.
- Miehet nousivat niin että tuolit kolisivat, mutta Harjunpää kohotti kätensä.
- Lampinen. Me mennään sinne.
- Kun ette mene! Te pilaatte kaiken. Kerro **Justicus**. (RN s. 143)

Yllä olevassa dialogissa Lampinen puhuttelee lempinimellä myös parasta työtoveriaan Justicusta, jonka oikea sukunimi on Juslin. Kyseinen henkilöihahmo tunnetaan kirjassa yleisesti Justicuksena, joten häneen kohdistuvat lempinimipuhuttelut ovat sävyltään neutraaleja. Samoin neutraaleja ovat seuraavat lempinimipuhuttelut, joista ensimmäisen esittää nimeltä tuntematon poliisihenkilöihahmo. Kirjassa ei myöskään kerrota Saunoksen oikeaa nimeä, joten olen sijoittanut sen tulkintani perusteella sukunimestä tehtyjen väännösten yhteyteen.

- Ensiapulaukkua avattiin. Sideharsoa kieputettiin ilmassa. Harjunpää ei halunnut katsoa enää Onervan kättä.
- Sakset – **Saunis**, anna ne sakset. (RN s. 291)

Toisessa esimerkissä puhuttelija on Kauranen, joka etsii Harjunpäää. Käytävällä kulkiessaan Kauranen toistelee Harjunpään sukunimeä, mutta kysyy myös muilta osastolla olevilta henkilöihahmoilta havaintoja.

- Harjunpää! jossain käytävällä huudettiin. Harjunpää kuuli sen vaikka hänen huoneensa oli olikin kiinni, mutta hän ei reagoinut siihen: ehkä hän ei tajunnut kunnolla että tarkoitettiin häntä. - -
- Harjunpää! Hei, onko kukaan nähnyt Harjista?
- Harjunpää! **Imppis** – onko Harjunpäästä havaintoa? (RN s. 301)

Imppis-lempinimellä puhuteltu henkilöihahmo on siis mitä ilmeisimmin Harjunpään työtoveri, johon viitataan kirjassa vain tämän ainoan kerran.

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin puhutteluista 12 esiintyy siis työtovereiden välisissä keskusteluissa. Niistä ainoastaan kaksi kohdistuu naispuhuteltavaan ja loput kymmenen miespuhuteltavaan. Olennaisen eron lisäksi huomion arvoista on se, että molemmat Onerva Nykäseen kohdistuvat lempinimipuhuttelut ovat sävyltään negatiivisen affektiivisia.

3.4.2 "Tää on Timoteus tätä" (PP)

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa käytetään lempinimipuhuttelua yhteensä 14 kertaa, ja niiden osuus kaikista kirjan nimipuhutteluista on 30,4 prosenttia. Kaikki 14 lempinimipuhuttelua esiintyvät poliisien välisissä keskusteluissa.

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin lempinimipuhutteluista kuusi on tehty etunimestä ja kahdeksan sukunimestä. Kaikki etunimestä tehdyt väännökset viittaavat päähenkilö Timo Harjunpäähän, jota puhutellaan viisi kertaa *Timppa*- ja kerran *Timoteus*-väännöksellä. Harjunpään työvereista *Timppa*-väännöstä käyttävät Onerva Nykänen, Rummukainen ja Piipponen. Yhteensä Onerva Nykänen puhuttelee Harjunpäätä nimellä seitsemän kertaa; kuusi kertaa etunimellä ja kerran lempinimellä.

– Mäki laittoi siihen vartiointifirmaan sisäisen tiedustelun. Ja kyllä sieltä viimeistään parin päivän kuluttua alkaa jotain tulla. Ja se laittoi myös STT:lle hieman räväkämmän tiedotteen. Ei kun jäitä hattuun, **Timppa**. (PP s. 167)

Vilkunan (1992: 172) mukaan *Timppa* on yksi *Timo*-ristimänimen tavallisimmista kutsumamuodoista. Sen ohessa käytetään myös kutsumamuotoja *Timi* ja *Tim*.

Rummukainen puolestaan käyttää Harjunpään etunimestä tehtyä väännöstä kaksi kertaa. Molemmat esimerkit on otettu dialogista, joka kuvaa Harjunpään ja Rummukaisen kahdenkeskistä keskustelua. Ensimmäisessä esimerkissä lempinimipuhuttelu on kutsun funktiossa ja toisessa esimerkissä puhuttelija ylläpitää kontaktia lempinimipuhuttelun avulla.

– **Timppa**.

– Niin? Harjunpää käännähti.

Rummukainen oli ilmestynyt vaivihkaa hänen selkensä taa ja mitteli katseellaan vainajaa, muttei kommentoinut näkemäänsä nytkään millään tavoin.

– Ei sen puhuttamisesta mitään tullut. Ne pistivät sille piikin pyllyyn ja lähtivät viemään. Eräsen patrulli on alhaalla ja lähtee saattajaksi. Kuuntele nyt... (PP s. 46)

– Minä otan sen heti. Käväisen vain kertomassa muille.

– Ja **Timppa** hei. Tuo kolmas nimi tuossa. Se pystyy kuvailemaan sen hepun kaikista parhaiten. Tekniikkaa me ei sinne kutsuttu koska siitä oli jo trampaannut tuhat ihmistä yli, ja liikennekin täytyi saada käyntiin. Mutta kolmossivulla on tarkat tapahtumatiedot ja jopa mitat siitä paikasta. Ja me kuvattiin se itse ja filmi on labrassa.

– Kiitti kuule. Tapon tai murhan yritys siitä tulee. (PP s. 276)

Edellä olevista esimerkeistä molemmat kuvaavat kahdenkeskistä keskustelua, mikä saattaa vaikuttaa puhuttelutavan valintaan. Koska lempinimi on ainut puhuttelutapa, jota Rummukainen käyttää Harjunpäättä puhutellessaan, ei kyseisen henkilöhahmon käyttämistä puhutteluista voi etsiä tilanteista vaihtelua.

Onerva Nykäsen ja Rummukaisen lisäksi myös Piipponen puhuttelee Harjunpäättä etunimestä tehdyllä väännöksellä kaksi kertaa. Muilla puhuttelukerroilla hän käyttää sukunimestä tehtyä väännöstä *Harjis*.

Käytävällä Onerva klipitteli niin tiuhaan tahtiin että muut jäivät hitusen jälkeeseen, ja Piipponen liimautui luottamuksellisesti Harjunpään kylkeen.

– **Timppa** kuule, hän kuiskasi. – Oletko sattumalta autonvaihtopuhissa juuri nyt? (PP s. 171)

– Sinä siis sait tuon siltä eukolta. Ja seuraavaksi?

– Siinä on väistämättä kahden ihmisen sormenjäljet. Toiset ovat minun...

– Ja toiset ovat sen eukon!

– Tismalleen.

– Jumaliste **Timppa!** (PP s. 283)

Ensimmäiseen esimerkkiin liittyvässä selityksessä mainitaan, että kyseisessä puhetilanteessa Piipponen liimautuu luottamuksellisesti Harjunpään kylkeen ja kuiskaa kahdenkeskisen asiansa. Lempinimipuhuttelun yhteydessä hän käyttää interjektioimaista pragmaattista verbimuotoa *kuule*, joka korostaa puhuttelun kutsufunktiota. Toisessa esimerkissä Piipponen käyttää huudahdusta ”*Jumaliste Timppa!*”, jonka avulla hän kehuu Harjunpäättä. Kyseisen repliikin tilalla voisi käyttää mainiosti myös ilmausta ”*Hyvä Timppa!*”, joka kuitenkin olisi laimeampi kuin kirosan ja lempinimen yhdistelmästä koostuva ilmaus.

Myös Kontio puhuttelee Harjunpäättä yhden kerran lempinimellä. Hän ei kuitenkaan käytä samaa etunimestä tehtyä väännöstä kuin muut työtoverit vaan puhuttelee Harjunpäättä *Timoteus*-lempinimellä. Vilkunan mukaan etunimi Timo on lyhentymä kreikan nimestä Timotheus ’jumalaa pelkäävä’. Raamatussa Timoteus on apostoli Paavalin tunnetuin oppilas ja työtoveri. (Vilkuna 1991: 172.)

– Sinulle on muuten asiakas aulassa.

– Eikä varmalla ole, Harjunpää sanoi, kumartui ja vei sormensa kalenterilleen. – Vasta kahdelta tulee yksi Eränen siihen leipäveitsijuttuun. Ja puoli neljältä seuraava.

– Tämä tulikin vain kyselemään metrojutun tutkijaa. Ja tämän kyselijän nimi on Kallio.

– No tietty niin. Ja minun pitäisi keksiä omaiset sille seonneelle koiramiehelle. – –

– Tää on **Timoteus** tätä. Ei tää tästä koskaan miksikään muutu. (PP s. 93)

Kontio käyttää lempinimipuhuttelua tilanteessa, jossa hän pyrkii lohduttamaan syyllisyyttä tuntevaa Harjunpäättä. Harjunpää pohtii, olisiko hän voinut toimia paremmin viedessään suruviestiä onnettomuudessa kuolleen miehen vaimolle. Toisaalta Kontio saattaa käyttää *Timoteus*-puhuttelua myös humoristisessa mielessä tunnelman keventämiseen.

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa Harjunpäättä puhutellaan viisi kertaa myös sukunimestä tehdyllä väännöksellä *Harjis*. Ensimmäisessä esimerkissä puhuttelijana on Viitasaari, joka puhuttelee rikospaikalle ilmestyvää Harjunpäättä. Viitasaari käyttää puhuttelussaan myös *kuule*-verbimuotoa, joka korostaa puhuttelun kutsufunktiota.

– Terve, Viitasaari nyökkäsi ja vilkaisi lehtiöönsä. – Tää on kuule nyt vähän huono homma **Harjis**. Ainuttakaan silminnäkiä ei ole. Tai jos on ne olivat lähteneet siinä vaiheessa kun me tänne ehdittiin.

– – (PP s. 67)

Loput neljä *Harjis*-puhuttelua esiintyy Piipponen puheessa. Kuten edellä mainitsin, kyseinen henkilöahamo käyttää ainoastaan kaksi kertaa etunimestä tehtyä *Timppa*-väännöstä. Piipponen ja Harjunpään suhde ei ole erityisen hyvä, sillä miesten välillä on keskinäistä kilpailua. Etenkin Piipponen pyrkii kyynärpäitä käyttämällä valtahierarkiassa ylöspäin.

Oveen koputettiin jälleen, tai pikemminkin kuulosti siltä kuin joku olisi potkinut sitä, ja vielä vähän hädissään. Piipponen ilmestyi näkyviin, ja vielä vauhdikkaasti ja taiten kuin paraskin akrobaatti. Hänellä oli toisessa kädessään pullottava paperipussi, ja toiseen hänen oli jollain ihmeen tavalla onnistunut sulloa kolme pahvimukillista kahvia – ja vieläpä niin ettei ainoastakaan ollut läikkinyt yli.

– Autas **Harjis**, ota nuo kupit. Poltaa niin peevelisti. Ollaan muuten takuulla ansaittu munkkikahvit koko porukka. Nää on vielä siitä leipomon myymälästä, Piipponen selitti, oli itsekkin istumassa ja repi munkkipussia auki. – –

– Oli muuten aika pitkä avaus... (PP s. 168)

Mitä ihmettä sä mua tuolla tavoin tuijotat? Piipponen oikein säpsähti ja hänen silmänsä laajenivat. Järkytyksestä kaiketi, sillä hän lennätti käden sormet harallaan rintaansa vasten ja sai äänensäkin vapisemaan. – Et kai sä vaan yritä vihjata että meikäläinen...?

– En hemmetissä. Kunhan olin niin mietteissäni että vahingossa tuijotin.

– Älä **Harjis** vaan jumalauta tuommoisia laita liikkeelle.

– No en, en... Pidetään muuten varttia vaille Mäen huoneessa palaveri.

(PP s. 206)

Viimeisessä esimerkissä puhuttelija korostaa *Harjis*-puhuttelun kutsufunktiota käyttämällä *jumalauta*-kirosanaa.

Mitä ilmeisimmin Piipposen käyttämät *Harjis*-puhuttelut ovat merkitykseltään neutraaleja, sillä myös Harjunpää puhuttelee Piipposta *Piippis*-väänöksen avulla kolme kertaa. *Harjis*- ja *Piippis*-lempinimipuhutteluista molemmat on muodostettu samalla tavalla. Sukunimen alun kirjaimiin on liitetty *-is*-johdin.

- Tuota noin, Piipponen selvitteli empien kurkkuaan. – Mulla on teille uutinen. Muttei mikään kovin hyvä.
- Niin?
- Tuha kysyä että muistatteko kun Lörtsy sai marraskuussa aivoverenvuodon?
- Ja nytkö se on sitten kuollut?
- Ei. Koomassa se on edelleen. Mutta sen keskeneräiset jutut jaettiin sitten jaoksen kesken. Ja tuota noin... Tiedätte kyllä mitä se on kun uutta juttua puskee niskaan koko ajan ja vanhatkin lojuu...
- No niin **Piippis**. Asiaan. (PP s. 155)

Kyseisessä palaverikeskustelua kuvaavassa esimerkissä Harjunpää kehottaa Piipposta lempinimipuhuttelun avulla käymään asiaan.

4 PUHUTTELUAPPELLATIIVIT

Puhuttelusubstantiiveina esiintyvät yleisnimet eli puhutteluappellatiivit ilmaisevat luokkaa, johon puhuteltava esimerkiksi iän, sukupuolen, sukulaisuussuhteen tai muun suhteen, esimerkiksi työsuhteen perusteella kuuluu. Appellatiivit voivat ilmaista myös oliota, johon puhuteltavaa verrataan affektiivisen sävyn synnyttämiseksi. Yli-Vakkurin (1989: 45) mukaan puhutteluappellatiivilla voidaan ilmaista interpersonaalista eli henkilökoh- taista funktiota, minkä vuoksi juuri nämä nämä puhuttelusanat ovat oman tutkielmani kannalta erityisen mielenkiintoisia.

Aineistossani puhutteluappellatiivit jakautuvat viiteen alaluokkaa: 1) luokittelevat puhutteluappellatiivit, 2) suhteeseen viittaavat puhutteluappel- latiivit, 3) olioon tai ominaisuuteen viittaavat puhutteluappellatiivit, 4) muodolliset puhutteluappellatiivit ja 5) muut puhutteluappellatiivit. Muiden puhutteluappellatiivien luokasta jätän kuitenkin käsittelemättä tutkielmani kannalta epäolennaiset sanat, kuten koiraan kohdistuvat puhuttelut ja poliisi- radiossa käytetyt partioihin kohdistuvat puhuttelut, esimerkiksi ”*Hei kaks- kolmonen, tässä Kallio*”. Ainoastaan ne Helan käyttämät puhuttelut, joissa viitataan puhuteltavaan esimerkiksi nimen avulla, olen laskenut mukaan aineistooni.

Tutkielmani kannalta epäolennaisten sanojen poistamisen jälkeen puhutteluappellatiivien esiintymisfrekvenssistä kertova taulukko näyttää seuraavalta:

TAULUKKO 4

Sukupuoli	EM: 10	VV: 12	RN: 9	PP: 2	33
Ikä	EM: 5	VV: 4	RN: 1	PP: -	10
Asema	EM: -	VV: 10	RN: -	PP: -	10
Osasto	EM: -	VV: -	RN: 7	PP: 5	12
Sukulaisuus	EM: 1	VV: 8	RN: 9	PP: -	18
Hellittely	EM: 1	VV: 6	RN: 4	PP: 2	13
Haukkuma	EM: 4	VV: 6	RN: 9	PP: 3	22
Ammattinimi	EM: 5	VV: 24	RN: 4	PP: -	33
Arvonimi	EM: 1	VV: 19	RN: 3	PP: -	23
Herra/rouva/neiti	EM: 1	VV: 6	RN: 3	PP: -	10
Muu	EM: -	VV: 2	RN: 7	PP: 1	10
YHT.	28	97	56	13	194

Aineistossani käytetään siis yhteensä 194 puhutteluappellatiivia, joista yleisimpiä ovat sukupuoleen viittaavat puhutteluappellatiivit ja ammattinimet. Puhuteltavan sukupuoleen viittaavaa appellatiiveja käytetään yhteensä 33 kertaa, ja niiden osuus kaikista puhutteluappellatiiveista on 17,0 prosenttia. Samoin ammattinimiä käytetään yhteensä 33 kertaa, ja myös niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 17,0 prosenttia. Kolmanneksi yleisimpiä puhutteluappellatiiveja puolestaan ovat ammattinimet, joita käytetään yhteensä 29 kertaa. Niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 11,8 prosenttia.

4.1 Luokittelevat puhutteluappellatiivit

Luokittelevia puhutteluappellatiiveja ovat puhuteltavan sukupuoleen ja ikään viittaavat yleisnimet. Näitä kahta appellatiivien ryhmää käsittelem seuraavissa alaluvuissa, jotka muodostavat sisällöllisesti yhtenäisen kokonai-

suuden. Usein nimittäin samalla puhutteluappellatiivilla viitataan sekä puhuteltavan sukupuoleen että ikään, esimerkiksi *tyttö* ja *kundi*.

4.1.1 Puhuteltavan sukupuoleen viittaavat puhutteluappellatiivit

Puhuteltavan sukupuoleen viittaavia puhuttelusanoja ovat *tyttö*, *poika*, *mies* ja *nainen*, joita käytetään sekä yksikössä että monikossa. Yli-Vakkurin mukaan puhuteltavan sukupuoleen viittaavista appellatiiveista kuitenkin vain monikolliset sanat ovat neutraaleja tai emotionaaliselta sävyltään positiivisia, yhteisyyttä korostavia. Sen sijaan yhdestä puhuteltavasta käytettynä yleistävä puhuttelusana saa aikaan negatiivisen vaikutelman, lukuun ottamatta perhepiirin *tyttö*- ja *poika*-puhuttelua. (Yli-Vakkuri 1989: 46.) Yli-Vakkuri onkin todennut, että *tyttöä* ja *poikaa* merkitsevät sanat ovat siirtyneet alkuperäisestä funktiostaan tarkoittamaan sosiaalisessa hierarkiassa halpa-arvoisten tehtävien suorittajia kuten palvelijoita, tarjoilijoita ja juoksupoikia. Myös yksinään esiintyvä *mies*- ja *nainen*-sana ovat yksikköpuhuttelussa harvinaisia, ja niiden käytöstä on Yli-Vakkurin mukaan vaikea keksiä muunlaisia kuin negatiivisia konteksteja. Niitä käytetään lähinnä moitteissa, pahoitteluissa, päivittelyissä tai muuten kielteisissä ilmauksissa. (Yli-Vakkuri 1989: 46.)

Puhuteltavan sukupuoleen viittaavia puhutteluappellatiiveja käytetään aineistossani yhteensä 33 kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 17,0 prosenttia. Sukupuoleen viittaavista puhuttelusanoina 22 esiintyy Lehtolaisen dekkareissa, joissa päähenkilö on nainen ja 11 Joensuun dekkareissa, joissa päähenkilö on mies.

4.1.1.1 ”Älä kundi aliarvioi tytön älyä” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa käytetään yhteensä kymmentä puhuteltavan sukupuoleen viittaavaa puhuttelusanaa. Niistä kahdeksan kohdistuu päähenkilö Maria Kallioon. Ensimmäisessä esimerkissä puhuttelijana on Rane Lahtinen, joka tervehtii Kalliota puhelimesta.

Käänsin puhelinvastaajan päältä ja pyöritin laitoksen numeron. Keskus yhdisti Ranelle.

– Terve, **nainen!** Mä oon vartin kuluttua sun alaovella. Kamat on jo pakattu. Olis yksi ruumis Vuosaassa, järjestyspoliisin jätkä ilmoitti puoli tuntia sitten. Et kai sä tarvii mitään huoneestas? Nähdään! (EM s. 10)

Rane viittaa Kallion sukupuoleen kerran myös *tyttö*-sanav avulla. Koska ilmaus ei kuitenkaan esiinny puhuttelufunktiossa, en laske sitä aineistooni kuuluvaksi. Samassa repliikissä Lahtinen puhuttelee nuorta miespuolista kuulusteltavaa *kundiksi*.

– Älä **kundi** aliarvioi tytön älyä, kyllä se syyllisen kiinni saa, Rane totesi happamasti. Minua huvitti. Ranen pituussyndrooma iski taas. Rane oli vain vähän päälle poliisin minimimitan ja suhtautui automaattisen vihamielisesti itseään huomattavasti pitempiin miehiin. En viitsinyt huomauttaa Ranea edes työttelystä, kun hän kerrankin puolusti minua. Aina poliisit omiaan, kuitenkin. (EM s. 26)

Kallion työtovereista myös laboratorion miespuolinen kemisti viittaa päähenkilöä puhutellessaan henkilöhaamon sukupuoleen. Alla olevassa esimerkissä kemisti työttelee Kalliota ja osoittaa tällä tavoin, ettei hän kunnioita puhuteltavan ammatillista osaamista.

Soitin labraan kysyäkseni verianalyysien tulosta, ja kemisti vittuili minulle rankasti.

– Kuule **tyttö**, mä luulen, että tää laiturilta löydetty veritahra on tosi tärkeä.

– Ai miten niin? minä innostuin.

– Se oli tosi omituista verta. Jollei mulla olis ollut sitä kirvestä, mä olisin ollut suorastaan pulassa. Se oli nimittäin sen saman hauen verta, mies jatkoi kuivasti. (EM s. 95–96)

Myös Kallion pomo (jonka nimeä ei kirjassa mainita) viittaa päähenkilöä puhutellessaan neljä kertaa tämän sukupuoleen sanalla *nainen*. Seuraavissa esimerkeissä puhuttelija käyttää *nainen*-sanasta sekä yksikkö- että monikkomuotoa.

Nyt oli pomon otsasuonen vuoro alkaa tykyttää, mutta hän perääntyi kuitenkin sikareineen oveni ulkopuolelle, kääntyi sitten vielä kerran katsomaan ovestani ja sanoi:

– Kun **teille naisille** antaa tilaisuuden vaativiin tehtäviin, teidän täytyisi myös näyttää että pystytte muuhunkin kuin epäolennaisuuksista marisemiseen. Sen perään hän paiskasi oven kiinni. (EM s. 97)

– Kyllä tällä osastolla olisi hyvä **yksi naisenkin** olla, ihan imagonkin vuoksi. Ja kyllähän sinä näyt pärjäävän siinä missä pojatkin, sanoi pomo tajuamatta lainkaan, että valitsi täsmälleen väärät sanat. (EM s. 191)

Pomon puhetta kuvaavat repliikit osoittavat selvästi, että hän suhtautuu naispoliiseihin vähintäänkin epäilevästi. Ensimmäisessä repliikissä puhuja viittaa stereotyyppiseen naiskuvaan, jonka mukaan naiset marisevat epäolennaisuuksista siinä missä miehet keskittyvät tärkeiden tehtävien suorittamiseen. Toisessa esimerkissä pomo antaa ymmärtää, että osasto tarvitsee naispoliisia imagon kiillottamiseen. Lisäksi hän vertaa Kallion ammatillista

osaamista miespoliisien ammatilliseen osaamiseen. Cameronin mukaan juuri tätä ajatusta feministit vastustavat. He vaativat sellaisen maailman luomista, jossa yhtä sukupuolta ei yksinään pidettäisi ihmisarvon mittapuuna. (Cameron 1996: 20.)

Sukupuoleen viittaavilla sanoilla Kalliota puhuttelevat myös kuolleen Jukka Peltosen esimies Marja Mäki ja nuoren tytön raiskaaja Pasi Arhela. Molemmat viittaavat puhutteluillaan myös Kallion nuoreen ikään.

Marja Mäki punastui raivosta.

– Kuulkaas nyt, **nuori nainen**, hän sähisi. – Vaikka minä teidän silmissänne ehkä olenkin ikäloppu, ei minun sentään rattopoikaa tarvitse pitää. Jukka halusi seksiä, minä halusin samaa. Ei siinä kumpikaan toistaan rahastanut. (EM s. 116)

– Pakotin ja pakotin... Vittu milloinka sinäkään oot **tyttö** viimeksi saanut? Et niuhottaisi näin helvetisti kun naisit vähän useammin. – (EM s. 176)

Myös Maria Kallio itse viittaa keskustelukumppaninsa sukupuoleen yhdessä repliikissä. Kyseinen repliikki on poimittu dialogista, joka kuvaa Kallion ja Tuulia Rajalan välistä keskustelua, joka käydään oluttuopin äärellä ravintolassa.

– Mitä Maria mietit?

– Sitä miten hauska on puhua **jonkun järkevän naisen** kanssa. Mulla on ympärilläni duunissa aivan liikaa miehiä. Kuitenkin jotenkin **tällaiset kulkurinaiset**, siis mä tarkoitan sellaisia, jotka ei oo mitään perinteisiä naisen rooleihin asettuneita, on ainoita tyyppejä, joita mä edes jotenkin tajuan. (EM s. 123)

Kallio on tuntenut Tuulia Rajalan jo opiskeluaikanaan eikä siten osaa suhtautua häneen samalla tavoin kuin muihin epäiltyihin. Yllä olevassa esimerkissä ensimmäinen puhuttelu kohdistuu pelkästään keskustelukumppaniin ja toinen puhuttelu sekä puhujaan että kuulijaan.

4.1.1.2 ”Vai oikein kaksin kappalein naispoliiseja” (VV)

Veren vimma -dekkarissa käytetään 12 kertaa puhuteltavan sukupuoleen viittaavaa puhuttelua. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta niistä kaikki kohdistuvat naishenkilöhahmoon. Kirjan päähenkilöä puhutellaan yksikkömuotoisella sukupuoleen viittaavalla puhutteluappellatiivilla seitsemän kertaa. Sukupuoleen viittaavista puhutteluista kaksi viittaa Kallion lisäksi myös toiseen poliisiin, Liisa Rasilaiseen ja kaksi eksklusiivisesti naiseen ja eukoihin. Sukupuoleen viittaavia puhuttelusanoja käyttävät *Veren vimma* -

dekkarissa sekä työtoverit että kuulusteltavat. Seuraavista esimerkeistä ensimmäinen kuvaa dialogia, jossa Kallion työtoveri Ville Puupponen käyttää puhuttelussa *teidän naisten* -ilmausta.

- Voi että olisi venäläinen, Puupponen huokasi. – Poliisin palkalla ei ole ikinä varaa noihin Audeihin ja Mersuihin, mutta ollapa pietarilainen miiliisi... Venäläisten hinnoilla tuollaisen tienaisi parissa kuukaudessa.
- Minun on vaikea kuvitella sinua kiristämässä turisteja.
- Onko tuo kehu vai haukku? Jumankeuta **teidän naisten** mielestä miehen pitää olla sellainen Sasha Smeds, rikas ja rohkea ja kumminkin hyvä perheenisä. Ette te oikeasti halua ansaita yhtä paljon kuin miehet, te haluatte katsoa miestä ylöspäin edes jossakin asiassa! Puupponen pyyhkäisi porkkananvärisen hiussuortuvan otsaltaan ja tuijotti tietä. (VV s.116)

Puupponen käyttää puhuttelussaan *naiset*-monikkomuotoa, jolla hän viittaa sekä Kallioon että yleisesti naissukupuolen edustajiin. Yli-Vakkuri (1986: 68) on nimennyt kyseisen kielen ilmiön puhutellun monikkomuodoksi, jonka avulla voidaan kohteliaassa puhuttelussa viitata paitsi puhuteltavaan myös keskustelun objektiin. Monikkomuotoa käyttävä puhuttelija siis häivyttää puhuteltavan persoonaa viittaamalla myös hänen taustaryhmäänsä.

Myös Ursula Honkanen puhuttelee Kalliota suutuspäissään sukupuoleen viittaavilla ilmauksilla *naispomo*, *eukot*, *mehiläiskuningatar* ja *feministi*. Kaikki nämä esiintyvät samassa puhetilanteessa.

- Mitä siitä Jääskeläisestä? hän kysyi innokkaasti kun olin lopettanut puhelun ja istuin taas pöytäni takana.
- Nyt ei ole kyse hänestä vaan sinusta ja Koivusta. Pyydän että perut syytökseksi. Tiedän niiden olevan perättömiä. Jos käytöstäsi ruvetaan penkomaan laajalti, moni sivullinenkin joutuu kärsimään, kuten Puustjärvi ja hänen vaimonsa. Aika moni rikospuolen pikkujouluissa ollut voi todistaa että nimenomaan sinä roikuit Koivussa eikä päinvastoin. Haluatko sinä todella sitä? – –
- Kyllä minä tiedän että Koivu on sinun suosikkipoikasi ja sinä puolestasi olet Taskisen erityissuojeluksessa. Mutta mitä sinä tiedät minusta ja Puustjärvestä?
- Sen, mitä Petri kertoi, että te rakastelitte kerran.
- Pitäähkö tässä jaoksessa jokaisen raportoida pomolle myös yksityiselämästään! Nyt kyöneleistä ei ollut enää jälkeäkään, Ursula oli raivoissaan. – –
- Minun olisi pitänyt arvata että tulee hankaluuksia kun on **naispomo**! Mikä **mehiläiskuningatar** sinä oikein olet, yrität saada kaikki miehet tanssimaan pillisi mukaan! Ursula huusi. – Aina sama juttu, **eukot** juonittelevat minun selkäni takana. Sinäkin väität olevasi **feministi**, mutta annat minulle vain yhdentekeviä hommia ja puolustat miehiä. (VV s. 191)

Naispomo-puhuttelun taustalle on piilotettu ajatus siitä, että naispomo on normiin eli pomoon verrattuna poikkeus. Mitä ilmeisimmin puhuja itse mieltää *pomo*-sanan merkityksen maskuliiniseksi. *Eukot*-ilmauksella Honkanen viittaa paitsi Kallioon myös edellisiin naispuolisiin työtovereihinsa,

joiden kanssa hänellä on repliikistä päätellen ollut hankaluuksia. Nykysuomen (1988: 288) sanakirjan mukaan kyseistä sanaa käytetään lähinnä alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvasta naisesta; yläluokkaisista naisista käytettynä *eukko*-sanalla on lähinnä halventava sävy. Ursula Honkanen käyttää myös *mehiläiskuningatar*-ilmausta, jota tarkastelen haukkumasanojen yhteydessä. Sen sijaan *feministi*-sanaa käsittelen sukupuoleen viittaavana puhutteluappellatiivina. ”*Sinäkin väität olevasi feministi*” -ilmaus on merkitykseltään syyttävä, sillä se sisältää negaation ”sinä et oikeasti ole feministi”.

Työtovereiden lisäksi myös kuulusteltavat käyttävät *Veren vimma* -dekarissa naispuhutteltavan sukupuoleen viittaavia puhutteluja. Niistä kaikki esiintyvät mieshenkilöhahmojen repliikeissä. Etenkin neljänkymmenen korvilla olevan Jouko Suurosen repliikeistä löytyy useita sukupuoleen viittaavia puhutteluappellatiiveja kuten *eukko*, *naispoliiseja*, *teille tytöille* ja *tyttökulta*. Vanhasta naisesta käytetty alatyylinen ilmaus *eukko* on poimittu Suurosen ja Kallion puhelinkeskustelua kuvaavasta dialogista. Kyseisessä puhetilanteessa Suuronen joutuu taipumaan Kallion painostuksen alla. Taipuminen ei kuitenkaan tarkoita hänen kohdallaan nöyryymistä.

– Voi jumalauta että on sitkeä **eukko**! Okei, huomenna kello yksi täällä minun luonani Westendissä. Kai te poliisit osoitteet saatte selville.
(VV s. 82)

Suuronen suostuu siis tapaamaan Kallion sunnuntai-iltapäivällä kotonaan Westendissä. Kotivierailulle Kallio ottaa mukaansa Liisa Rasinkankaan, joka työskentelee järjestyspoliisina. Suuronen vastaanottaa Kallion ja Rasinkankaan töykeästi ”*Vai oikein kaksin kappalein naispoliiseja. Eikö siellä ole miehiä enää ollenkaan?*” -repliikillä. Myös repliikin jatko ”*Tulkaa nyt sisään. Pitääkö keittää kahviakin?*” on epäkohtelias. Normaalisti vieraita kehoitetaan tulemaan sisään ilman *nyt*-sanaa ja heiltä tiedustellaan kohteliaasti ”*Saako keittää / Saisiko olla kahvia?*”.

– Vai oikein kaksin kappalein **naispoliiseja**. Eikö siellä ole miehiä enää ollenkaan? hän sanoi tervehdykseksi. Ääni oli edelleen yhtä töykeä kuin puhelimessa. – Tulkaa sisään nyt. Pitääkö keittää kahviakin? (VV s. 84–85)

Käyttämällä *naispoliiseja*-puhuttelua Suuronen tekee eron poliisien (jotka tyypillisesti ovat miehiä) ja naispoliisien välille. Naispoliisit ovat Suurosen mielestä normista poikkeavia poliiseja. Määrittelen *naispoliisi*-yhdyssanan

seuraavasti: naispoliisi on nainen, joka on poliisi. Poliisinainen puolestaan olisi poliisi, joka on nainen. Ensin mainittu määritelmä korostaa henkilön sukupuolta ja toiseksi mainittu ammattia. Alunperin *poliisi*-sanalla on käytetty *poliisimies*-yhdyssanaa, josta on ajan myötä pudonnut perusosa kokonaan pois. Ei ole siis ihme, jos *poliisi*-sana mielletään edelleen merkitykseltään maskuliiniseksi.

Kallion ja Rasilaisen vierailun päätteeksi Suuronen vielä työtötelee heitä. Lisäksi hän osoittaa selkeästi, milloin vierailu päättyy ja kehottaa poliiseja jättämään Smedsit ja itsensä rauhaan. Suurosen viimeinen repliikki osoittaa-kin selvästi, että hän pyrkii ottamaan keskustelussa vallankäyttäjän roolin, joka poikkeaa ratkaisevalla tavalla kuulusteltavan roolista. Alla olevassa dialogissa Suuronen jättää muun muassa vastaamatta Kallion esittämään kysymykseen eli rikkoo keskustelun sekventiaalista rakennetta.

– Tiedätkö, aikooko Jääskeläinen julkaista kirjan Annukan kuolemasta huolimatta?

– Kysykää sitä häneltä itseltään. – –

– Annukka Hackman ehti tallata aika monille varpaille. Suuronen luetteli autourheiluvaikuttajia ja joitakin yritysjohtajia, joiden sponsoritoimintaa Hackman oli käsitellyt viime vuosina kirjoittamissaan freelance-artikkeleissa.

– Siinä riittää **teille tytöille** tutkimista. Jättäkää Smedsit rauhaan, ja minut. Nyt täytyy lähteä seuraavaan tapaamiseen. (VV s. 85–86)

Myös seuraava esimerkki on poimittu Jouko Suurosen repliikistä, joka esiintyy kuulustelutilannetta kuvaavassa dialogissa. Kuulusteltava kieltäytyy vastaamasta Kallion esittämiin kysymyksiin, koska hän haluaa ensin neuvotella asianajajansa kanssa. Kallio puolestaan toteaa Suuroselle, että tämä voi odottaa lakimiehen yhteydenottoa sellissä. Tämän repliikin jälkeen Suuronen käyttää omassa repliikissään epäkunnioittavaa *tyttökulta*-puhuttelua, jonka avulla hän asettaa Kallion ainakin hetkellisesti uuteen rooliin.

– En vastaa kysymyksiin ennen kuin olen neuvotellut asianajajani kanssa.

– Sehän sopii. Voitte odottaa hänen saapumistaan vaikka sellissä, siellä pääsette makuullekin. Puhelimenne joudutte valitettavasti jättämään putkapäivystäjälle, mutta annan hänelle ohjeet vastata siihen puolestanne.

– Mitä sinä **tyttökulta** oikein tarkoitat? Suuronen yritti nousta tuolistaan mutta lysähti sitten takaisin, käsi puristi matkapuhelinta niin kuin se olisi ollut jonkinlainen turvakahva.

– Teidät on pidätetty epäiltynä todisteiden kätkemisestä ja avunannosta murhaan, latelin ensimmäiset syytteet, jotka mieleeni tulivat. (VV s. 177)

Eeva-Leena Seppänen (1997: 162) on todennut, että jokainen vuoro joko vahvistaa tai kumoo edellisten vuorojen luomat odotukset ja luo osaltaan

uuden tilanteen, uuden odotusympäristön, johon seuraavat vuorot suhteutetaan. Toisin sanoen keskustelun osallistujien roolit eli diskurssi-identiteetit vaihtelevat jatkuvasti keskustelun kuluessa (Seppänen 1998: 156).

Suurosen lisäksi Kallion sukupuoleen viittaavia puhutteluja käyttävät Viktor Smeds ja Esa Kervinen. Viktor Smeds on iäkäs mies, jonka menneisyys kätkee verhoonsa salaisuuksia. Hän on sotien aikaan loikannut Suomeen itärajan toiselta puolelta.

Minua oli viimeksi uhkailtu aseella joskus ennen lasten syntymää. Jos Viktor nyt ampuisi, en enää koskaan näkisi Iidaa ja Tanelia.

– Kuinka monta poliisia talossa on? Viktor jatkoi.

– Kuusi.

– Kutsukaa ne tänne, ja poikani ja miniä myös. **Mies** menee hakemaan, **naispoliisi** jää tänne. Jos yritätte jotakin, hän kuolee heti. (VV s. 304)

Toisin kuin Jouko Suurosen käyttämiin puhutteluihin, tämän esimerkin *mies-* ja *naispoliisi-*puhutteluun ei liity seksististä merkitystä. Todennäköisesti Viktor Smeds puhuttelee Kalliota naispoliisiksi, koska hän ei tiedä henkilöhahmon oikeaa nimeä. Tätä tulkintaa tukee myös se havainto, että samassa repliikissä hän puhuttelee Pekka Koivua *mies-*sanalla. Toinen syy, mikä saattaa vaikuttaa näiden sukupuoleen viittaavien puhuttelusanojen valintaan, on Viktor Smedsin huono suomen kielen taito. Kyseinen henkilöhahmo nimittäin puhuu äidinkielenään ruotsia.

Myös Hannu Kervisen veli, Esa Kervinen käyttää Kallion sukupuoleen viittaavaa puhuttelua puhelinkeskustelussa.

Kervinen antoi puhelimen soida, joten päätin vastata siihen.

– Hannu Kervisen puhelimessa Maria Kallio.

– Kuka sinä olet, Hannun uusi **nainenko?**

– Työkaveri Espoon poliisista. Ei Hannulle ole tapahtunut mitään vakavaa, mutta hän on erittäin masentunut.

– Ai siitä Annukasta? Esa Kervisen ääni oli samanlainen kuin veljellä.

(VV s. 103)

Kervinen yllättyy soittaessaan veljelleen, jonka puhelimeen vastaa outo nainen. Vaikka Kallio vastaa puhelimeen kertomalla virallisen nimensä, ei soittaja tunnista häntä Hannun työtoveriksi. Tästä johtuen Kervinen joutuu esittämään tarkentavan kysymyksen, jonka sävy on töykeä. Pelkän henkilöllisyyden varmistamisen sijaan Kervinen tiedustelee Kalliolta, onko tämä Hannun uusi nainen. Tässä tapauksessa arvaus ei osu oikeaan, mutta jos se osuisi, olisi kyseinen puhuttelu puhuteltavaa loukkaava. *Uusi nainen* -il-

maus sisältää sen olettamuksen, että vanha nainenkin on vielä tuoreessa muistissa.

4.1.1.3 ”Mitäs mies?” (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa käytetään sukupuoleen viittaavia puhuttelusanoja yhdeksän kertaa. Niistä kuusi kohdistuu Harjunpäähän. Sukupuoleen viittaavaa puhuttelusanaa käyttävät muun muassa päähenkilön esimiehet Tanttu ja Järvi, joiden etunimiä ei kirjassa mainita. Seuraava esimerkkidialogi kuvaa keskustelutilannetta, jossa Tanttu antaa Harjunpäälle negatiivista palautetta.

- Onko sinulla ollut viimeaikoina jotain erityisiä paineita? Tanttu kysyi, ja hänen äänestään kuului että hän oli oppinut kysymyksen jollain johtamiskurssilla, mutta ettei asia todellisuudessa kiinnostanut häntä hiukkaakaan. – Jotain pöörn-auttia?
- No... kieltämättä. Tämä nykyinen juttu...
- **Poliisimiehen** täytyy kestää normaalin työn aiheuttama rasitus. Muutoinhan sitä tulee jopa ajateltavaksi, onko **sellainen mies** lainkaan sopiva poliisitoimeen. Ja säännöistähän löytyy sellainenkin pykälä, jonka mukaan **sopimattomaksi havaittu mies** voidaan vaikkapa erottaa... (RN s. 204)

Tantun repliikin ensimmäisessä virkkeessä puhuja viittaa Harjunpäähän *poliisimies*-puhutteluappellatiivilla, toisessa *sellainen mies* -ilmauksella ja kolmannessa *sopimattomaksi havaittu mies* -ilmauksella. Näistä kaikki esiintyvät geneerisen yksikön 3. persoonan verbimuodon yhteydessä, jonka avulla puhuja etäännyttää itsensä puhuteltavasta. Kyseisessä puhetilanteessa Tanttu ottaa selkeästi vallankäyttäjän roolin ja esittää Harjunpäälle epäsuoraan puhutteluun verhoiltuja uhkauksia.

Tanttu osallistuu myös seuraavan esimerkkidialogin kuvaamaan keskustelutilanteeseen, joka on ikään kuin jatkoa edelliselle esimerkille. Myös siinä on Harjunpäätä nuhdellaan.

- Mutta Tanttu ei kajonnut papereihin, ei edes katsonut niihin. Hän katsoi Harjunpäättä silmiin, ja hänen omat silmänsä olivat päättäväisen kovat, jopa tylt.
- Minä en kutsunut sinua tänne tämän vuoksi.
- Niin...
- Nyt on kyseessä seurauksiltaan huomattavasti vakavampi asia.
- Mutta **mies** on aina vain sama, Järvi sanoi kääntymättä. Voisiko siitä olla jotain pääteltävissä?
- Harjunpää lipaisi nopeasti huuliaan; Tanttu ei ollut kehottanut häntä edes istumaan. (RN s. 269)

Kyseinen dialogi koostuu pääosin Tantun ja Järven repliikeistä. Tällä kertaa kuitenkin Järvi käyttää Harjunpäää puhutellessaan *mies*-puhutteluappellatiivia ja generistä yksikön 3. persoonan verbimuotoa, jonka avulla puhuja etäännyttää itsensä puhuteltavasta. *Mies*-sanaa käyttää puhuttelussaan myös tuntematon poliisihahmo, joka kutsuu Harjunpäää radion välityksellä.

- Kuuleeko se Väkivallan **mies**. Sata-viis-vitosta täältä Keskuskadulta ja Alicesta.
- Kuulee. Harjunpää kuulee. (RN s. 219)

Mitä ilmeisimmin puhuttelija ei muista Harjunpään sukunimeä ja viittaa siksi puhuteltavaan osaston nimen ja *mies*-sanan avulla.

Työtovereiden lisäksi Harjunpäää *mies*-sanalla puhuttelee täysin outo ihminen, joka seisoo puhutteluhetkellä melko etäällä puhuteltavasta. Hän käyttää muodollisille puhetilanteelle tyypillistä kiertoilmausta eli viittaa puhuteltavaan *mies*-sanan ja puhuteltavan olinpaikkaa ilmaisevan adverbien avulla.

- Haloja! Hei **mies** siellä!
- Harjunpään jalat olivat paljaat; niiden alla oli hiekkaa, ja hiekalla taas kivunutta levää ja pieni haljennut simpukka, hän katseli niitä ja alkoi vain hitaasti tajuta, että huutaja tarkoitti häntä. Hän nousi kankeasti pystyyn. Hänen mielensä oli jo aivan tyyni.
- Kalliolla hänen yläpuolellaan seisoi mies. Hän ei ollut kovinkaan kookas, mutta täynnä valtaa, sen vaistosi heti, sitä oli hänen katseessaankin, ja nyt siinä oli myös paheksuntaa ja hitunen vihaa. (RN s. 27)

Yli-Vakkurin (1989: 57) mukaan kyse on muodollisen puheen kiertoilmauksesta, jonka parafrasina tulisi kysymykseen muodollinen puhuttelusubstantiivi tai -pronomini. Yllä olevassa esimerkissä puhuttelija korostaa kutsufunktioista puhutteluun ensin *haloja*-sanalla ja sitten *hei*-interjektioilla. Tällä tavoin hän pyrkii kiinnittämään melko etäällä olevan puhuteltavan huomion.

Poliisihahmoista myös Kontio puhuttelee puhelimesta työtoveriaan *mies*-puhutteluappellatiivilla.

- Kontio.
- No Vaaralan Masa tässä terve.
- Mitäs **mies**? Ei olekaan vähiin aikoihin kuulunut.
- Niin, tiedät sinä sen mitä sirkusta tämä on. (RN s. 77)

Kontion *Mitäs mies?* -repliikki vastaa omien havaintojeni mukaan puhekielestä ”*Mitä kuuluu?*” -kysymystä, johon puhuteltava usein antaa muodollisen vastauksen, esimerkiksi ”*No mitäs tässä*”. Alla olevan esimerkin puhuttelu on siis merkitykseltään neutraali.

Mies-puhutteluappellatiivin lisäksi *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissa käytetään myös monikossa olevaa *pojat*-puhutteluappellatiivia. Seuraavassa esimerkissä Harjunpää viittaa *pojat*-sanana avulla työtovereihinsa Kauraseen ja Henriksoniin. Kauranen puolestaan puhuttelee Harjunpäästä *Timppa*-lempinimellä.

– Eihän se ole edes mikään tappaja, Kauranen sanoi. – Eikä mikään viittaa siihen että sillä olisi aseita. Ja Timppa, sehän on pötkinyt joka tilanteessa aina nimenomaan karkuun.

– Tietty, Harjunpää äännähti ja empi. – Sori nyt vaan **pojat**. Minä en ole koskaan uskonut mihinkään... Mutta tämän asian suhteen minulla on todella halju olo. (RN s. 318)

Yli-Vakkuri (1989: 45–46) esittääkin, että sanat *poika*, *tyttö*, *mies* ja *nainen* ovat puhuttelussa neutraaleja tai emotionaaliselta sävyltään positiivisia, yhteisyyttä korostavia silloin, kun ne esiintyvät monikollisena. Yllä olevassa esimerkissä *pojat*-puhuttelua käyttää puhuteltavien kanssa samanikäinen (aikuinen) ja samaa sukupuolta edustava henkilöhahmo, minkä vuoksi kyseinen puhuttelu voidaan tulkita sävyltään positiiviseksi ja yhteisyyttä korostavaksi.

Harjunpään työtoverin Lampisen käyttämä puhuttelu sen sijaan on sävyltään päinvastainen. Kyseinen henkilöhahmo puhuttelee rikoksen uhriksi joutunutta nuorta naista *tytteliksi*, vaikka hän ei ole tavannut asiakasta koskaan aikaisemmin. *Tytteli*-puhutteluappellatiivi on väännös *tyttö*-sanasta. Samalla tavalla esimerkiksi *nainen*-sanasta tehdään väännös *naikkonen*, joka on sävyltään kuitenkin selvästi *tyttö*-sanaa negatiivisempi.

Lampinen pysähtyi hetkeksi hissiaulan kohdalla, ojensi kätensä ja koukisti pikkurilliaan.

– No niin **tytteli** – laitetaanpa sitten seuraten setiä.

Nainen nousi, tai pikemminkin miltei säpsähti pystyyn, ja kotvan näytti kuin hän olisi halunnut pyytää anteeksi ja mennä sittenkin hissiin, mutta sitten hän vain puristi laukun kuin suojaksi rintaansa vasten ja tuli käyttävään. (RN s. 70)

Kyseiseen replikkiin liittyvässä selityksessä kirjailija kertoo, miten puhuteltava reagoi puhutteluun. Puhuteltava säpsähtää pystyyn ja vaikuttaa pelokkaalta. Olen jo aiemmin tässä tutkielmassa viitannut Cameroniin (1996: 132–133), jonka mukaan mies voi käyttää läheisyyttä ilmaisevia puhuttelusanoja outoakin naista puhutellessaan. Tällä tavoin miespuhuttelijat ilmaisevat, ettei heidän tarvitse välittää niistä muodollisuuksista, joita vierailta ihmisiltä odotetaan. Lampisen törkeää suhtautumista naispuolista rikoksen

uhria kohtaan kuvaa myös seuraava esimerkki, johon ei sisälly varsinaista puhuttelusanaa.

- Mutta, hei. – Eikö teidän juttuvuoromiehenne voisi nyt ensihätään hoidella sen naikkosen tuolta?
- Yksi naikkonen sinne tai tänne, tässä ovat nyt kyseessä huomattavasti suuremmat arvot, joku kivahti, ja Harjunpäästä tuntui että se oli Järvi. (RN s. 68)

Kyseisessä esimerkissä Lampinen viittaa naiseen *naikkonen*-sanalla, joka on sävyltään vielä negatiivisempi kuin *tytteli*.

4.1.1.4 ”Kaveri hei!” (PP)

Myös *Harjunpää ja pahan pappi* -dekkarissa käytetään puhuteltavan sukupuoleen viittaavaa ilmausta kaksi kertaa. Ensimmäinen niistä on sävyltään positiivinen.

- Puhelin tuutahti. Koska se soi vain kerran, puhelu tuli talon sisältä.
- Piipponen.
- No Alho täältä sumpulta morjens.
- Morjens. Mitä **mies**?
- Koneen mukaan teillä on Antti-ykkönen perässä tämmöisellä Heinolla. Markus Luukas Paavalilla. (PP s. 300)

Samankaltainen puhuttelu löytyy myös Joensuun toisesta dekkarista (RN s. 77). Sitä käsitellessäni totesin, että ”*Mitä mies?*” -kysymyksellä puhuttelija tiedustelee puhuteltavan kuulumisia ja korostaa positiivisella tavalla puhujan ja puhuteltavan yhteisyyttä. Puhekielestä tekemieni havaintojen perusteella määrittelen ”*Mitä mies?*” -kysymyksen sävyltään affektiivisemmaksi kuin esimerkiksi ”*Mitä kuuluu?*” -kysymyksen.

Mieheen kohdistuva *kaveri*-puhuttelu sen sijaan on sävyltään negatiivinen. Alla olevassa esimerkissä rappukäytävässä seisova huoltomies puhuttelee Harjunpäää, joka makaa lattialla ja pitelee itsemurhaa yrittänyttä miestä otteessaan. Sivullisten silmin tilanne näyttää pahoinpitelyltä, mikä näkyy myös puhuttelusanan valinnassa.

- **Kaveri** hei! joku töräytti, ja Harjunpää hätkähti ja kohotti päänsä. Eteisen oviaukossa seisoi roteva, haalariasuinen mies, huoltomies, sen arvasi, ja kädessä tällä oli mustanpuhuva kumipatukka, jolla hän vatkasi levottomasti ilmaa. Aamutakkinen nainen seisoi kädet suun ja sierainten peittona hänen takanaan.
- Jospa et pahoinpitele sitä tyyppiä enää.
- En en. En minä pahoinpitelekään. Minä olen poliisi.
- Justiinsa niin. Ja minä taas PaaVo Väyrynen. Mutta pysy kuule viisaasti siellä lattialla odottamassa sillä kohta täällä on ihan oikeastikin poliisit.
- Soititteko te?

– No taatusti. (PP s. 40)

Edellä olevassa esimerkissä puhuttelija viittaa Harjunpään ”*Kaveri hei!*” –ilmauksella, joka koostuu *kaveri*-puhutteluappellatiivista ja *hei*-interjektioista. Suomen kielen sanakirjassa (1988: 276) *kaveri*-sana määritellään alatyyliseksi miehestä käytetyksi *heppu*- ja *tyyppi*-sanon synonyymiksi. Sanakirjan mukaan sitä voidaan käyttää esimerkiksi seuraavalla tavalla: ”*Joku tuntematon kaveri*” tai ”*Kumma kaveri*”.

4.1.2 Puhuteltavan ikään viittaavat puhutteluappellatiivit

Puhuteltavan ikään viittaavia puhutteluja käytetään aineistossani yhteensä kymmenen kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 5,2 prosenttia. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki puhuteltavan ikään viittaavat yleisnimet esiintyvät Lehtolaisen dekkareissa.

4.1.2.1 ”*Kuulkaas nyt, nuori nainen*” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa käytetään yhteensä viisi kertaa puhuteltavan ikään viittaavaa puhutteluappellatiivia. Kirjan päähenkilöä Kalliota tytötellään kerran, ja sen lisäksi häntä puhutellaan kerran *nuori nainen* -ilmauksella. *Tyttö*-sanalla Kallioon viittaa Pasi Arhela, jota kuulustellaan raiskauksesta epäiltynä.

– Myönnätte, että pakotitte Marianna Palolan sukupuoliyhteyteen kanssanne?

– Pakotin ja pakotin... Vittu milloinka sinäkään oot **tyttö** viimeksi saanut? Et niuhottaisi näin helvetisti kun naisit vähän useammin. Vai mikä vitun lesbo säkin olet kun on miesten hommiin pitänyt ruveta kaiken maailman huoria puolustamaan. (EM s. 176)

Koska kyseessä on virallinen ja muodollinen puhetilanne, käyttää Kallio Arhela puhutellessaan teitittelyä. Sen sijaan Arhela sinuttelee ja tytöttelee Kalliota. Myöhemmin samassa repliikissä hän viittaa Kallioon myös haukkumasanalla *lesbo*.

Myös Marja Mäki, kuolleen Jukka Peltosen esimies käyttää Kalliota puhutellessaan ikään viittaavaa ilmausta *nuori nainen*. Samassa keskustelussa Mäki viittaa Kallioon muodollisella puhuttelumuodolla eli monikon 2. persoonan pronomiinilla ja persoonamuodolla. Samoin Kallio käyttää kyseisessä keskustelussa teitittelyä.

– Älkää luulko, että me olisimme olleet rakastuneet toisiimme, Mäki tuhisi.– Paremminkin oli kyse yhteistyösopimuksesta. Me viihdyimme hyvin yhdessä. – –

– Missä mielessä yhteistyösopimuksesta? Annoitteko kenties Jukalle rahaa?

Marja Mäki punastui raivosta.

– Kuulkaas nyt, **nuori nainen**, hän sähisi. – Vaikka minä teidän silmissänne ehkä olenkin ikäloppu, ei minun sentään rattopoikaa tarvitse pitää. Jukka halusi seksiä, minä halusin samaa. Ei siinä kumpikaan toistaan rahastanut. (EM s. 116)

”*Kuulkaas nyt, nuori nainen*” -ilmaus, jota Marja Mäki käyttää puhutellensa Kalliota, ei ole kuitenkaan ole kohteliaan koodin mukainen ilmaus. Tavallisesti *kuule*-sanaa käytetään tuttavallisissa ja epävirallisissa puhetilanteissa, kun puhuja haluaa korostaa puhuttelunsa kutsufunktiota. Yllä olevassa esimerkissä interjektioimainen pragmaatistunut verbimuoto on teitittelyn takia monikossa ja sen loppuun on lisätty pragmaattinen liite *-s*. Kokonaisuudessaan ”*kuulkaas nyt, nuori nainen*” -ilmaus sisältää kuitenkin puhuteltavaa ojentavan sävyn.

Muita puhuteltavan ikään viittaavia puhuttelusanoja olen sivunnut jo sukupuoleen viittaavien puhutteluappellatiivien yhteydessä, joten käsittelen niitä tässä kohdassa vain lyhyesti. Ensimmäisessä esimerkissä Rane Lahtinen viittaa *kundi*-sanalla Antti Sarkelaan, joka epäilee Kallion ammattitaitoa.

– Älä **kundi** aliarvioi tytön älyä, kyllä se syyllisen kiinni saa, Rane totesi happamasti. Minua huvitti. Ranen pituussyndrooma iski taas. Rane oli vain vähän päälle poliisin minimimitan ja suhtautui automaattisen vihamielisesti itseään huomattavasti pitempiin miehiin. En viitsinyt huomauttaa Ranea edes tytöttelystä, kun hän kerrankin puolusti minua. Aina poliisit omiaan, kuitenkin. (EM s. 26)

Toisessa esimerkissä laboratorion kemisti osoittaa tytöttelyllä mutta myös sanallisesti, ettei hän kunnioita Kallion ammattitaitoa.

Soitin labraan kysyäkseni verianalyysien tulosta, ja kemisti vittuili minulle rankasti.

– Kuule **tyttö**, mä luulen, että tää laiturilta löydetty veritahra on tosi tärkeä.

– Ai miten niin? minä innostuin.

– Se oli tosi omituista verta. Jollei mulla olis ollut sitä kirvestä, mä olisin ollut suorastaan pulassa. Se oli nimittäin sen saman hauen verta, mies jatkoi kuivasti. (EM s. 95–96)

Viimeinen esimerkki puolestaan sisältää Kallion puhuttelun, joka kohdistuu Rane Lahtiseen.

– Sinuna puhuisin sen Rasinkankaan kanssa, se takuulla tietään enemmän kuin kertoo. Se on ehkä vähän ulkopuolinen tuossa porukassa, ja kova tarkkailemaan toisten asioita. Tarkistaisin myös tuon Lasisen. Jos se vaikka on ollut niin humalassa, ettei edes muista kolauttaneensa Peltosta.

– Okei, **Rane-setä**. Ja hyvää kesälomaa.

Ranen rohkaisun jälkeen saatoin toivottaa hänelle hyvät lomat ihan vilpittömästi. (EM s. 52)

Lahtinen on ennen kyseistä puhetilannetta suhtautunut Kallioon suojelevasti (esimerkiksi ”*Älä kundi aliarvioi tytön älyä*” -repliikki, jolla Lahtinen ojentaa Kallion kykyjä epäilevää kuulusteltavaa). Yllä olevassa esimerkkitalanteessa Lahtinen antaa myös neuvoja nuoremmalle kollegalleen, joka kuittaa ne ”*Okei, Rane-setä. Ja hyvää kesälomaa*” -repliikillä. Sedittely saattaa olla myös reaktio siihen, että ennen kyseistä puhetilannetta Lahtinen työttelee Kalliota (”*Älä kundi aliarvioi tytön älyä*”).

4.1.2.2 ”*Siinä riittää teille tytöille tutkimista*” (VV)

Veren vimma -dekkarin henkilöhahmot käyttävät ikään viittaavaa puhutteluappellatiivia neljä kertaa. Niistä kaksi esiintyy Jouko Suurosen puheessa. Seuraavassa esimerkissä Suuronen työttelee Kalliota ja Liisa Rasilaista, jotka menevät sunnuntai-iltapäivällä tapaamaan miestä hänen kotiinsa. Tytöttelyllä Suuronen viittaa Kallion ja Rasilaisen sukupuoleen ja nuoreen ikään.

– Tiedättekö, aikooko Jääskeläinen julkaista kirjan Annukan kuolemasta huolimatta?

– Kysykää sitä häneltä itseltään.

– No, hänellä on ainakin hyvä myyntivaltti, jos poliisi epäilee että sen kirjan takia tehtiin murha. Ikävä Jääskeläiselle, jos saatte oikean murhaajan kiinni liian pian. Suuronen virnisti ilkeästi. – Annukka Hackman ehti tallata aika monille varpaille. – –

– Siinä riittää **teille tytöille** tutkimista. Jättäkää Smedsit rauhaan, ja minut. Nyt täytyy lähteä seuraavaan tapaamiseen. (VV s. 85–86)

Suuronen työttelee Kalliota myös toisen kerran käyttämällä puhuttelussa *tyttökulta*-yhdyssanaa, jota käsittelen myös sukupuoleen viittaavien appellatiivien ja hellittelynimien yhteydessä. *Tyttökulta*-puhuttelu esiintyy kuulustelutilannetta kuvaavassa dialogissa.

– En vastaa kysymyksiin ennen kuin olen neuvotellut asianajajani kanssa.

– Sehän sopii. Voitte odottaa hänen saapumistaan vaikka sellissä, siellä pääsette makuullekin. Puhelimenne joudutte valitettavasti jättämään putkapäivystäjälle, mutta annan hänelle ohjeet vastata siihen puolestanne.

– Mitä sinä **tyttökulta** oikein tarkoitat? Suuronen yritti nousta tuolistaan mutta lysähti sitten takaisin, käsi puristi matkapuhelinta niin kuin se olisi ollut jonkinlainen turvakahva.

– Teidät on pidätetty epäiltynä todisteiden kätkemisestä ja avunannosta murhaan, latelin ensimmäiset syytteet, jotka mieleeni tulivat. (VV s. 177)

Edellä olevassa dialogissa Kallio teitittelee Jouko Suurosta, joka puolestaan käyttää *tyttö*-sanasta ja *kulta*-hellittelynimestä muodostettua yhdyssanaa. Nämä puhuttelutavat ovat keskenään ristiriidassa, sillä teitittelyä käytetään tavallisesti muodollisessa puhetilanteessa ja lempinimipuhuttelua tuttavallisessa puhetilanteessa.

Veren vimma -dekkarissa käytetään kahdesti myös *eukko*-puhutteluappellatiivia, joka määritellään Nykysuomen sanakirjassa (1988: 228) alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvaa vanhaa naista tarkoittavaksi sanaksi. Ensimmäisen esimerkin monikkomuotoinen *eukot*-puhuttelu on Ursula Honkasen repliikistä, ja toisen esimerkin yksikkömuotoinen *eukko*-puhuttelu Jouko Suurosen repliikistä.

– Aina sama juttu, **eukot** juonittelevat minun selkäni takana. Sinäkin väität olevaasi feministi, mutta annat minulle vain yhdentekeviä hommia ja puolustat miehiä. (VV s. 191)

– Voi jumalauta että on **sitkeä eukko!** Okei, huomenna kello yksi täällä minun luonani Westendissä. Kai te poliisit osoitteen saatte selville. (VV s. 82)

Molemmat puhuttelijat käyttävät *eukko*-puhuttelusanaa Kallioon kohdistuvien negatiivisten tunteiden ilmaisemiseen, joten käsittelen niitä tarkemmin haukkumanimipuhuttelujen yhteydessä. Etenkin Suurosen yksikkömuotoisella puhuttelulla on voimakkaasti affektiivinen merkitys. Sen sijaan Ursula Honkanen viittaa *eukot*-sanalla Kallion lisäksi myös aiempiin naispuolisiin työtovereihinsa.

4.1.2.3 ”No niin *tytteli*, *laitetaanpas sitten seuraten setiä* ”(RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin dialogeissa käytetään ainoastaan kerran puhuteltavan ikään viittaavaa puhuttelua. Lampinen puhuttelee nuorta naisasiakasta *tytteli*-puhutteluappellatiivilla, joka on väännös *tyttö*-sanasta. Samassa repliikissä Lampinen viittaa itseensä ja muihin läsnä oleviin poliiseihin *setä*-sana avulla, mikä korostaa *tytteli*-puhutteluappellatiivin negatiivista affektiivista merkitystä.

Lampinen pysähtyi hetkeksi hissiaulan kohdalla, ojensi kätensä ja koukisti pikkurilliaan.

– No niin **tytteli** – laitetaanpa nyt sitten seuraten setiä.

Nainen nousi, tai pikemminkin miltei säpsähti pystyyn, ja kotvan näytti kuin hän olisi halunnut pyytää anteeksi ja mennä sittenkin hissiin, mutta

sitten hän vain puristi laukun kuin suojaksi rintaansa vasten ja tuli käytävään. (RN s. 70)

Puhuttelija käyttää puhuttelussaan myös *laitetaanpas* verbimuotoa, joka Yli-Vakkurin (1986: 88) mukaan on autoritaarisen tilanteen puhuttelumuoto. Passiivimuotoinen puhuttelu ei siis toimi yllä olevassa esimerkissä kohteliaan puhuttelun funktiossa, vaan se on sävyltään jokseenkin neutraali käsky. Toisaalta oman lisänsä merkitykseen tuo myös passiivimuotoiseen verbiin lisätty pragmaattinen liite *-pa*, joka lieventää passiivilla ilmaistun kehotuksen sävyä.

Cameronin (1996: 132) mukaan naisia ja miehiä kohdallaan puhuttelutilanteissa eri tavalla. Kun samanikäistä miesasiakasta herroitellaan, saatetaan naista tytötellä, mikä kertoo eri sukupuolille osoitettavasta kunnioituksesta ja epäkunnioituksesta. Edellä olevassa esimerkissä puhuttelija ja puhuteltava eivät tunne toisiaan, joten kyseessä on muodollinen puhetilanne, joka normaalisti edellyttää muodollisten puhuttelusanojen käyttöä. *Tytteli*-puhuttelulla onkin kyseisessä puhetilanteessa loukkaava ja jopa pelotteleva sävy.

4.2 Suhdetta kuvaavat puhutteluappellatiivit

Aineistossani esiintyy kahdenlaisia suhteeseen viittaavia puhutteluappellatiiveja. Ensimmäisen ryhmän muodostavat työsuhteeseen viittaavat puhuttelut, jotka osoittavat, millainen suhde puhujalla ja puhuteltavalla on työelämässä. Suhteet voidaan sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä on epätasa-arvoinen esimies–alainen-suhde ja toisessa päässä tasa-arvoinen vertaissuhde (alainen–alainen tai esimies–esimies). Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarin perustella poliisilaitos on vielä nykyisinkin sellainen instituutio ja työyhteisö, jossa tittelillä on väliä. Tämä näkyy kielen tasolla kahdella tavalla. Ensinnäkin poliisihenkilöhahmot puhuttelevat toisiaan ammatilliseen asemaan viittaavilla puhutteluappellatiiveilla, kuten *pomo* ja *esimies*. Toiseksi poliisien ja kuulusteltavien välisissä keskusteluissa käytetään edelleen runsaasti ammattinimiä eli titteleitä.

4.2.1 Ammatillista asemaa kuvaavat puhutteluappellatiivit

Henkilöhahmojen ammatilliseen asemaan eli työyhteisön arvohierarkiaan viittaavia puhuttelusanoja käytetään ainoastaan Leena Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarissa. Siinä esiintyvistä 10:stä ammatilliseen asemaan viittavasta puhuttelusanasta yleisin on *pomo*-puhutteluappellatiivi. Myös *Ensimmäinen murhani* -dekkarin kerronnassa käytetään *pomo*-sanaa, mutta se ei kuitenkaan esiinny suoraa puhetta kuvaavissa dialogeissa. Myöskään Joensuu ei ole kummankaan dekkarinsa dialogeissa käyttänyt ammatilliseen asemaan viittaavia puhutteluappellatiiveja.

Veren vimma -dekkarissa työsuhteeseen viittaavista puhutteluappellatiiveista kaikki kohdistuvat kirjan päähenkilöön. Kallion läheisin työtoveri Pekka Koivu käyttää päähenkilön ammatilliseen asemaan viittaavaa puhutteluasanaa *pomo* kolme kertaa ja englanninkielistä sanaa *boss* 'pomo' kerran.

- Hyvä kysymys, **pomo**. (VV s. 51)
- Me tarvitsemme faktaa nyt, **pomo** rakas. (VV s. 209)
- Sanoin että **pomo** repii kappaleiksi sen joka vuotanut homman nettiin. (VV s. 239)
- Tsau **boss**. (VV s. 238)

Yllä olevista esimerkeistä kaikki esiintyvät Kallion ja Koivun välisissä kahdenkeskisissä puhetilanteissa. Kuten viimeisen esimerkin tervehdystänasta *tsau* ja toisen esimerkin hellittelynimestä *rakas* voi havaita, Koivu käyttää *pomo*-puhuttelua epävirallisissa puhetilanteissa ja affektiivisessä merkityksessä. Kolmannessa esimerkissä *pomo*-puhuttelu esiintyy yhdessä yksikön 3. persoonan verbimuodon kanssa. Tässä kyseisessä puhetilanteessa se ei kuitenkaan toimi kohteliaan puheen funktiossa vaan emotionaalisen sävytyksen keinona.

Samaten Ville Puupponen käyttää *pomo*-puhutteluappellatiivia kaksi kertaa Kalliota puhutellessaan. Niistä ensimmäisen merkitys on suhteellisen neutraali ja toisen selvästi positiivinen. Ilmauksella "*varsin päheän näköinen pomo*" Puupponen osoittaa Kalliolle kohteliaisuuden.

- Pikkujoulut on vain kerran vuodessa, ja minä aion nyt viedä **pomoni** tanssimaan. (VV s. 131)

– Toisilla sitä on varsin päheän näköinen pomo. Pitäisi kai ottaa valokuva että äiti näkisi. (VV s. 133)

Toisaalta Cameron viittaa juuri naisen ulkonäköön liittyviä kommentteja käsitellessään Carol Brooks Gardneriin, joka kutsuu lapsia, vammaisia ja naisia "avoimiksi henkilöiksi", jotka ovat alttiita kenen tahansa lausumille huomautuksille olemuksestaan ja käytöksestään. Cameron toteaaakin, että naiset ovat ratkaisemattoman ongelman edessä. Jos he ottavat "kohteliaisuuden" vastaan sellaisenaan, he samalla vahvistavat miesten oikeutta "kohdella heitä avoimina henkilöinä. Jos he puolestaan ovat torjuvat "kohteliaisuuden" tai ovat välittämättä siitä, saatetaan heitä syyttää töykeydestä. (Cameron 1996: 134.) Tulkinnan kannalta ratkaiseva kysymys onkin, kuka on puhuteltavan mielestä Cameronin mainitsema kuka tahansa ja kenen huomautukset puhuteltava kokee loukkaaviksi.

Ursula Honkasen puhutteluihin puolestaan sisältyy selkeästi negatiivinen merkitys. Kyseinen henkilöahamo käyttää Kalliota puhutellessaan kolme kertaa ammatilliseen asemaan viittaavaa *pomo*-puhuttelua ja kerran *esimies*-puhuttelua, joka on näistä kahdesta puhuttelusanasta virallisempi. *Esimies*-puhuttelu esiintyy yhdessä yksikön 3. persoonan verbimuodon kanssa samoin kun *naispomo*-puhuttelu. Kahdessa muussa puhuttelussa puhuttelija käyttää yksikön 2. persoonan pronominia ja verbimuotoa.

– Sinä et varmaan pidä siitä mitä nyt kuulet, mutta sinähän **tämän jaoksen pomo** olet, ja minun on pakko tehdä ilmoitus seksuaalisesta ahdistelusta. (VV s. 150)

– Vien sen niin pitkälle kuin on pakko, puhun luottamusmiehen kanssa vielä tänään ja annan kaikkien ymmärtää, ettei **esimies** ota minua vakavasti. (VV s. 154)

– Minun olisi pitänyt arvata, että tulee hankaluuksia kun on **naispomo!** (VV s. 191)

– Minusta sinä olet **paskamainen pomo**, joka ei edes halua muita naisia alaisikseen etteivät ne vain uhkaksi sinun asemaasi ainokaisena. (VV s. 261)

Toisen esimerkin repliikki on merkitykseltään uhkaus, mistä voidaan päätellä, että puhuttelija pyrkii pääsemään tilanteisessa valtahierarkiassa Kallion yläpuolelle. Viimeisissä esimerkeissä puhuttelija käyttää *pomo*-puhutteluappellatiivin edellä määritettä, joka muokkaa molemmissa tapauksissa ilmauksen merkitystä affektiivisempaan suuntaan. *Naispomo*-puhutte-

lua olen käsitellyt sukupuoleen viittaavien puhutteluappellatiivien yhteydessä ja *paskamainen pomo* -ilmausta käsittelen haukkumanimien yhteydessä.

4.2.2 Työyhteisön ryhmittymiä kuvaavat puhutteluappellatiivit

Matti Yrjänä Joensuu on käyttänyt sekä *Harjunpää ja rakkauden nälkä* että *Harjunpää ja pahan pappi* -dekkarin dialogeissa sellaisia puhutteluja, joissa puhuteltavaan viitataan poliisilaitoksen osaston nimellä, kuten seuraavassa esimerkissä:

– **Väkivallassako** sitä vaan kiireitä riittää? (RN s. 97)

Kyseisessä puhuttelulauseessa Omaisuusrikososaston johtaja Kontio käyttää Harjunpäää puhutellessaan yksikön 3. persoonan muotoa ilman nimitysmerkitystä. Yli-Vakkurin (1989: 59) mukaan geneerinen 3. persoonassa puhuttelu ja passiivi ovat epävirallisissa muodollisissa tilanteissa tunnusmerkittämiä puhuttelutapoja. Yli-Vakkurin määritelmä pätee edellä mainittuun esimerkkiin muttei seuraavaan Järven ja Kontion välistä keskustelua kuvaavaan esimerkkiin.

– Kyllä se taitaa olla niin että **rikospoliisin** näytöt on näytetty. (RN s. 136)

Kyseisessä puhuttelussa Järvi viittaa Omaisuusrikososaston toimiin, joista Kontio on vastuussa. Samalla hän viittaa Kontioon ja ennustaa tämän uralle laskusuhdannetta.

Yhteensä *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissa käytetään seitsemää puhuteltavan osastoon viittaavaa puhuttelusanaa. Niistä viisi esiintyy poliisiradion välityksellä käydyissä lyhyissä keskusteluissa. Poliisiradion avulla eri poliisipartiot saavat yhteyden toisiinsa ja keskustelevat Helan kanssa, joka jakaa partioille niin sanottuja keikkoja. Yhteensä tällaisia puhutteluja on *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissa viisi. Ensimmäisessä esimerkissä *väkivalta*-sana on puhtaasti puhutteluappellatiivi. Toisessa esimerkissä *RP:n*-lyhenne (*rikospoliisin*) ja kolmannessa esimerkissä *väkivallan*-sana määrittävät niitä seuraavia puhuttelusanoja.

– Niin **Väkivalta**, Hela kuulee.

– Haluaisin vain ihan uteliaisuuttani tietää mille keikalle Sata-viis-vitonen oikein meni sinne Keskuskadulle. (RN s. 218)

- Yritä vaan, Harjunpää suhahti Onervalle. –Niillähän on se ansakämppä aivan jossakin tässä. Jos siellä vaikka on joku.
- Kuuleeko **RP:n** Lampinen ja Juslin Nykästä? (RN s. 186)
- Kuuleeko se **Väkivallan** mies Sata-viis-vitosta täältä Keskuskadulta ja Alicesta?
- Kuulee. Harjunpää kuulee. (RN s. 219)

Määritteenä olevan osaston nimen avulla puhuttelijat siis lisäävät kutsufunktion puhuttelunsa tarkkuutta. Tällä tavoin he pyrkivät varmistamaan, että puhuteltava henkilö huomaa radioitse välittyvän puhuttelun ja vastaa siihen.

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa osastoon viittaavaa puhuttelua käytetään viisi kertaa. Myös niistä valtaosa sisältyy poliisiradion välityksellä käytyihin keskusteluihin.

- Onko yhtään **Väkivaltaa** kuulolla? Helan päivystäjä kysyi radioitse, se taisi olla Joutsen, ja Harjunpää tiesi heti että se merkitsi vain yhtä asiaa: uutta keikkaa. Hän jupisi puoliääneen itsekseen: – Ei, ei nyt satu olemaan...
- Hela tiedustelee: onko kukaan **Väkivallan mies** kuulolla? (PP s. 59)

Poliisiradion yhteydenottoihin vakiintuneita kutsuja mielenkiintoisempi on seuraava esimerkki, jossa Rannila, Harjunpään kurssitoveri, puhuttelee rikospaikalle yksin saapuvaa päähenkilöä *murharyhmä*-puhutteluappellatiivilla, joka on merkitykseltään monikollinen sana.

- Lippuautomaatista toiseen oli vedetty rullaportaisiin ja alemmalle tasolle pääsyn estävä sinivalkoinen nauha. – – ja nauhan takana seisoivat kaksi virkapukuista poliisia, joista toisen Harjunpää tunsi vanhaksi kurssikaveriksi Rannilaksi.
- Morjensta. **Murharyhmä** tulee, Rannila totesi hiljaa ja jotensakin vakavana.
- Terve. Mikä siellä on tilanne? (PP s. 66)

Käyttämällä *murharyhmä*-puhutteluappellatiivia Rannila ilmeisesti viittaa tilanteen järkyttävyyteen. Metron alle jääneestä miehestä nimittäin on jäljellä vain ruumiinosia. Olennaista on, että Rannila ei viittaa Harjunpäähän esimerkiksi *Väkivaltaryhmä*-puhutteluappellatiivilla vaan sävyltään affektivisemmalla *murharyhmä*-puhuttelulla.

4.2.3 Sukulaisuutta kuvaavat puhutteluappellatiivit

Yli-Vakkuri on havainnut, että suomen kielen puhuttelutraditiossa vanhempaa sukulaista puhutellaan sukulaisnimellä (esim. *täti*, *setä*) ja saman ikäpolven edustajaa tai nuorempaa sukulaista puhutteluproprilla. (Yli-Vakkuri 1989: 45.) 1960-luvulla, kun tasa-arvo levisi koskemaan kaikkia ikä-, suku-

puoli- ja sosiaaliluokkia, sukulaisnimipuhutteluista luovuttiin. Perheiden lapset alkoivat kutsua vanhempiaan, isovanhempiaan ja muita sukulaisia etunimeltä, koska nämä itse sitä toivoivat. Perhepuhuttelutkin alkoivat siis ilmaista sosiaalista roolittomuutta ja ihanteena oli lasten, vanhempien sekä isovanhempien toveruussuhde. (Yli-Vakkuri 1989: 71.)

Aineistossani sukulaisuussuhteeseen viittaavia puhutteluappellatiiveja käytetään yhteensä 18 kertaa. Niistä puolet esiintyy Lehtolaisen ja puolet Joensuun dekkareissa. Aineistossani sukulaisuussuhteeseen viittaavien puhuttelusanojen osuus on 9,3 prosenttia kaikista puhutteluappellatiiveista.

4.2.3.1 ”Okei, Rane-setä” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa on ainoastaan yksi puhuttelu, jossa puhuteltavaan viitataan sukulaisuussuhdetta kuvaavalla sanalla. Kallio nimittäin puhuttelee työtoveriaan Rane Lahtista kerran etunimen ja *setä*-sanana yhdistelmällä.

– Okei, **Rane-setä**. Ja hyvää kesälomaa.

Ranen rohkaisun jälkeen saatoin toivottaa hänelle hyvät lomat ihan vilpittömästi. (EM s. 52)

Merkitykseltään tämä puhuttelu ei kuitenkaan viittaa sukulaisuussuhteeseen vaan henkilöhahmojen väliseen ikäeroon.

4.2.3.2 ”Äiti, mä haluan sen mekon!” (VV)

Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarissa päähenkilö Maria Kallio on naimisissa ja hänellä on kaksi pientä lasta (toisin kuin *Ensimmäinen murhani* -dekkarissa, jossa Kallio on yksin elävä sinkku). Tämän takia *Veren vimma* -dekkarin dialogeista löytyy myös sukulaisnimipuhutteluja. Kaikkiaan Kallion alle kouluikäiset lapset Iida ja Taneli puhuttelevat äitiään sukulaisnimellä seitsemän kertaa.

– **Äiti**, milloin meille taas otetaan kissa? Iida tivasi. (VV s. 204)

– **Äiti**, mä haluan sen mekon!

– Ole hiljaa nyt! Nostin Tanelin syliini, hän kitisi ja kiemurteli, halusi seisoa itse. Iida alkoi parkua ja minusta tuntui, että koko tavaratalo tuijotti meitä paheksuvasti. Taas yksi uraäiti joka ei pärjää lastensa kanssa. (VV s. 276)

Muodollisesti myös seuraava Kallion repliikissä esiintyvä puhuttelu on sukulaisnimipuhuttelu. Siinä Kallio puhuttelee *veli*-sanalla Andreas Smedsiä, joka on juovuspäissään valehdellut murhanneensa Annukka Hackmanin ja siten johtanut tutkijoita harhaan.

Ilmeisesti jogurtti ei ollut riittävän suuri hätälounas, sen verran kiukkuinen olin edelleen. – Varaudu myös syytteeseen viranomaisen harhauttamisesta. Olitpa tunnustaessasi kännissä tai et, meillä on mennyt helvetisti aikaa hukkaan sinun sekoilujesi takia, kun oikea murhaaja on edelleen vapaana. Andreas kääntyi seinään päin.

– Ylös siitä nyt, tänne on kuule tungosta! Mieleni teki riuhtaista hartiaista, mutta maltoin mieleni. Andreas nousi hitaasti istumaan.

– Ja tämä kaikki on vain jalon veljeni ansiota. Koko maailma saa tietää, kuinka hyvä mies Sasha oikein on. Takaa petturiveljensä alibin.

– Ja samainen **veli** käyttäytyy kuin kolmivuotias kakara. Heli on aivan repaleina, säästä hänet ironialtasi. (VV s. 265)

Kallion repliikkiin sisältyvä kielikuva ”*veli käyttäytyy kuin kolmivuotias kakara*” on merkitykseltään negatiivinen, sillä siinä aikuista miestä verrataan ”kakaraan”. Kielikuvan avulla Kallio ilmaisee lapsellisesti käyttäytyneelle Andreas Smedsille suuttumuksensa. Puhetilanteen epämuodollisuudesta kertoo haukkumanimipuhuttelua muistuttavan ilmauksen lisäksi myös Kallion käyttämä sinuttelu. Toisaalta taas ”*Ylös siitä nyt, tänne on kuule tungosta!*” -ilmauksessa Kallio käyttää muodollisille puhetilanteille ominaista adverbia *siitä*, jolla hän korvaa vokatiivisen puhuttelusubstantiivin.

4.2.3.3 ”*Isä! Missä sinä olet?*”(RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa käytetään sukulaisnimeä yhdeksässä puhuttelussa. Kaikki näistä puhutteluista esiintyvät Harjunpään perhepiirissä, johon kuuluu Elisa-vaimon lisäksi kaksi lasta, Valpuri ja Pauliina sekä Harjunpään isä Vaari. Vaarin oikeaa nimeä ei dekkarissa mainita, ja kyseinen sana kirjoitetaan toistuvasti isolla alkukirjaimella. Sukulaisnimistä seitsemän esiintyy Harjunpään repliikeissä, jotka kohdistuvat Vaariin.

– **Vaari!** hän luikkasi. – **Isä!**

– **Isä!** hän huusi. – **Isä!** Missä sinä olet?

– **Isä!** hän huusi. – Minä olen täällä, Timo!

– **Isä?** hän sanoi hiljaa. Vaari istui siinä, kyynärpäät polvilla ja liikkumatta.

– **Isä?**

– Sinäkö se ole Timo? (RN s. 332)

Yllä kuvatussa puhetilanteessa Harjunpää etsii dementiaa sairastavaa Vaaria kodin lähistöllä olevasta metsästä ja käyttää huhuillessaan *vaari-* ja *isä-*

sukulaisnimeä. Viimeisellä puhuttelulla hän varmistaa, että isä on elossa ja että hänellä on kaikki hyvin.

Myös Harjunpään molemmat lapset, Valpuri ja Pauliina puhuttelevat omaa isäänsä kerran sukulaisnimestä tehdyllä väännöksellä *Iska*, joka kirjoitetaan *Vaari*-puhuttelusanan tavoin dekkarissa isolla alkukirjaimella.

– **Iska**, Valpuri suhahti. Tyttö oli pysytellyt koko ajan eteisessä, ja Harjunpään lähtiessä hän oli pujahtanut isänsä edellä portaille ja seisoi siinä kani sylissään ja posket kiihtymyksestä punaisina. (RN s. 45)

–**Iska**, Pauliina sanoi. Harjunpää hätkähti ja laski syyllisen nopeasti kellon takaisin. – Me ei kerta kaikkiaan voitu sille mitään. Sen piti olla päiväunilla ja me oltiin tossa takiksella. Siks me ei osattu edes kaivata sitä ennen kuin ruoka oli valmis... Ja musta tuntuu...

– Kuule, Harjunpää sanoi ja kääntyi; hän oli väsynyt ja oudosti hermostunut, kuin rikki sisältä, päivä oli ollut niin paha – mutta hän tiesi ettei hän saanut näyttää sitä, sillä tytöt olisivat käsittäneet sen väärin. – Vaari on aikaihminen. Itse se silloin tekemisistään ja itsestään vastuussa on. Ettekä te mitään sen vahteja olleet, kunhan nyt vähän katsoitte että se pärjäilee... (RN s. 329)

Molemmat lapset käyttävät *Iska*-puhutteluappellatiivia, kun heillä on isälleen tärkeää asiaa. Ensimmäisessä esimerkissä Valpuri haluaa kertoa salaisuuden ja toisessa esimerkissä Pauliina haluaa keventää sydäntään.

4.3 Olioön tai ominaisuuteen viittaavat puhutteluappellatiivit

Olioön tai ominaisuuteen viittaavat puhutteluappellatiivit voidaan jakaa kahteen luokkaan: hellittelynimiin ja haukkumanimiin. Yli-Vakkurin (1989: 46) mukaan juuri hellittely- ja haukkumanimet ovat puhtaimmin affektiivisiä puhuttelusanoja, jotka yleensä vertaavat puhuteltavaa johonkin positiivisesti tai negatiivisesti arvottuneeseen olioön tai ominaisuuteen. Tässä luvussa käsittelen ensin hellittelynimiä eli merkitykseltään positiivisesti lautuneita puhuttelusanoja. Sen jälkeen tarkastelen haukkumasanoja, jotka sisältävät usein negatiivisesti sävyttyneen merkityksen. Hellittely- ja haukkumanimet ovat sikäli mielenkiintoisia, että ne paljastavat usein jotakin olennaista puhujan ja puhuteltavan välisestä suhteesta.

4.3.1 Hellittelynimi puhuttelussa

Hellittelynimet ovat aineistossani suhteellisen harvinaisia puhuttelusanoja. Niitä käytetään ainoastaan 13 kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni

puhutteluappellatiiveista on 6,7 prosenttia. Lehtolaisen dekkarissa *Ensimmäinen murhani* hellittelynimellä puhutellaan ainoastaan kerran. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että kyseisen kirjan tarinassa päähenkilö Maria Kalliolla ei ole vielä perhettä eikä kirjan dialogeissa siten kuvata lainkaan perhepiirin tuttavallisia, epämuodollisia ja intiimejä puhetilanteita. Eniten hellittelynimiä esiintyy *Veren vimma* -dekkarin dialogeissa.

4.3.1.1 ”Oletsä raukka sekaisin?” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarin puhutteluissa käytetään ainoastaan kerran hellittelynimeä, kun Tuulia Rajala puhuttelee Kalliota *raukka*-adjektiivilla.

- Ei puhuta tästä jutusta. – – Mä menen entistä enemmän sekaisin, jos mä jauhahan tätä koko ajan.
- Oletsä **raukka** sekaisin? Tuulia virnisti. – Niin kuule olen minäkin. Varmaan tekee hyvää molemmille ajatella vähän muutakin kuin Jukkaa. (EM s. 122)

Kyseinen hellittelynimipuhuttelu esiintyy dialogissa, joka kuvaa tuttavallista ja epämuodollista puhetilannetta. Henkilöhahmot istuskelevat oluttuopin äärellä ravintolassa ja kertailevat kuulumisiaan. Hellittelynimipuhuttelun lisäksi puhuttelija käyttää puhuttelulauseessa myös interjektioimaista pragmaatistunutta verbimuotoa *kuule*, joka on tuttavallisille puhetilanteille tyyppillinen puhuttelusana.

4.3.1.2 ”Odota kulta hetki” (VV)

Lehtolaisen dekkarissa *Veren vimma* hellittelynimeä käytetään puhuttelufunktiossa kuusi kertaa. Hellittelynimistä neljä esiintyy perhepiirin keskusteluja kuvaavissa dialogeissa, yksi Koivun ja Kallion välisessä keskustelussa sekä yksi Kallion ja kuulusteltavan välisessä keskustelussa. Seuraavat esimerkit kuvaavat perhepiirissä käytettyjä puhutteluja:

- Antin soitto palautti minut takaisin tähän päivään.
- Moi **armaani**. Voitko puhua?
- En minä muuten vastaisi, **armaani**, sanoin viimeistä sanaa ironisesti painottaen. Meillä ei ollut tapana käyttää lempi- tai hellittelynimiä, ne tuntuivat teennäisiltä. (VV s. 240)

Taneli repi minua käsivarresta, hän halusi että jatkaisin lukemista. – Odota **kulta** hetki, suhahdin hänelle. – Milloin se versio on päivätty? (VV s. 173)

Puustjärvi yritti soittaa Kirsin kännykkään, mutta sai kiinni vain vastaajan.

– **Rakas**, Petri tässä, olen tulossa sinne sairaalaan. Kaikki järjestyy varmasti, Puustjärvi voihi puhelinvastaajaan. (VV s. 94)

Myös Yli-Vakkuri (1989: 70) on todennut, että affektiivisia hellittelynimiä (ja haukkumanimiä) käytetään tyypillisesti intiimeissä eli tuttavallisissa ja epämuodollisissa puhetilanteissa.

Perhepiirissä tavallisten hellittelynimipuhuttelujen sijaan tunnusmerkkisiä ovat Kallion työtoverin Koivun ja etenkin kuulusteltava Jouko Suurosen käyttämät hellittelynimipuhuttelut. Koivu puhuttelee Kalliota *pomo rakas* - ilmauksella kahdenkeskisessä puhetilanteessa työpaikalla.

Koivu alkoi nauraa. – Sinä ja sinun teoriasi! Komisario Kallion rikoksenratkaisutaktiikka: kun kokeilee kaikkia mahdollisuuksien vaihtoehtoja, joskus osuu oikeaan. Mennäänkö katsomaan teknisiä raportteja? Me tarvitsemme nyt faktaa, pomo **rakas**. (VV s. 209–210)

Hellittelynimestä ja *pomo*-sanasta rakennettu puhuttelu on sävyiltään ironisen humoristinen. Sen avulla puhuja osoittaa puhuteltavalle emotionaalista läheisyyttä ja suojelee puhuteltavan kasvoja (Brown ja Levinson 1987: 107). Kyseisessä esimerkissä puhuteltavan kasvoja uhkaa Koivun antama kritiikki. Sitä vastoin Jouko Suurosen käyttämä puhuttelu on sävyiltään negatiivisesti affektiivinen.

– En vastaa kysymyksiin ennen kuin olen neuvotellut asianajajani kanssa.
– Sehän sopii. Voitte odottaa hänen saapumistaan vaikka sellissä, siellä pääsette makuullekin. Puhelimenne joudutte valitettavasti jättämään putkapäivystäjälle, mutta annan hänelle ohjeet vastata siihen puolestanne.
– Mitä sinä **tyttökulta** oikein tarkoitat? Suuronen yritti nousta tuolistaan mutta lysähti sitten takaisin, käsi puristi matkapuhelinta niin kuin se olisi ollut jonkinlainen turvakahva.
– Teidät on pidätetty epäiltynä todisteiden kätkemisestä ja avunannosta murhaan, latelin ensimmäiset syytteet, jotka mieleeni tulivat. (VV s. 177)

Puhuttelemalla Kalliota *tyttökulta*-hellittelynimellä Suuronen kohtelee Kalliota ylimielisesti ja epäkunnioittavasti. Cameronin mukaan hellittelynimen käyttö on miespuhujille tyypillinen puhuttelutapa, jota he käyttävät myös vanhemman, yhteiskunnallisesti korkeampi-arvoisemman tai täysin ventovieraan naisen puhuttelussa. Jos naiset valittavat hellittelysanojen käytöstä, toteavat miespuhuttelijat, että he yrittivät olla vain ystävällisiä. Cameron kuitenkin nimeää kaksi syytä epäillä tämän perustelun vakuuttavuutta. Ensinnäkin naisia ja miehiä ei kohdella samalla tavalla. Esimerkiksi samanikäistä miesasiakasta herroitellaan ja naisasiakasta tytötellään. Toiseksi hellittelysanat ovat Cameronin mukaan merkitykseltään läheisyyttä ilmaisevia,

ja siksi niistä tulee vieraiden ihmisten käyttäminä luonnostaan epäkunnioitavia. (Cameron 1996: 133.)

4.3.1.3 ”Voi minun rakkaani”(RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin puhutteluissa käytetään hellittelynimeä neljä kertaa. Kolme niistä esiintyy samaa puhetilannetta kuvaavassa dialogissa. Siinä Harjunpää puhuttelee auton alle jäänyttä ja kätensä pahasti loukannutta Onerva Nykästä kolme kertaa hellittelynimellä. Kuten alla olevasta esimerkistäkin voi havaita, Harjunpäällä ja Onerva Nykäsellä on erittäin lämpimät välit.

Hyvin kaukaa alkoi kuulua sireenin nouseva ja laskeva ujellus. Harjunpää pysytteli edelleen polvillaan lattialla. Hän piti kasvojaan miltei Onervan kasvoissa kiinni, silitti tämän poskia ja nenää ja otsaa, kosketti hiuksia. – Voi **minun lapseni**, hän kuiskutti. –Voi **minun rakkaani**. Voi **minun pieni, pieni rakkaani**... Mitä varten...
Sitten hän alkoi äkkiä itkeä. Hän itki rajusti ja väkivaltaisesti, välittämättä siitä että muut näkivät. Hän itki Onervan tähden – ja pahuuden tähden, sen tähden ettei hän tiennyt kuka siihen oli pohjimmiltaan syyppää. Hän itki koko elämän tähden. (RN s. 291)

Hätäntynyt Harjunpää käyttää kyseisessä puhetilanteessa normaalia affektiivisempia puhuttelusanoja. Myös Harjunpään eleet viestittävät, että hän suhtautuu loukkaantuneeseen Onervaan kuin perheenjäsenen. Harjunpää pitää kasvojaan Onervan kasvojen lähellä ja silittää tämän kasvoja ja hiuksia. Samanaikaisesti hän puhuttelee Onervaa voimakkaasti affektiivisilla puhuttelusanoilla *minun lapseni*, *minun rakkaani* ja *minun pieni, pieni rakkaani*, joita käytetään usein perhepiirin puhutteluissa. Harjunpään tunnekuohusta kertoo myös se, että hellittelynimipuhutteluiden jälkeen hän purskahtaa itkuun.

Justicuksen käyttämään hellittelynimipuhutteluun puolestaan sisältyy selvästi negatiivinen affektiivinen merkitys. Hän kehottaa *kulta*-hellittelynimeä käyttämällä Onerva Nykästä istumaan syliinsä eli kohtelee työtoveriaan kuin läheistä tai alaista.

Puoli kymmeneltä Onerva palasi Harjunpään huoneeseen, ja vastaperustettu työryhmä oli jälleen koossa. Lampinen ja Justicus olivat paikalla jo entuudestaan ja ilma oli harmaana sikarinsavusta: - -
– Piruparka, Onerva sanoi, ja hänen äänensä oli vaisu ja hänen silmistään pitkään säteillyt ilo oli tiessään. – Se oli miettinyt kaksi viikkoa tullako vai ei. Ja vaikkei se sitä sanonut suoraan, niin se oli jo hautonut...

- Ettei se vain ollut lesbo, Justicus tuumi ja sai silmiinsä kiinnostuneen pilkahduksen. – Se vaikutti vähän oudolta.
- Onerva ei sanonut mitään, mutta katsoi Justicusta pää kallellaan eikä tätä niin vähällä horjutettu. Hän taputti reisiään.
- Istu **kulta** sylkkyyn... (RN s. 73)

Kyseisessä puhetilanteessa Justicus ärsyttää Onervaa tahallaan, ja etenkin hänen viimeinen repliikkinsä on voimakkaasti provosoiva.

4.3.1.4 ”Tule ystävä hyvä istumaan tänne” (PP)

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarin puhutteluissa käytetään kahta hellittelynimeä: *ystävä hyvä* ja *ystävä rakas*. Niistä molemmat esiintyvät Harjunpään ja onnettomuudessa kuolleen uhrin omaisen keskustelua kuvaavassa dialogissa. Kyseisessä puhetilanteessa Harjunpää joutuu viemään onnettomuudessa kuolleen miehen vaimolle suruviestin. Tilanteen vaikeutta lisää se, että vaimo odottaa lasta.

- Huomenta. Minä olen rikosylikonstaapeli Timo Harjunpää Helsingin poliisista.
- Ai? Mutta tietysti. Sen kellarimurron takia? Minä en ole vain yksinkertaisesti ehtinyt tehdä sitä omaisuuslistaa.
- Ei...
- Kyllä sitä tuijottaa saa. Eikö vain olekin komea masu? Sieltä tulee meidän esikoinen.
- Anteeksi. En minä tarkoittanut... Joko te tiedätte kumpi sieltä tulee?
- Ei. Ei me haluttu. Se täytyy saada tietää vasta sitten kun sen aika on. No mitä se teidän asianne sitten koskee?
- Voisinko minä tulla sisälle juttelemaan?
- Sopiiko että käydään istumaan?
- Minä kiitos seison mieluummin. Se tekee hyvää selälle.
- Asuuko teillä muuten tässä lähistöllä omaisia tai ystäviä?
- Ei. Ja miksi te semmoista kysytte? Mitä tässä nyt on takana?
- Teidän puolisonnehan on Tero Yrjänä Kokkonen?
- Kyllä.
- Minulla on teille nyt mahdollisimman ikävää kerrottavaa, Harjunpää sai sanotuksi. – Teidän miehenne on joutunut onnettomuuden uhriksi ja valitettavasti...
- Ei! Ei se ole hän! Hyvä Luoja kuinka minä jo pelästyin... Se moottoripyörä on vielä vain hänen nimissään. - -
- Minä olen valtavan pahoillani. Tämä onnettomuus ei tapahtunut moottoripyörällä vaan metrossa.
- Hyvä Jumala. Ei hyvä Jumala, älä anna... Mitä siellä tapahtui? Missä sairaalassa hän on?
- Hän on valitettavasti kuollut.
- Jeesus ei! Ei se voi olla niin! Hänhän meni metrolla juuri siksi että se on turvallisempaa... Sanokaa ettei se ole Tepa!
- Tälle ei nyt voi mitään, hän se kiistatta on. Tule ystävä hyvä istumaan tänne.
- Ei! Ei!
- Ystävä rakas, mennään tuonne istumaan. Tule...(PP s. 77–78)

Edellä olevan esimerkin kuvaamassa puhetilanteessa Harjunpää esittelee itsensä virallisesti käyttämällä tittelää, virallista nimeä ja edustamansa institution nimeä. Esittelyn jälkeen keskustelu etenee sivupoluille ja vasta, kun nainen kysyy Harjunpään käynnin syytä, saa suruviestin tuoja tilaisuuden kertoa vaikean asiansa. Tässä vaiheessa Harjunpää ehdottaa, että nainen kävisi hänen kanssaan istumaan ja varmistaa, asuuko lähistöllä naisen ystäviä tai sukulaisia. Vasta sitten hän menee itse asiaan eli varmistaa, uhrin henkilöllisyyden ja kertoo onnettomuudesta. Kun nainen lopulta saa tietää, että hänen miehensä on kuollut, menee hän luonnollisesti paniikkiin. Tässä vaiheessa Harjunpää vaihtaa teitittelyn sinutteluksi ja kehottaa naista yksikön 2. persoonan verbimuodon ja hellittelynimen avulla tulemaan kanssaan istumaan. Nainen ei kuitenkaan tottele kehotusta, joten Harjunpää käyttää toistamiseen hellittelynimipuhuttelua. Tässä vaiheessa keskustelua Harjunpää luopuu poliisin roolista ja tarjoutuu naisen lohduttajaksi. Vaihdos näkyy selkeästi kielen tasolla, sillä kyseisen dialogin alkupuolella molemmat puhuttelijat käyttävät toisiinsa viitatessaan kohteliaan muodollisia puhutteluja, kuten teitittelyä, geneeristä yksikön 3. persoonaa ja passiivia. Keskustelun loppupuolella puolestaan esiintyvät Harjunpään hellittelynimipuhuttelut, yksikön 2. persoonan verbimuoto *tule* ja kehottava passiivi *mennään*.

Suruviestin vieminen on institutionalisoitunut keskustelutilanne, joka etenee tietyn kaavan mukaan. Esimerkkikeskustelussa uhrin vaimo kuitenkin rikkoo keskustelun rakennetta arvailemalla keskustelun alussa poliisin käynnin syytä ja puhumalla raskaudestaan.

4.3.2 Haukkumanimi puhuttelussa

Haukkumanimet ovat affektiivisia ja merkitykseltään negatiivisia puhuttelusanoja, joiden avulla puhuja voi loukata puhuteltavaa. Negatiivisuuden asteesta riippuu se, miten loukkaavaksi kyseinen puhuttelusana koetaan. Myös puhujan eleet ja ilmeet ovat haukkumanimien merkityksen tulkinnassa olennaisessa roolissa. Aineistoni puhutteluissa haukkumanimeä käytetään yhteensä 22 kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 11,3 prosenttia.

4.3.2.1 ”Minkä helvetin takia sinä saatanan juoppo ammuit?” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa haukkumanimipuhutteluja käytetään ainoastaan kaksi kertaa, ja molemmilla kerroilla varsinaiseen haukkumanimeen on yhdistetty kirosana. Ensimmäinen dialogi kuvaa kuulustelutilannetta ja siinä raiskauksesta epäilty Pasi Arhela puhuttelee Kalliota *vitun lesbo* -ilmauksella.

- Myönnätte, että pakotitte Marianna Palolan sukupuoliyhteyteen kansanne?
- Pakotin ja pakotin... Vittu milloinka sinäkään oot tyttö viimeksi saanut? Et niuhottaisi näin helvetisti kun naisit vähän useammin. Vai mikä **vitun lesbo** säkin olet kun on miesten hommiin pitäny ruveta kaiken maailman huoria puolustamaan. – – (EM s. 176)

Yllä olevassa dialogissa keskustelijoiden repliikkien sävyt poikkeavat toisistaan ratkaisevasti: Kallio teitittelee epäiltyä ja epäilty puolestaan sinuttelee ja työttelee Kalliota. Lisäksi Arhela käyttää Kalliota puhutellessaan sukupuoleen viittaavaa haukkumasanoja *vitun lesbo*. Nykysuomen sanakirjan (1988: 124 ja 564) mukaan *lesbolainen* tarkoittaa naisen homoseksuaalisuutta ja *vittu* alatyylisessä kielessä naisen häpyä. Näistä molemmat ovat naisten loukkaamiseen käytettyjä seksuaalisuuteen liittyviä termejä. Naisen ruumiinosia kuvaavien haukkumasanojen tehoa lisää Cameronin (1996: 134) mukaan se, että niillä on suurempi tabumerkitys kuin miehen ruumiin osia kuvaavilla sanoilla.

Cameron toteaa myös, että tutkimuksessa on kiinnitetty vain vähän huomiota siihen, että seksuaalisuuteen liittyviä haukkumasanoja käytetään runsaasti varsinkin silloin, kun naiset joutuvat ruumiillisen ja seksuaalisen väkivallan uhreiksi. Hänen mukaansa väkivaltaiset miehet määrittelevät kielenkäyttönsä avulla tilanteet haluamallaan tavalla. He saattavat loukata pelotellakseen ja hellitellä määritelläkseen tekonsa vapaaehtoiseksi seksiksi tai rakkaudeksi sen sijaan, että kutsuisivat sitä raiskaukseksi, pahoinpitelyksi tai väkivallaksi. (Cameron 1996: 137.) Myös Arhelan kuulustelutilanteessa käyttämä kieli on täynnä sukupuoleen viittaavia haukkumasanoja, joilla hän pyrkii pelottelemaan ja ärsyttämään nuorta naispuolista kuulustelijaansa.

Ensimmäinen murhani -dekkarin toinen haukkumanimipuhuttelu esiintyy dialogissa, joka kuvaa pidätystilannetta. Tilanne päättyy siihen, että Kinnunen ampuu epäiltyä, joka lentää luodin voimasta ikkunan läpi kadulle.

Koska epäilty on Tuulia Rajala, Kallion entinen ystävä, reagoi päähenkilö Kinnusen virhearviointiin erittäin voimakkaasti. Hän puhuttelee lähimpää esimiästään Kinnusta *saatanan juoppo* -ilmauksella ja lisäksi lyö tätä nyrkillä leukaan.

Kinnunen tuli minua kohti. Tunsin ruudinsavun ja krapulaisen hien tuoksun, ja hillitön raivo räjähti sisässäni.

– Minkä helvetin takia sinä **saatanan juoppo** ammuut? Ei siinä kuinkaan olisi käynyt, ei se siihen veitseen ylettänyt! Iskin suoran Kinnusen leukaan. Koivu ryntäsi meidän väliimme, läpsäisi minua kasvoille kuin hysteeristä naista elokuvassa. Kipu auttoi hetkeksi unohtamaan kaiken muun.

(EM s. 238)

Kinnunen on Kallion lähin esimies, vanhempi rikostutkija, jolla on hoitamaton alkoholiongelma. Kun Kinnunen loistaa poissaolollaan, kaatuvat yhden miehen hommat työtovereiden niskaan, mikä luonnollisesti närää Kinnusen työtovereiden keskuudessa. Kukaan ei kuitenkaan puhu asiasta avoimesti – paitsi Kallio suutuspäissään.

4.3.2.2 ”Voi jumalauta että on sitkeä eukko!” (VV)

Veren vimma -dekkarissa haukkumanimeä käytetään puhuttelufunktiossa kuusi kertaa. Niistä neljä esiintyy työtovereiden keskusteluja kuvaavissa dialogeissa. Ensimmäisessä esimerkissä Koivu puhuttelee Kalliota sukunimellä ja sitä edeltävällä haukkumanimellä, joka on sävyltään lähinnä kiu-soitteleva.

– Lähdetään sitten, sanoin Koivulle ja Puustjärvelle.

– Ai sinäkin? Koivu ihmetteli. Äitiyslomalta ja hoitovapaalta palattuani olin pysytellyt tiukasti pöydän ääressä. – Haluatko päästä keljuilemaan vastuuttomille metsästäjille?

– Ei, kaipaam vain pois pöytäni äärestä, ärähdin. En ollut ehtinyt kymmenen päivään lenkille, raittiin ilman puute oli valtava.

– **Kuntoihme** Kallio, aina valmis rämpimään metsässä.

– Haista Koivu kuule... sanoin iloisesti, tuntui äkkiä mukavalta päästä Koivun kanssa kentälle. Ursula vilkaisi meitä oudoksuen. Pari viikkoa töissä oltuaan hän oli kysynyt Puupposelta, oliko minulla ja Koivulla suhde. Puupponen oli nauranut niin että oli ollut pudota kahvihuoneen jakkaralta. Hän tiesi, että minulle Koivu oli vain sekoitus läheistä ystävää ja pikkuveljeä. (VV s. 10)

Koivun käyttämä puhuttelu muistuttaa liikanimipuhuttelua, kuten esimerkiksi *Laiska-Jaakko* tai *Rosvo-Perttunen*. Koska sukunimen edessä olevaa *kuntoihme*-sanaa ei kuitenkaan ole yhdistetty yhdysmerkillä *Kallio*-sukunimeen, tulkitsen kysein puhuttelun haukkumanimipuhutteluksi. Yli-Vakku-

rin (1989: 70) mukaan affektiivisiä haukkumanimiä käytetään tyypillisesti intiimeissä, tuttavallisissa ja epämuodollisissa puhetilanteissa.

Sävyltään selvästi negatiivisempi on Ursula Honkasen käyttämä haukkumanimipuhuttelu, joka kohdistuu Kallioon. Sitä käyttäessään Ursula on erittäin kiihtyneessä mielentilassa, kirjailijan sanojen mukaan jopa raivoissaan. *Mehiläiskuningatar*-haukkumanimen avulla Ursula yhdistää Kallioon kuningatarmehiläisen ominaisuuksia.

- Pitäkö tässä jaoksessa jokaisen raportoida pomolle myös yksityiselämästään! Nyt kyöneleistä ei ollut enää jälkeäkään. Ursula oli raivoissaan.
- Ei todellakaan. Olisin mieluummin ollut kuulematta sitä, mutta Petri halusi purkaa huonoa omaatuntoaan jollekulle. Minä en halua levittää tietoa, mutta en myöskään aio katsoa sivusta jos sinä yrität savustaa Koivun pois jaoksestamme perättömillä syytöksillä. Mitä sinä oikein ajat takaa?
- Minun olisi pitänyt arvata että tulee hankaluuksia kun on naispomo!
- Mikä **mehiläiskuningatar** sinä oikein olet, yrität saada kaikki miehet tanssimaan pillisi mukaan! Ursula huusi. – Aina sama juttu, **eukot** juonittelevat minun selkäni takana. Sinäkin väität olevaasi feministi, mutta annat minulle vain yhdentekeviä hommia ja puolustat miehiä. (VV s. 191)

Tulkinnan kannalta olennainen tieto on, että mehiläispesässä voi kerrallaan olla ainoastaan yksi kuningatar. Tästä syystä *mehiläiskuningatar*-ilmauksella voidaan viitata valtaa pitävään naishenkilöön. Kun pesässä alkaa olla ahdasta munii kuningatar työläisten rakentamiin kuningatarkennoihin, joista kuoriutuu parin viikon kuluessa uusia kuningattaria. Ennen kuin uusi kuningatar kuoriutuu, täytyy vanhan kuningattaren poistua pesästä. Sen mukana pesästä lähtee tuhansia mehiläisiä, jotka yhdessä vanhan kuningattaren kanssa rakentavat uuden pesän. Vanhassa pesässä kuoriutunut mehiläiskuningatar puolestaan käy häälennolla kuhnureiden kanssa. Yksi kuningatar ja parvi kuhnureita -asetelma onkin yleinen mehiläiskuningattareen yhdistetty asia. Kyseisen sanan avulla voidaan siis viitata myös seksuaalisesti aktiiviseen naiseen, jolla on yhtä aikaa monia partnereita. Ursula Honkanen puhuttelee Kalliota myös toisen kerran selkeästi negatiivisen sävyn sisältävällä haukkumanimellä. Kyseisessä repliikissä Ursula arvailee, onko Kallioilla suhde Jyrki Taskiseen, Pekka Koivuun vai kenties molempiin.

- Ei minulla ole mitään tarvetta sulkeutua puhumaan sinun kanssasi, vaan voin sanoa mielipiteeni kaikkien kuullen. Minusta sinä olet **paskamainen pomo**, joka ei edes halua muita naisia alaisikseen etteivät ne vain uhkaisi sinun asemaasi ainokaisena. Haalit liikaa hommia itsellesi ihan kuin et luottaisi meihin. Se Koivun juttu oli viimeinen pisara. Panna nyt hänet tutkimaan raiskausta kaiken sen jälkeen! Kumpaan sinulla oikein on suhde,

häneen vai Taskiseen? Vai molempiin? Luulenpa, etten tule tänne enää takaisin, Ursula tuhahti ja käännähti pois huoneesta. (VV s. 261)

Myös Kallio puhuttelee alaisiaan kerran haukkumanimellä. Puhuteltavia henkilöihahmoja ovat Ursula Honkanen ja Ville Puupponen, joihin Kallio viittaa *te rallihullut* -ilmauksella.

Andreas odotti eteisen ovelta.
 – Mikäs nyt on? hän kysyi korskeasti, mutta kasvot näyttivät kalpeilta.
 – Tarvitsemme vähän lisätietoja.
 – Ette te nyt voi tulla häiritsemään meitä. Siellä on kilpailu käynnissä, katsotaan sitä Helin ja äidin kanssa. - -
 – Mikä on tilanne? Puupponen kysyi aidon kiinnostuneena.
 – Sasha on kolkyt sekkaa edellä Sainzista ja Bosse nousut kolmoseksi. Jos se nousee Sashan ja Sainzin väliin, niin homma alkaa olla hoidossa. Jostakin kuului naisen kiljahdus, joka tukahtui äkkiä, Andreas lähti äänen suuntaan. Viittasin Puupposta seuraamaan perässä.
 – Menkää **te rallihullut** katsomoon, minä menen jututtamaan Viktoria. Tuletko Koivu mukaan, eihän se kisa tänään vielä ratkea. (VV s. 117)

Kallion käyttämä lievä haukkumanimipuhuttelu on suunnattu etenkin Ville Puupposelle, joka esiintyy kyseisessä puhetilanteessa enemmän penkkiurheilijan kuin poliisin roolissa. ”Mikä on tilanne?” -repliikillä hän asettuu Andreas Smedsin kanssa samaan rooliin. Kallion käyttämä *te rallihullut* -ilmaus puolestaan on reaktio Puupposen roolinvaihtoon.

Työtovereiden lisäksi Kalliota haukkumanimellä puhuttelee Sasha Smedsin manageri Jouko Suuronen. Kallio soittaa Suuroselle sopiakseen kuulusteluajasta, mutta Suuronen ei ole halukas tekemään yhteistyötä. Suuronen aikoo matkustaa alkuvuikosta ulkomaille, joten Kallio ehdottaa kuulusteluajaksi poikkeuksellisesti sunnuntai-iltapäivää. Ehdotus ei kuitenkaan mene läpi ensimmäisellä yrittämällä, vaan Suuronen taipuu vasta painostuksen jälkeen.

– Sanoitte että matkustatte Ranskaan maanantaina. Mitä teette huomenna iltapäivällä? Ajattelin että jollei Ursula suostuisi ylitöihin, menisin itse tapaamaan Suurosta.
 – Huomenna on sunnuntai ja minulla on silloin krapula.
 – Jutellaan sitten niin että teillä on krapula, naurahdin.
 – Voi jumalauta että on **sitkeä eukko!** Okei, huomenna kello yksi täällä minun luonani Westendissä. Kai te poliisit osoitteet saatte selville. (VV s. 82)

Myöntyessään Kallion ehdotukseen Suuronen viittaa puhuteltavaan *eukko*-haukkumanimellä. Sen avulla puhuja osoittaa osoittaa kiukkunsa puhuteltavaa kohtaan. Käyttämällä *sitkeä eukko* -ilmausta puhuja yhdistää Kallioon eukoksi kutsutun naishenkilön ominaisuuksia. Nykysuomen sanakirjassa (1988: 228) *eukko* määritellään joko vanhaksi naiseksi, joka tavallisesti

kuuluu alempiin yhteiskuntaluokkiin tai arkisessa tuttavallisessa puheessa käytetyksi *vaimo-* tai *emäntä-*sanana korvikkeeksi. Yläluokkaisesta naisesta käytettynä kyseisellä puhuttelusanalla on siis negatiivisen affektiivinen sävy.

Myös Andreas Smeds puhuttelee poliisia, Ursula Honkasta haukkumanimellä. *Jepari-*haukkunimi on poliisista käytetty alatyylinen ilmaus, jolla viitataan negatiivisessa sävyssä poliisin ammatissa olevaan henkilöön.

– Voiko kukaan todistaa että olit kiltisti omassa sängyssäsi nukkumassa toissayönä?

Andreas punastui. – Sitä teidän on parasta kysyä niiltä muilta, jotka olivat silloin Smedsbossa.

– Sinä ja Heli Haapala ette siis nukkuneet yhdessä? Ursula kysyi. Hän napputeli pitkillä kullanhoitoisilla kynsillään pöydänpintaa. Andreas alkoi nauraa.

– Emme. Sitä iloa ei meille kovin usein suoda. Kiinnostaako se sinua kovastikin? Poliisit ja toimittajat, samanlaisia te olette. Rupesitko sinä **jepariksi** että saisit tonkia muiden ihmisten seksielämää? (VV s. 218)

Kuten dialogia edeltävässä selityksessä kerrotaan, kuulusteltava punastuu, kun keskustelussa edetään kohti arkaa aihetta. Andreas Smedsillä on suhde veljensä vaimoon Heli Haapalaan, eikä hän luonnollisesti halua puhua kyseisestä aiheesta poliisille. Kun kuulustelija kuitenkin esittää asiaan liittyvän kysymyksen, puolustautuu kuulusteltava käyttämällä haukkumanimipuhuttelua.

Kallio puolestaan käyttää kuulusteltavan kanssa keskustellessaan kerran haukkumanimipuhuttelun kaltaista ilmausta. Päähenkilö nimittäin puhuttelee Andreas Smedsiä ”*veli käyttäytyy kuin kolmivuotias kakara*” -ilmauksella.

– Ylös siitä nyt, tänne on kuule tungosta! Mieleni teki riuhtaista hartiasta, mutta maltoin mieleni. Andreas nousi hitaasti istumaan.

– Ja tämä kaikki on vain jalon veljeni ansiota. Koko maailma saa tietää, kuinka hyvä mies Sasha oikein on. Takaa petturiveljensä alibin.

– Ja samainen veli käyttäytyy kuin **kolmivuotias kakara**. Heli on aivan repaleina, säästä hänet ironialtasi. (VV s. 265)

Kyseisessä esimerkissä puhuttelija yhdistää vertausta käyttämällä kolmi-vuotiaan kakaran ominaisuuksia puhuteltavaan ja osoittaa tällä tavalla negatiivisia tunteita puhuteltavaa kohtaan.

4.3.2.3 ”Irti senkin eunukki!” (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin dialogeista löytyy yhteensä yhdeksän haukkumanimipuhuttelua. Niistä kolme esiintyy työtovereiden välisiä keskusteluja kuvaavissa dialogeissa. Kaikkia kolmea keskustelutilannetta leimaa negatiivinen sävy, joka johtuu työryhmään kuuluvien henkilöhahmojen välisistä ristiriidoista. Vastakkainen ovat työparit Nykänen–Harjunpää ja Lampinen–Juslin. Ensimmäisessä esimerkissä suuttunut Lampinen viittaa Onerva Nykäseen *mitkään feministit* -ilmauksella. Onervalle osoitettuun repliikkiin sisältyy siis piiloväite ”sinä olet feministi”. Koska Lampisen repliikissä *feministi*-sanaan sisältyy selkeästi negatiivinen merkitys, käsittelem sitä haukkumasanaan. Mielestäni tämä on perusteltua, sillä kyseisen henkilöhahmon ajatusmaailmassa *feministi*-sana todella on haukkumasana.

– Meikeläisestä tuntuu suoraan sanoen että te ette ikään kuin halua että tämä jätkä jää kiinni, Lampinen sanoi. – Käykö liiaksi kunnialle kun me se selvitettiin?

– –

– Vai pänniikö se että tämä tuli Järven kautta? Ja että se on Järvelle tärkeä juttu.

– Miksi se on Järvelle tärkeä juttu? Onerva kysyi, ja Harjunpää tunsu hänen sävynsä ja toivoi että joku keksisi pian jotain muuta.

– Siksi että Kusonen on soittanut sille, Onerva vastasi itse. – Ja se haluaa saada soittaa sille takaisin, lyödä asennon ja ilmoittaa että herra kansanedustaja, johtamani tutkijat ovat sitkeiden ponnistelujen jälkeen... Hyi hitto. Vai haluaako se että sen läksiäisiin tulee oikein valtiopäivämies? Tajuatko sinä että yksi sen hiipparin uhreista on kuollut? Ja se tänänaamuinenkin oli mennyt melkein sekaisin. Kyllä minä haluan kiinni sen jätkän. Minä haluan sen kiinni niitten kaikkien naisten takia, mutta en Järven. Ja minä haluan kiinni nimenomaan sen hiipparin enkä jotain Klasua sen takia että sinulla on jotain sitä vastaan,

– Jumalauta Nykäskä... Minulla mitään ole... Ja tuommoisella asenteellisyydellä – **mitkään feministit** eivät ole näitä juttuja ennenkään rintaliivejä repimällä ratkoneet... (RN s. 142)

Toinen esimerkki on ikään kuin jatkoa edelliselle, sillä se kuvaa palaverin loppupuolen ja keskustelua. Tällä kertaa äänessä on Lampisen sijaan hänen työparinsa Justicus, joka loukkaa Onervan yksityisyyttä koskettamalla tämän pakaroita.

Lampinen astui mitään sanomatta käytävään, mutta Justicus viivytteli vielä; hän pysähtyi aivan Onervan taa, laski kätensä tämän pakaraille ja kuiskasi:

– Jukupliut sinä olet kiihottava kun sinä suutut.

– Irti **senkin eunukki!** Onerva kivahti, ja Justicus hellitti ja katosi Lampisen perään.

– Voi luoja, Onerva miltei valitti. – –

– Niin...

– Ja tuo Justicus... Miksen minä voinut pitää suutani kiinni.

– No eiköhän se tehnyt pelkästään hyvää.

– Ei... Kun se on tehnyt nuorempana jotain metallitöitä. Ja jokin laikka oli rikkoutunut ja sirpaleet lentäneet... (RN s. 144)

Onerva reagoi Justicuksen esittämään seksistiseen kommenttiin ”*Irti senkin eunukki!*” -repliikillä. Kuten esimerkkidialogin lopusta käy ilmi, Onerva käyttää suutuspäissään todella loukkaavaa haukkumasanaa *eunukki*, joka viittaa puhuteltavan seksuaaliseen kyvyttömyyteen. Yli-Vakkurin (1986: 120) mukaan *eunukki*-haukkumasanan edessä oleva *se*-pronominin taivutusmuoto on moittiville ilmauksille tyypillinen ”hyvin kalvennut” kielen muoto.

Sen sijaan Lampisen puheesta on poimittu seuraava puhuttelu, jolla hän viittaa huoneessa olevaan Harjunpäähän ja Onerva Nykäseen. Onervalla on kyseisessä puhetilanteessa kudin kädessään ja siksi Lampinen viittaa molempiin puhuteltaviin ”*Ja mikä saamarin ompelukerho täällä on?*” -kysymyksellä. *Ompelukerho*-sanana merkitys on negatiivinen, sillä kyseisellä sanalla viitataan usein juoruilevien naisten kokoontumiseen.

– Päivää niin että paukahti, Lampinen sanoi, oli ilmestynyt Justicus kannoillaan ovelle. – Ja mikä **saamarin ompelukerho** täällä on? Jos teitä noin niin kuin huvittaa tietää – Nikander on pyörinyt koko tämänkin päivän keskustassa. Ja nimenomaan Töölössä. On ihan niin kuin se tutustuisi paikkoihin valmiiksi että osaa sitten sikailla yöllä. (RN s. 95)

Harjunpäättä puhutellaan myös *hävytön*-adjektiivilla, joka Nykysuomen sanakirjan (1988: 592) mukaan tarkoittaa häpeämätöntä, julkeaa ja röyhkeää käytöstä, tekoa tai ilkeyttä.

– Te olette katsonut asiaksenne loukata karkealla tavalla minun vaimoani, Luukkanen aloitti, ja Harjunpää tunsu sävyn ja tiesi mitä oli tulossa, mutta hän ei ollut lainkaan varma, oliko hänellä mitään velvollisuutta ottaa sitä vastaan. Hän tyytyi kohauttamaan harteitaan.
– Tunnetteko te apulaispoliisimestari Kontion?
– En... osastonjohtaja Kontion kyllä.
– Te olette **hävytön**. (RN s. 27)

Puhuttelija on outo mieshenkilö, jonka vaimo on hetkeä aikaisemmin poistunut suuttuneena ruumiin löytöpaikalta. Rouva Luukkanen menee siis mitä ilmeisimmin kotiin ja lähettää vaikutusvaltaisen miehensä sättimään Harjunpäättä.

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa myös poliisi puhuttelee yhtä epäiltyä haukkumanimellä. Asialla ovat Justicus ja Lampinen, jotka vievät epäillyn syrjäiseen paikkaan, jossa he yrittävät puristaa miehestä tunnustuksen. Juslin (Iso Mies) käyttää epäiltyä puhutellessaan *runkkari*-haukkumasanaa, jolla hän viittaa epäillyn tekemiin rikoksiin. Epäilty on tunkeutunut

naisten koteihin ja hyväillyt nukkuvia naisia. *Runkkari*-haukkumasanaa toistetaan kyseisessä puhetilanteessa kuusi kertaa.

- Sinä taidat olla yksi **saatanan runkkari**, Iso Mies sanoi äkkiä, ja sen ääni oli kuin haljennut betonilohkare. Samalla se tönäisi häntä kyynärpäällä ja hän kolahti ovea päin.
- Vastaa! Oletko sinä **runkkari**?
- En...
- Sinähän valehtelet! Tiedätkö sinä mitä siitä seuraa?
- En. Tai tiedän. Anteeksi. Anteeksi.
- No oletko sinä **runkkari**?
- Olen.
- –
- Tunnusta meille, Pieni Mies sanoi. – Se helpottaa.
- Mitä minä sitten...
- Kerrot mitä sinä olet tehnyt, Iso ärähti. – Kerro **runkkari**!
- –
- Oletko sinä **runkkari**?
- Olen.
- Sinä olet **yksi saatanan runkkari** ja me tiedetään mitä sinä olet tehnyt. (RN s. 231–232)

Runkkari-haukkumasanaalla Juslin viittaa epäillyn tekoihin ja pelottelee häntä saadakseen miehen tunnustamaan. *Runkkari*-haukkumanimi viittaa alatyylisesti itseään tyydyttävään mieheen, ja se lienee yksi rumimmista miehen seksuaalisuuteen liittyvistä haukkumasanoista.

4.3.2.4 ”*Takaisin helvetin hullu!*”(PP)

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa käytetään haukkumanimipuhuttelua kolme kertaa. Kaikkein puhtain haukkumasana esiintyy ensimmäisessä esimerkissä, jossa Onerva viittaa Harjunpäähän *helvetin hullu* -ilmauksella. Käyttämällä negatiivista affektiivista haukkumanimeä Onerva yrittää pysäyttää Harjunpään, joka juoksee epäillyn perässä metrotunneliin. *Hullu*-haukkumanimellä puhuja viittaa Harjunpään teon vaarallisuuteen. Lisäksi Onerva Nykänen korostaa puhuttelunsa kutsufunktiota kirosanalla, joka korvaa kutsufunktion korostamiseen normaalisti käytetyn interjektion tai interjektiomaisen pragmaatistuneen verbimuodon.

- Hän loikkasi raiteille. Pudotusta oli ehkä alun toista metriä, ja hän oli suistua polvilleen mutta tavoitti sittenkin tasapainonsa, ja hän juoksi jo kohti pimeää ja hamusi povitaskustaan taskulamppua. Takaansa hän kuuli Onervan hätäisen ja jopa raivokkaan huudon. – Timo! Takaisin! Takaisin **helvetin hullu!** (PP s. 259)

Edellä esitettyjen tapahtumien seurauksena Harjunpää ”pääsee” lehtien otsikoihin. Myös Rummukainen, Harjunpään hyvä työtoveri on lukenut päivän

lehdet, minkä vuoksi hän käyttää päähenkilöön kohdistuvassa puhuttelussa *julkkis*-haukkumanimeä, joka on kuitenkin sävyltään lähinnä kiusoitteleva.

- – kulman takana häntä vastaan asteli varustevyö hiljaa kalahdellen Kes-kustan Rummukainen. Tällä oli kädessään parikin videokasettia ja muisti-lehtiö, johon oli kirjoitettu pikkutarkalla käsialalla tiuhoja rivejä.
- Kele, tana ja tee-tee-uu. Mitä **meidän julkkis**?
- Antaa olla... Mitäs itse? (PP s. 275)

Harjunpään reaktio kertoo, että hän on ennen kaikkea kiusaantunut saamas-taan julkisuudesta eikä halua puhua edellisen päivän tapahtumista edes par-haimmille työtovereilleen.

Lasken haukkumanimiin kuuluvaksi myös seuraavan Piipposen käyttä-män *se sankari* -puhuttelun.

- No tulihan se sieltä. Meidän Timossa on sittenkin kunnianhimoa! Halua olla **se sankari** joka lypsää jätkästä tunnustuksen irti. Juupa-juu... (PP s. 335)

Sankari-sana voi jossakin muussa kontekstissa olla merkitykseltään positiivinen, mutta yllä olevassa esimerkissä, sillä viitataan menestyksen tavoitte-luun ja vallanhimoon. Tästä syystä sijoitan kyseisen puhuttelun negatiivisten puhuttelusanojen joukkoon. Nykysuomen sanakirjassa (1988: 49) *sankari*-sanalle annetaan kolme erilaista määritelmää. Sankari on urhoollinen, roh-kea soturi; sotaisista tai muistakin urotöistään kuulu henkilö; urho, uros, heeros. Sankarilla voidaan viitata myös ironisesti varsinkin arkikäytössä ikävää, kiusallista tai naurattavaa huomiota herättävään henkilöön.

4.4 Muodolliset puhutteluappellatiivit ja titulointi

Yli-Vakkurin (1989: 47) mukaan muodollisia puhuttelusubstantiiveja ovat ammatti- ja arvonimet sekä korkea-arvoisten henkilöiden puhuttelussa käy-tettävät puhuttelupredikaatit, jotka ovat puhuteltavan korkeaan asemaan tai ajateltuihin jaloihin ominaisuuksiin viittaavia määrämuotoisia epiteettejä. Arvonimestä käytetään usein myös termiä titteli, joka Nykysuomen sana-kirjassa (1988: 700) määritellään seuraavasti: ”*titteli on varsinkin puhekie-lessä tavallinen henkilönnimen yhteydessä käytetty arvo- (tai virka)-nimi*”. Valma Yli-Vakkurin (1989: 47) tavoin käytän tässä tutkielmassa termiä tittelipuhuttelu ammattinimi- ja arvonimipuhutteluista sekä puhuttelupredi-kaateista.

Eurooppalainen muodollinen puhuttelukoodi alkoi muovautua keskiajan keisari- ja kuningashoveissa, levisi niistä hengellisen ja maallisen ylhäisäateliston, sitten alemman aateliston piiriin ja lopulta kaiken kansan käyttöön. (Yli-Vakkuri 1989: 47.) Vilppulan mukaan Suomessa titteleitä alettiin käyttämään toista henkilöä puhuteltaessa 1700-luvulla. Tittelipuhuttelun malli saatiin naapurimaasta Ruotsista. (Vilppula 1986: 251.) Korhonen (1996: 34) tarkentaa, että tuohon aikaan puhuttelija lisäsi tittelin perään myös puhuteltavan nimen. Nykyisin titteli ei kuitenkaan välttämättä esiinny nimen yhteydessä, vaan Vilppulan mukaan sitä voidaan käyttää teitittelyn yhteydessä tai se voi esiintyä ilman teitittelyä ikään kuin kolmannessa persoonassa, kuten esimerkeistä ”*Ottaka emäntä kaffet ny!*” ja ”*Mitenkä se on pastorin kolotus?*” käy ilmi (Vilppula 1986: 248).

Korhonen määrittelee kolmannessa persoonassa olevaa puhuttelua kahden ominaispiirteen avulla. Ensinnäkään se ei ole vastavuoroista, vaan ainoastaan statukseltaan alemman käyttämää. Toiseksi sen muoto riippuu aina tittelistä. Jos puhuteltavalla ei aikoinaan ollut varsinaista virkaa, puhuteltiin häntä lisämääreiden *herra*, *rouva* ja *neiti* avulla. (Korhonen 1996: 37–38.) Korhosen mukaan kolmannessa persoonassa oleva epäsuora puhuttelu osoitettiin tuolloin itseä korkeampiarvoisille henkilöille ja arvossa pidetyille naisille. Nainen ei kuitenkaan käyttänyt kolmannen persoonan muotoja puhutelllessaan miestä, ellei tämä ollut poikkeuksellisen arvostettu henkilö, kuten esimerkiksi ruhtinas. (Korhonen 1996: 37.)

Korhonen mukaan nimen ja tittelin ohella kolmannessa persoonassa olevassa puhuttelussa voitiin käyttää myös teitittelyn korvaavaa ”hännittelyä”, esimerkiksi *Ottaako hän kahvia?*. Hännittely ei ole kirjakieleemme kuuluva ilmiö, mutta sitä on Korhosen mukaan esiintynyt kansankielessä. Hännittelyä on käytetty etenkin puhuteltaessa vierasta henkilöä, jonka nimeä tai titteliä ei ole tiedetty. (Korhonen 1996: 38.) Hännittelyä yleisempiä ovat Korhosen (1996: 39) mukaan olleet sellaiset kolmannessa persoonassa olevat puhuttelut, joista puhuttelusana on jätetty kokonaan pois, esimerkiksi ”*Mistä kaukaa vieras tulee?*”. Myös Vilppula (1986: 249–250) toteaa, että kansankielessä mahdollisuudet yhden ihmisen puhuttelemiseksi ovat moninaisem-

mat kuin kirjakielessä ja että suomen murteissa on teittelysanan asemesta käytetty pronomineja *hän*, *he* ja *se*. Aineistossani hännittelyä käytetään ai-noastaan kerran.

- Mitä sinä täällä teet? hän huusi Helille. – Ota huora taksi!
Heli vavahti kuin iskusta, minä menetin hermoni.
- Teillä lienee alkometri, sanoin Vantaan miehille. – Manageri Suuronen ei lähde minnekään ennen kuin **hänet** on puhallutettu. Jos promilleja löytyy, te otatte taksin, Suuronen.
- Jumalauta, Suuronen protestoi, mutta pakkohan hänen oli puhaltaa. Tulos oli nolla pilkku neljä promillea. (VV s. 250)

Yli-Vakkuri (1986: 108) puolestaan toteaa, että 3. persoonan käyttö kun-nioittavassa puhuttelussa on osa suomalaista kohteliaisuuskoodia. Verbin kolmannen persoonan muotoon voi tällöin liittyä titteli, nimi, kolmannen persoonan pronomini taikka yksinään esiintyvä verbinmuoto.

4.4.1 Ammattinimi puhuttelussa

Käytän puhuteltavan ammattiin viittaavasta puhuttelusanasta termiä ammattinimipuhuttelu. Koska aineistoni koostuu poliisiromaaneista, joiden päähenkilöt ratkovat väkivaltarikoksia, esiintyy *poliisi*-ammattinimipuhut-telu aineistossani taajaan. Yksikössä olevaa *poliisi*-ammattinimeä käytetään sekä yhteen että useampaan puhuteltavaan viitatessa. Aarni Penttilä (1957: 447) nimittää kollektiivisiksi niitä yksiköllisten sanamuotojen esiintymiä, joiden tarkoitteena on järjestö, useiden yksilöiden muodostama ryhmä, laji, järjestö yms. Esimerkkinä hän käyttää seuraavaa ilmausta: "*olla poliisin huostassa*". Yksikössä olevan *poliisi*-sanana lisäksi aineistossani käytetään *te*-pronominin ja *poliisi*-sanana monikkomuodon yhdistelmää, esimerkiksi "*Kai te poliisit osoitteen saatte selville*". Lisäksi aineistossani on muutamia yhdyssanoja ja sanaliittoja, joissa *poliisi*-sanaa määrittää jokin adjektiivi tai nomini, esimerkiksi *naispoliisi* ja *suomalaiset poliisit*. Aineistossani puhu-teltavan ammattiin viittaavia puhuttelusanoja käytetään yhteensä 33 kertaa, ja niiden osuus kaikista puhutteluappellatiiveista on 17,0 prosenttia.

4.4.1.1 ”*Sen sä saat itse ottaa selville, Neiti Etsivä*” (EM)

Poliisin ammattiin viittaavia puhuttelusanoja käytetään *Ensimmäinen mur-hani* -dekkarissa yhteensä viisi kertaa. Ensimmäisessä esimerkissä Tuulia

Rajala viittaa *te poliisit* -ilmauksella Kallioon ja laajempaan poliisien joukkoon.

– Enhän mä tiedä kuin sen mitä Jukka kertoi. Mä luulin todella, että se oli hasista! Se soitti mulle torstai-iltana ja sanoi, että nyt on syytä olla varovainen. Yksi niiden vakiodiilereistä oli jäänyt kiinni. Kyllähän ne tiesi homman nimen: **te poliisit ootte** valmiita tekemään kauppoja pikkudiilereiden kanssa, että saatte isommat kiinni. (EM s. 233)

Samoin myös Heikki Peltonen viittaa puhuttelulauseessa epämääräiseen poliisien joukkoon sen sijaan, että hän käyttäisi suoraa Kallioon kohdistuvaa puhuttelua.

– Neiti vai oletteko te nyt rouva Kallio, minä toivon todella että poikani Jukan kuolema selviää mahdollisimman pian. Tällainen onnettomuus on riittävän ikävä ilman poliisikuulustelujakin. On aivan liikaa vaatia, että minun järkyttynyt vaimoni vastaisi mihinkään kysymyksiin. Jukan ystäväkin on kuulemma raahattu tänne **poliisin** kuulusteltavaksi. (EM s. 60)

Aarni Penttilä (1957: 447) nimittää kollektiivisiksi niitä yksiköiden sananmuotojen esiintymiä, joiden tarkoitteena on lähinnä useiden yksiköiden muodostama ryhmä, laji, järjestö yms. Toisin sanoen nominia käytetään abstraktissa merkityksessä, kuten edellä olevassa esimerkissä. Sen sijaan Marjatta Sarkela viittaa *poliisi*-sanalla ainoastaan Kallioon. Puhuttelulauseessa Sarkela myös teittelee Kalliota eli käyttää kohteliasta puhuttelukoodia.

– Täällä on Marjatta Sarkela, hyvää päivää, kuului puhelimesta keski-ikäisen huoliteltu ääni, jonka alasävyissä paistoi hätä. – Tehän olette se poliisi, joka tutkii Jukka Peltosen murhaa?

– Kyllä. Te olette ilmeisesti Antti Sarkelan äiti? (EM s. 211)

Myös Antti Sarkela ja Tuulia Rajala puhuttelevat Kalliota ammattiin viittaavilla puhuttelusanoilla.

– Kenen sä noin kovasti pelkää olevan syyllinen?

– Sen sä saat itse ottaa selville, **Neiti Etsivä**. Hautajaiset pidetään kai parin viikon kuluttua. Älä pidätä ketään ennen sitä, että saadaan paras porukka paikalle laulamaan. Antti hautasi pään käsiinsä, ravisteli sitten itseään kuin karkottaakseen pahat ajatukset. (EM s. 75)

Antti Sarkela viittaa *Neiti Etsivä* -puhuttelulla Neiti Etsivä -nuortenkirjasarjan päähenkilöstä käytettyyn nimitykseen. Koska kyseessä ei ole puhutteltavan virallinen nimi vaan enemmänkin affektiivista puhuttelusanaa muistuttava puhutteluappellatiivi, käsittelen kyseistä esimerkkiä tässä luvussa.

Neiti Etsivä -puhuttelu esiintyy kuulustelutilanteessa, jossa molemmat keskustelijat sinuttelevat toisiaan. Sekä Kallio että Sarkela käyttävät *sinä*-

pronominin puhekielistä muotoa *sä*. Kyseisen puhetilanteen tunnelmaa kuvataan dialogin alussa seuraavalla tavalla:

- Terve – mikä se sun tittelisi nyt olikaan? **Ylikonstaapeli**? Onko tutkimustuloksia? mies kysyi väsyneellä äänellä lössähtäessään tuoliin minua vastapäätä.
- On. Murha-ase on löytynyt ja sinun sormenjälkesi siitä, tokaisin tuimasti. Antin vihamielisyys ärsytti minua paljon enemmän kuin Mirjan. Ja vielä enemmän minua taisi ärsyttää se, että minua ärsytti. Jukka oli ollut kaunista katseltavaa, mutta Antin kanssa oli silloin aikoinaan ollut mukava jutella. Ei Anttikan pahan näköinen ollut, varsinkin kun olin aina pitänyt isosuisia ja konkonenäisiä miehiä seksikkäinä. (EM s. 72)

Myöhemmin kirjassa Sarkela viittaa Kallioon myös *Neiti Marple* -ilmauksella, joka ei kuitenkaan esiinny puhuttelufunktiossa. Hertainen neiti Jane Marple on Agatha Christien dekkareissa esiintyvä iäkäs naispäähenkilö, joka ratkoo ongelmallisia murhatapauksia käsitöiden teon lomassa.

Tuulia Rajalan *mestarietsivä*-puhuttelu sen sijaan on sävyiltään neutraalimpi. Tuulia Rajala poikkeaa Kallion luo kysymään, mitä murhalle kuuluu ja Tuulian *mestarietsivä*-puhuttelu on mitä ilmeisimmin huumoria, jonka varjoon hän verhoaa vakavan asian.

- Tirkistelin ovisilmästä parhaaseen töölöläismummutyylisiin ja huomasi ilokseni, että oven takana olikin Tuulia.
- Moi **mestarietsivä**. Mä käväisin tuossa korttelin päässä serkkuni luona ja päätin tulla samalla kysymään sulta mitä murhalle kuuluu.
- Tuu sisään vastasin vilpittömän iloisena, välittämättä siitä, pitikö Tuulian tarina paikkansa. (EM s. 119)

4.4.1.2 "Onhan poliisilla vaitiolovelvollisuus?" (VV)

Veren vimma -dekkarin puhutteluissa käytetään ammattinimeä yhteensä 24 kertaa. Niistä kaksi esiintyy poliisien keskinäisissä keskusteluissa ja 21 kuulusteltavien ja poliisin välisissä keskusteluissa sekä yksi Kallion ja hänen aviomiehensä välisessä keskustelussa. Valtaosa ammattinimipuhuteluista sisältyy siis kuulusteltavien puheeseen, jossa he viittaavat puhuteltavaan poliisiin tai poliiseihin.

Työtovereista toisiaan *poliisi*-ammattinimellä puhuttelevat yhden kerran Jyrki Taskinen ja Maria Kallio. Ensimmäisen esimerkin *poliisi*-puhuttelu, joka ei viittaa suoraan puhuteltavaan, lieventää puhujan antamaa negatiivista palautetta. Käyttämällä *poliisi*-ammattinimeä ja kolmannen persoonan verbimuotoa, puhuja siis suojelee puhuteltavan negatiivisia kasvoja. Toi-

sessä esimerkissä ammattinimipuhutteluun puolestaan liittyy affektiivinen, tarkemmin määriteltynä ironinen merkitys.

Haluan suorittaa uuden kotietsinnän Annukan kotona ja perheen firmassa sekä myös Smedseillä ja Jouko Suurosen kotona.

Taskisen ilme tiukkeni.

– Tuo kuulostaa aika epätoivoiselta. **Poliisi** tekee kotietsintöjä kaikissa mahdollisissa paikoissa, kun ei saa muuten tuloksia. Niin sitä tullaan kommentoimaan, Taskinen sanoi suoraan. Tunsin punan leviävän poskilleni, Taskinen oli oikeassa. (VV s. 145)

Onko tässä tilaa? kysyi Taskinen ja viittasi vapaaseen paikkaan vierelläni.

– Toki.

– Varmaan kuulit jo Sasha Smedsistä. Surullinen juttu. Kartanlukijalla on kolme pientä lasta. Mikä saa ihmisen ehdoin tahdoin vaarantamaan henkensä tuollaisissa lajeissa?

– Kysyy **poliisi**.

– Kirjoituspöydän takana lymyilevä pomo, joka on kerran uransa aikana joutunut ampumaan, ja siitä on jo kaksikymmentä vuotta, Taskinen hymähti. (VV s. 131)

Kuulusteltavista *poliisi*-ammattinimeä käyttävät kaikki keskeiset henkilöhahmot: Jouko Suuronen viisi kertaa, Rauha Smeds neljä kertaa, Atro Jääskeläinen kaksi kertaa, Andreas Smeds kaksi kertaa, Sasha Smeds kerran, Heli Haapala kerran ja Viktor Smeds kerran. Lisäksi myös toimittaja käyttää *poliisi*-ammattinimipuhuttelua neljä kertaa, Hannu Kervisen veli kerran ja Kallion aviomies Antti Sarkela kerran.

Veren vimma -dekkarin *poliisi*-ammattinimipuhuttelut jakautuvat kolmeen ryhmään: ensimmäisessä ryhmässä ovat sellaiset ammattinimipuhuttelut, joissa poliisi sanaa käytetään yksinään yksikön 3. persoonan verbi-muodon kanssa. Seuraavissa esimerkeissä kuulusteltavat viittaavat ammattinimipuhutteluilla poliisien ammattiryhmään, johon myös puhuteltava(t) henkilöhahmo(t) kuuluvat.

– Jaa. En tunne kovin hyvin mökkiasukkaita. Miksi **poliisi** oikein on täällä? Rauha risti kätensä mekonhelmaan ja tuijotti minua kuin kuulusteltavaa. (VV s. 120)

Suuronen istui pari minuuttia hiljaa, ja kun hän taas alkoi puhua, hänen äänensä oli pakotetun rauhallinen.

– Onko **poliisi** luenut hallustani löytyneen käsikirjoituksen?

– Kyllä.

– Te siis tiedätte, mitä siinä sanotaan Sashan vaimosta?

– Kyllä.

Suuronen löi nyrkkinsä pöytään niin että minä ja Puupponen hätkähdimme ja pöytälamppu irtosi pidikkeestään. (VV s. 177)

– – – Ja tiedätkö mikä on pahinta: minun pitäisi luvata Jumalalle että jätän Andreksen jos Sasha pelastuu, mutta ei minusta ole siihen. En tiedä, pys-

tynkö pitämään sitä lupausta. Onhan **poliisilla** vaihtolovelvollisuus? Ettehän te kerro, mitä Annukan käsikirjoituksessa lukee?

– En minä ainakaan, lupasin. (VV s. 128)

– Yrittääkö **poliisi** ruveta rakentaman minulle motiivia jostakin varhaislapsuuden mustasukkaisuudesta? (VV s. 230)

Puhetilanteeseen osallistuvien poliisien määrällä ei näyttäisi olevan vaikutusta puhuttelumuodon valintaan, sillä kuulusteltavat viittaavat yksikössä olevan *poliisi*-sanan avulla sekä yhteen että useampaan puhuteltavaan ja heidän taustajoukkoonsa.

Kun kuulusteltavat haluavat lisätä puhuttelunsa painoarvoa, käyttävät he monikollista ammattinimipuhuttelua ja sen edessä *te*-pronominia. Seuraavat puhuttelut kohdistuvat suoremmin puhetilanteessa läsnä oleviin poliisihenkilöhahmoihin.

Kahvini tuli, lämmitin viileitä käsiäni kupin reunoilla. Rauha Smeds kertoi, että he olivat menossa elokuviin.

– Voisin tietysti usuttaa roskalehdet **teidän poliisien** kimppuun, mutta kannattaako tuo. (VV s. 157 - 158)

– Ajoin Merituulentietä ja näin ne taskumattilat, joihin Annukka oli luvannut muuttaa sen patologin kanssa. Ajattelin... Ajattelin että ehkä minä saan sen paskiaisen tunnustamaan, kun **te poliisit** ette pysty. – – (VV s. 195–196)

– Voi jumalauta että on sitkeä eukko! Okei, huomenna kello yksi täällä minun luonani Westendissä. Kai **te poliisit** osoitteet saatte selville. (VV s. 82)

Kaikki yllä olevista puhutteluista ovat sävyiltään affektiivisia. Ensimmäisessä esimerkissä Rauha Smeds uhkailee Kalliota roskalehdillä ja kahdessa muussa esimerkkipuhuttelussa on selkeästi pilkkaava sävy, jota ei kuitenkaan kohdisteta suoraan puhuteltavaan tai puhuteltaviin henkilöhahmoihin vaan poliisien ammattiryhmään.

Ammattinimipuhutteluista affektiivisimpia ovat sellaiset puhuttelut, joissa *poliisi*-sana on saanut eteensä määritteen (*suomalaiset poliisit*) tai esimerkiksi arvonimen (*arvoisat poliisit*). Näiden lisäksi *Veren vimma* -dekkarissa käytetään kaksi kertaa myös *naispoliisi*-puhuttelua, jota käsittelen tarkemmin sukupuoleen viittaavien puhutteluappellatiivien yhteydessä. Alla olevan esimerkin kuvaamassa puhetilanteessa Rauha Smeds on kiihtyneessä mielentilassa.

Ovi avautui kolahtaen ja Rauha Smeds lennähti sisään.

– Mitä tämä oikein on olevinaan! hän sähisi suomeksi. – Viktor on päiväleuvolla, häntä ei saa häiritä. Ettekö tajua, että hän on vasta toipilas?

--

– Emme halua häiritä miestänne, mutta meillä on töitä tehtävänä. Koetaan hoitaa tämä niin rauhallisesti kuin mahdollista. --

Rauha Smeds katsoi minua tiukasti: – Olen aina kuvitellut että **suomalaiset poliisit** ovat hienotunteisia. Millä perusteella te tunkeudutte kotiiimme kesken rallifinaalin? (VV s. 118–119)

Smedsin repliikki "*Olen aina kuvitellut että suomalaiset poliisit ovat hienotunteisia*" sisältää syylistävän piilomerkityksen "te ette ole hienotunteisia suomalaisia poliiseja", minkä vuoksi se on sävyltään negatiivisen affektiivinen. Sitä vastoin alla olevassa *arvoisat poliisit* -puhuttelussa on neutraalia puhuttelua hiukan positiivisempi, leikillisen kohtelias sävy. Siinä Sasha Smeds tarjoaa poliiseille ralliauton kyytiä.

– Enkö minä saa ketään kartturiksi? Sasha manasi suomeksi. – Entäs **arvoisat poliisit**, kelpaisiko kyyti? Ei tuon radan kiertämiseen mene kuin pari minuuttia. (VV s. 71)

Myös Kallio puhuttelee yhtä kuulusteltavaa ammattinimen ja sukunimen yhdistelmällä.

– Mitä sinä täällä teet? hän huusi Helille. – Ota huora taksi!

Heli vavahti kuin iskusta, minä menetin hermoni.

– Teillä lienee alkometri, sanoin Vantaan miehille. – **Manageri** Suuronen ei lähde minnekään ennen kuin hänet on puhallutettu. Jos promilleja löytyy, te otatte taksin, Suuronen.

– Jumalauta, Suuronen protestoi, mutta pakkohan hänen oli puhalttaa. Tulos oli nolla pilkku neljä promillea. (VV s. 250)

Yllä olevan esimerkin puhetilanne on sävyltään negatiivinen. Jouko Suuronen käyttää törkeitä haukkumasanoja, joilla hän puhuttelee Heli Haapalaa. Kallio puolestaan ryhtyy puolustamaan sanattomaksi jäänyttä naista ja pakottaa Suuronen puhaltamaan alkometriin ennen kuin tämä pääsee auton rattiin. Kyseisessä tilanteessa Kallio osoittaa toiminnallaan ja puhuttelullaan halveksuntaa Suurosta kohtaan.

4.4.1.3 "*Poliisimiehen täytyy kestää normaalin työn aiheuttama rasitus*" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa käytetään ammattinimipuhuttelua neljä kertaa. Rikospoliisin johtaja Tanttu, jonka oikeaa nimeä ei kirjassa mainita, puhuttelee Harjunpäätä *poliisimies*-yhdyssanalla. Kyseinen yhdysana koostuu määriteosasta *poliisi*- ja perusosasta *-mies*.

– **Poliisimiehen** täytyy kestää normaalin työn aiheuttama rasitus. Muutoinhan sitä tulee jopa ajateltavaksi ajateltavaksi, onko sellainen mies lainkaan sopiva poliisitoimeen. Ja säännöksistähän löytyy sellainenkin pykälä, jonka

mukaan sopimattomaksi havaittu mies voidaan vaikkapa erottaa... (VV s. 204)

Poliisimies-puhuttelusanan sijaan puhuttelija olisi voinut käyttää myös sukupuolineutraalia puhuttelusanaa *poliisi*. Siihen ei kuitenkaan olisi sisällynyt samaa affektiivista merkitystä, jota käsittelen tarkemmin sukupuoleen viittaavien puhuttelujen yhteydessä.

Poliisimies-puhuttelun lisäksi *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarissa käytetään kahta muuta ammattinimipuhuttelua. Toinen niistä esiintyy Harjunpään lähimmän esimiehen Järven puheessa. Järvi viittaa *teidän tutkijoiden* -ilmauksella Harjunpäähän ja Väkivaltarikosyksikön muihin tutkijoihin, jotka ovat hänen mielestään toimineet leväperäisesti. Samassa repliikissä hän käyttää myös *minun poikani* -ilmausta, jolla hän viittaa Omaisuusrikososastolla työskenteleviin alaisiinsa.

– Se on... pelkkää taktiikkaa. Sinä tiedät kuinka suuri tietovuodon riski meidän talossamme on. Mutta minun poikani ovat muiden töittensä ohella pitäneet jatkuvasti silmällä tiettyjä ehdokkaita. Mutta juuri tällainen leväperäisyys **teidän tutkijoiden** taholta romuttaa kaiken. (RN s. 48–49)

Järvi siis asettaa viittauksillaan Harjunpään ja hänen taustaryhmänsä eriarvoiseen asemaan ”omien poikiensa” kanssa. *Teidän tutkijoiden* -ilmauksella hän etäännyttää itsensä puhuteltavasta. *Minun pojat* -ilmaus puolestaan osoittaa, että Järvi katsoo Harjunpää kuuluvan selkeästi muihin.

Poliisien kahdenkeskisessä puhetilanteessa esiintyy vielä yksi läheisesti ammattinimiin liittyvä puhuttelusana.

– Asiasta muuten toiseen – sinähän jäät pikapuoliin eläkkeelle. On ollut vähän sellaista puhetta että meille perustettaisiin pieni turvayksikkö. Lähinnä siinä on kyse itään ja Italiaan ajavien kaverien valmentamisesta... Ja siinä tullaan tarvitsemaan **asiantuntijan** konsultaatioapua. (RN s. 82)

Kyseisessä puhetilanteessa Masa Vaarala ja Omaisuusrikososaston johtaja Otso Kontio tapaavat toisensa kahdenkesken. Vaarala pyytää Kontiolta, että hänen alaisuudessaan työskentelevät miehet jättävät Vaaralan siskontytön perheen rauhaan. Pyynnön painikkeeksi Vaarala lahjoo Kontiota alkoholilla ja tupakalla sekä lupaa eläkkeelle jäävälle Kontiolle työtä asiantuntijana. Vaarala käyttää *asiantuntija*-puhuttelusanaa imarrellakseen Kontiota, joka on kyseisessä puhetilanteessa valtahierarkiassa ylempänä. Tällä tavoin puhuja pyrkii saavuttamaan keskustelussa oman tavoitteensa.

4.4.2 Arvonimi puhuttelussa

Aineistossani käytetään arvonimipuhuttelua 23 kertaa, ja niiden osuus kaikista puhutteluappellatiiveista on 11,8 prosenttia. 23 arvonimipuhuttelusta 20 esiintyy Lehtolaisen kirjoittamissa dekkareissa ja ainoastaan kolme Harjunpään dekkareissa. Arvonimet ovat muodollisten tilanteiden puhutteluja, jotka Larjavaaran mukaan ovat hävinneet kielestä melkein olemattomiin. Verrattuna entisiin aikoihin me elämme vahvaa kumppanikohteliaisuuden nousukautta, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että melkein vierasta kuin vierasta voi puhutella kuin tuttua. Tittleitä ja statuksia sen sijaan usein pikemminkin hävetään kuin levitellään. (Larjavaara 1999: 6 ja 8.)

4.4.2.1 ”Terve – mikä se sun tittelisi olikaan? Ylikostaapeli?” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa esiintyy kaksi tittelipuhuttelua, joista ainoastaan toinen on puhtaasti puhuttelufunktiossa. Kyseenalaisessa tapauksessa puhuttelija ei ole varma puhuteltavan tittelistä ja joutuu siksi varmistamaan sen puhuteltavalta.

– Terve – mikä sun tittelisi nyt olikaan? **Ylikonstaapeli**? Onko jo tutkimustuloksia? mies kysyi väsyneellä äänellä lösähtäessään tuoliin minua vastapäätä. (EM s. 72)

Arvonimipuhuttelu on Antti Sarkelan repliikistä, jossa puhuttelija pyrkii käyttämään tervehdyssanan lisäksi titteliä. Koska puhuttelija ei kuitenkaan ole varma tittelistä, tyytyy hän esittämään sen retorisen kysymyksen muodossa. *Terve*-tervehdyssanan ja *ylikonstaapeli*-tittelipuhuttelun yhdistäminen samaan puhuttelulauseeseen on sikäli outo valintaa, että nykysuomessa *terve* koetaan Korhosen (1996: 62) mukaan tuttavalliseksi tervehdys- ja hyvästelysanaksi kun taas titteli on muodollisissa puhetilanteissa käytetty puhuttelusana. Tämä ristiriita kuvaa hyvin myös puhetilanteen luonnetta. Kyseessä on epävirallinen muodollinen puhetilanne, jossa keskustelijat ovat eriarvoisessa asemassa. Toisaalta keskustelijat ovat keskenään tuttavallisessa suhteessa ja käyttävät siten myös tuttavallisen tilanteen puhuttelusanoina.

4.4.2.2 "Komisariolla on varmaan huomenna krapula" (VV)

Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarin puhutteluissa käytetään arvonimestä muodostettua tittelä 19 kertaa. Arvonimistä yleisin on *komisario*, jota käytetään päähenkilön puhuttelussa 17 kertaa. Kuulusteltavista Sasha Smeds käyttää Kalliota puhutellessaan kerran myös ilmausta *väkivaltaajaoksen johtaja* ja lisäksi tittelillä puhutellaan konstaapeli Pekka Koivua. Viidessä Kallioon kohdistuvassa puhuttelussa *komisario*-tittelin yhteydessä käytetään sukunimeä ja yhdessä *rouva*-puhutteluappellatiivia.

Työtovereista Kalliota *komisario*-arvonimellä puhuttelevat Pekka Koivu ja Liisa Rasilainen, joista molemmat ovat Kalliolle läheisiä työtovereita. Muodolliselle puheelle tyypillinen titulointi ja yksikön 3. persoonan käyttö 2. persoonan funktiossa ovat siis kyseisessä puhetilanteessa epätyypillisiä kielen muotoja.

Koivu alkoi nauraa. – Sinä ja sinun teoriasi! **Komisario Kallion** rikoksenratkaisutaktiikka: kun kokeilee kaikkia mahdottomiakin vaihtoehtoja, joskus osuu oikeaan. Mennäänkö katsomaan teknisiä raportteja? Me tarvitsemme faktaa nyt, pomo rakas. (VV s. 209 - 210)

– Vai tuollainen mies se manageri on, Liisa naurahti kun olimme taas autossa. – Heitetäänkö komisario kotiin?

– Kyllä kiitos. Joudatko ensi viikolla jonain päivänä kanssani salille? (VV s. 86)

Yli-Vakkuri (1989: 70) on todennut, että virallisen ja epävirallisen muodollisen puhuttelun keinoja käytetään epämuodollisissa tilanteissa affektiivisiin tarkoituksiin: emotionaalisiin sävytyksiin tai tyylyttelyyn. Yllä olevissa esimerkeissä on kyse juuri tästä. Sekä Koivu että Rasilainen esittävät käyttävät tittelipuhuttelua huvittuneessa mielentilassa. Puhuttelun tarkoitus on mitä ilmeisimmin keventää tunnelmaa. Tittelipuhuttelun lisäksi Koivu käyttää myös affektiivista lempinimipuhuttelua *pomo rakas*.

Myös Kallion aviomies käyttää muodollisen puhuttelun keinoa affektiivisessä merkityksessä. Hän puhuttelee vaimoaan *komisario*-tittelillä, joka avulla puhuja ilmaisee katkeruuttaan.

Annoin lapsille perunamuusia ja kalapuikkoja, itse söisin vasta pikkujoulujuhliissa.

– **Komisariolla on** varmaan huomenna krapula, Antti epäili, kun vetelin kullannväriä luomille, nauskailin vauhdiksi gin tonicia ja kuuntelin Rehtoreita. – –

Antti vinoili seuraavan aamun ankeudesta ja muistutti, että hänen omat pikkujoulunsa olisivat viikon kuluttua.

- Se onkin hyvä juttu: kun työsopimustani ei kerran uusita, voin sanoa kaikille suoraan, mitä mieltä heistä olen.
  - Onko sinulla paljonkin kaunoja?
  - Milloinkas minulla, minä olen tällainen kiltti mies, joka haluaa hyvää kaikille, Antti vastasi niin katkerasti, että sanat mietityttivät minua vielä bussissakin.
- (VV s. 129–130)

Todennäköisesti Antti Sarkela käyttää *komisario*-puhuttelua ilmaistakseen negatiivisia tunteitaan vaimon työtä kohtaan. Lehtolaisen dekkarissa annetaan useassa kohdassa viitteistä siitä, että Antti kokee Kallion työn takia jonkinasteista alemmuuden tunnetta. Kallio ei voi puhua kotonaan vapaasti työasioista, sillä ylitöiden mainitseminenkin aiheuttaa pariskunnan välille ristiriitaa.

Kuulusteltavista tittelipuhuttelua käyttävät lähes kaikki kuulusteltaviin lukeutuvat henkilöahmot. Rauha Smeds käyttää *komisario*-arvonimipuhuttelua neljä kertaa. Niistä kaksi on esiintyy sukunimen yhteydessä ja kaksi yksinään. Ensimmäisen esimerkin kuvaamassa puhetilanteessa Rauha Smeds viittaa tittelipuhuttelun lisäksi Kallioon monikon 2. persoonan imperatiivisella verbimuodolla *sanokaa*. Kallio puolestaan viittaa itseensä ja puhuteltavaan inklusiivisella passiivimuodolla *mennäänpä*, joka korvaa monikon 1. persoonan imperatiivimuodon *menkäämme*. Yli-Vakkuri toteaaakin Setälää (1883) mukaillen, että passiivin indikatiivin preesensmuotoa käytetään yleisesti monikon 1. persoonan sijaan kehotuslauseissa (ks. Yli-Vakkuri 1986: 89.)

Kun palasin lounaalta, näin aulassa Rauha Smedsin, joka kinasi päivystäjän kanssa. Yritin livahtaa ohi, oli vielä töitä ennen lentokentälle lähtöä, mutta Rauha huomasi minut.

– **Komisario** Kallio! hän huusi perääni, enkä voinut kuin kävellä hänen luokseen. Rauha oli punainen kiukusta, hiukset sojottivat joka suuntaan, mustassa takissa oli koirankarvalaikkuja.

– Sanokaa tälle rouvalle että minä haluan tavata poikani! – –
Harkitsin hetken, sitten sanoin Rauhalle:

– Mennäänpä minun huoneeseeni juttelemaan Andreaksesta ja vähän muustakin. Hissi on tässä vasemmalla. (VV s. 241–242)

Toisessa esimerkissä Rauha Smeds viittaa Kallioon *komisario*-tittelipuhuttelun lisäksi myös yksikön 2. persoonassa olevalla verbin imperatiivimuodolla. Koska puhuttelija käyttää puhuttelulauseessa yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoa, tulkitsee puhuteltava Smedsin puheenvuoron funktioltaan käskyksi.

Rauha Smeds nosti katseensa juuri kun olin astumassa sisään viereiseen miestenvaateliikkeeseen.

– **Komisario Kallio**, tulepas tänne! Se oli käsky, ei pyyntö, joten tottelin sitä. (VV s. 155)

Jos edellä kuvatun puhuttelulauseen sävyä vertaa alla olevan esimerkkipuhuttelun sävyyn, huomaa niiden välisen selkeän eron. Alla olevassa esimerkissä puhuttelija käyttää Kallioon viitatessaan tittelipuhuttelun lisäksi verbistä monikon 2. persoonan imperatiivimuotoa.

– — Kiitos teestä, **komisario**. Päästäkää minun poikani vapaaksi. Rauha nousi arvokkaasti niin kuin sellainen, joka oli tottunut päättämään tärkeiden keskustelujen keston. Avasin hänelle oven ja jäin katsomaan kuinka hän kulki hitain mutta määrätietoisin askelin. (VV s. 244)

Yli-Vakkurin mukaan inherenttejä käskymuotoja ovat verbin 2. persoonan imperatiivimuodot. Aitoja käskyjä voi kuitenkin yleensä esittää vain valtahierarkiassa ylempänä oleva keskustelija, kun taas alemman ylemmälle ja vertaiselle esittämät tahtomukset ovat pyyntöjä, vetoamuksia tai kutsuja. (Yli-Vakkuri 1986: 96.) Yllä olevista esimerkeistä ensimmäisessä Rauha Smeds asettuu Kallion yläpuolelle ja esittää suoran käskyn. Sen sijaan toisessa esimerkissä Smeds esittää Kalliolle monikon 2. persoonan imperatiivimuotoisen verbin avulla käskyn sijaan pyynnön/vetoamuksen.

Vaimonsa Rauhan tavoin myös Viktor Smeds puhuttelee Kalliota kerran *komisario*-tittelillä ja yksikön 2. persoonan imperatiivimuodolla.

– Tulkaa lähemmäksi, Heli ja Andreas. Nyt Viktor oli vaihtanut kielen ruotsiksi. Ja sinä, **komisario**, nouse penkiltä ja peräännä minun poikani luokse.

Tein niin kuin Viktor käski, vaikka jalkani olivat voimattomat ja nouseminen tuntui kestävän ikuisuuden. Peräännäni hitaasti sinne missä kuvittelin tuvan oven olevan. (VV s. 304 - 305)

Kyseisessä puhetilanteessa Viktor Smeds uhkaa poliiseja aseella, minkä vuoksi hänellä on kyseisessä tilanteessa enemmän valtaa kuin poliiseilla. Ylemmän hierarkkisen aseman ansiosta Viktor voi esittää Kalliolle suoran käskyn.

Rauha Smeds puhuttelee paitsi Kalliota myös Koivua tittelin avulla. Muodollisille tilanteille tyypillisen tittelipuhuttelun lisäksi puhuttelija tervehtii tulijoita *päivää*-tervehdyssanalla, joka on suomen kielen tervehdyssanoista yleisin. Muodollisen puhutteluappellatiivin ja tervehdyssanan valita osoittaa myös puhetilanteen muodollisuuden.

– Päivää **komisario** ja mikäs tämän **konstaapelin** nimi onkaan? (VV s. 302)

Muodollisesta puhetilanteesta on poimittu myös seuraava esimerkki, joka kuvaa kuulustelutilanteessa käytyä dialogia. Siinä kuulusteltava Atro Jääskeläinen puhuttelee Kalliota *komisario*-tittelillä sekä monikon 2. persoonan pronomiinilla ja verbimuodolla. Vastavuoroisesti myös Kallio käyttää Jääskeläistä puhutellessaan teitittelyä eli monikon 2. persoonan verbimuotoa, joka on Yli-Vakkurin (1986: 106) mukaan virallisen kohteliaisuuskoodin perustava muoto. Seuraavassa esimerkissä molemmat puhuttelijat siis osoittavat puhuttelutavan valinnalla kunnioittavansa toistaan.

- Komisario Kallio tuli mukaan kuulusteluun kello kolmetoista kolmekymmentäkaksi, Autio ilmoitti nauhalle. – –
- **Komisario**, hitto soikoon! Nämä tässä painostavat minua sillä aikaa kun varkaat ja murhaajat kulkevat vapaalla jalalla. Miksi te pääsitte sen Smedsin menemään?
- Häntä vastaan ei ollut riittävästi näyttöä. Tapasitteko Jouko Suurosen eilislitana? kysyin tietoisena siitä, että alaiseni olivat todennäköisesti jo ehtineet kysyä samaa. (VV s. 272–273)

Jouko Suurosen ja Kallion välisessä keskustelussa sen sijaan ei ole kohteliaisuudesta tietoakaan. Ralliautoilija Sasha Smedsin manageri Jouko Suuronen puhuttelee Heli Haapalaa törkeällä haukkumasanalla, mikä saa keskustelua sivusta seuraavan Kallion hermostumaan. Kallio käyttää tilanteessa poliisille kuuluvaa valtaa ja pakottaa Suurosen puhaltamaan. Puhalluttamisen lisäksi Kallio osoittaa suuttumuksensa käyttämällä tittelipuhuttelua ja kolmatta persoonaa sekä yksikön 3. persoonan verbimuotoa ja pronominia. Samassa repliikissä Kallio myös teitittelee Suurosta.

- Mitä sinä täällä teet? hän huusi Helille. – Ota huora taksi! Heli vavahti kuin iskusta, minä menetin hermoni.
- Teillä lienee alkometri, sanoin Vantaan miehille. – Manageri Suuronen ei lähde minnekään ennen kuin hänet on puhallutettu. Jos promilleja löytyy, te otatte taksin, Suuronen.
- Jumalauta, Suuronen protestoi, mutta pakkohan hänen oli puhaltaa. Tulos oli nolla pilkku neljä promillea.
- Kuules **rouva komisario**, kyllä minä määräni tiedän. Mene sinä nyt vain hiillostamaan Andreasta. Sano, että parempi pysyä kaltereiden takana vaan, sillä vapaalla jalalla hän saa vastata teoistaan minulle, Suuronen uhkasi vielä. (VV s. 250 - 251)

Yli-Vakkuri viittaa kolmannen persoonan käytön yhteydessä Kannistoon (1902), joka on todennut, että kolmatta persoonaa käyttäessään puhuttelija ikään kuin asettaa asettuu etäämmälle puhuteltavasta kuin toista persoonaa käyttäessään, joko se tapahtuu oman alemmuuden tai ylemmyyden tunnossa (ks. Yli-Vakkuri 1986: 110). Edellä olevassa esimerkissä on selkeästi kyse ylemmyyden tunnosta, jota Kallio tuntee Suurosta kohtaan ja jonka hän ha-

luaa osoittaa puhuteltavalle. Myös Suuronen käyttää Kalliota puhutellessaan kolmannen persoonan puhuttelua, mutta sen lisäksi hänen repliikistään löytyy verbin yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoja, jotka Yli-Vakkurin (1986: 96) mukaan kuuluvat valtahierarkiassa ylempänä olevan puheeseen.

Kuulusteltavista myös Sasha Smeds, Andreas Smeds ja Heli Haapala käyttävät muodollista puhutteluappellatiivia *komisario*. Sasha Smedsin puheessa arvonimipuhuttelu esiintyy yhteensä kaksi kertaa, toisen kerran sinuttelun ja sukunimen yhteydessä ja toisen kerran yksinään.

Tuvan ovi kolahti, käänähdin päin askelia. Sasha Smeds oli luonnossa hentorakenteisempi kuin kuvissa tai televisiossa. Hymy näytti välittömältä, se ulottui silmiin sakka.

– Anteeksi kun jouduitte odottamaan, oli aivan pakko vastata yhteen tallin tiedusteluun. Sinäkö olet komisario Kallio? Smeds tuli kättelemään minua, esittäytyi sitten Ursulallekin.

– Sasha. Ilmeisesti hän halusi itseään sinuteltavan. (VV s. 59)

– – – Vaikka emme olleet samassa huoneessa, olen ehdottoman varma että olisin kuullut Andreaxsen lähtevän. Minä kuulen moottorit, **komisario**. Se on osa ammattitaitoani. Andreas ei ole voinut surmata Annukka Hackmania. (VV s. 248)

Kuten ensimmäisestä esimerkistä käy ilmi, Smeds antaa Kalliolle luvan sinutella itseään. Tästä syystä päähenkilö soveltaa sinuttelua myös Sashan veljeen Andreaxseen, joka puolestaan käyttää kyseisessä puhetilanteessa tittelipuhuttelua ja yksikön 3. persoonan verbimuotoa.

– – – Voin todistaa että Sashan autot seisoivat pihassa koko ajan.

– Sinäkin olit siis silloin kotona?

– Miten **komisario kuvittelee** minun voivan muuten todistaa veljeni puolesta? Isä oli jälkitarkastuksessa ja äiti hänen kanssaan. Etsikää murhaajaa toisaalta. (VV s. 70)

Jälkimmäisessä esimerkissä Andreas käyttää tittelipuhuttelun lisäksi myös sinuttelua, joka sopii puhetilanteeseen huomattavasti titulointia paremmin.

Tällä kertaa hän makasi selällään laverilla eikä vaikuttanut vähääkään krapulaiselta.

– Päivää, **komisario**, hän tervehti miltei hilpeästi.

– Päivää, Andreas. Terveisiä Jouko Suuroselta. Hän haluaa sinun ottavan yhteyttä asianajajaansa.

Andreas hymähti. – –

Andreas hymähti uudestaan. – Taisi tulla kännissä vähän liioiteltua, hän sitten sanoi.

Huokaisin. – Aiotko vetää sanasi takaisin?

– No jos huomisen lehdessä kerran lukee että minä olen syyllinen, niin tottahan se pitää paikkansa. Minkälaisen kertomuksen **komisario haluaisi** kuulla? Join ensin puoli pulloa viinaa ja ajoin sitten Humaljärvelle. Ammuin Hackmanin ja työnsin ruumiin veteen ja heitin aseensa perässä.

– Minkälainen ase oli?

– Olin niin kännissä etten muista. Ja miksi kyselet, ei kai tällaisella höpinällä ole mitään todistusarvoa?

– Ei olekaan. Onko tuo sinun taktiikkasi kaikkeen: olin niin kännissä etten muista? (VV s. 229–230)

Molemmissa edellä olevissa esimerkeissä Andreaxsen käyttämillä tittelipuhutteluilla on ivallinen sävy. Molemmissa puhetilanteissa Andreas Smeds osoittaa epäkunnioitusta Kalliota ja tämän ammattitaitoa kohtaan. Jälkimmäisen puhetilanteen puhuttelun tunnusmerkkisyys korostuu siitäkin syystä, että Andreas Smeds on kyseisessä puhetilanteessa konkreettisesti vangin roolissa.

Sen sijaan Heli Haapala ja lehden toimittaja tavoittelevat molemmat tittelipuhuttelun avulla kohteliasta sävyä. Heli Haapala käyttää titteliä passiivimuotoisen verbin kanssa ja toimittaja sukunimen sekä monikon 2. persoonan verbimuodon kanssa.

Heli kuului sanovan jotakin appivanhemmilleen, sitten hän tuli olohuoneeseen.

– *Mennäänkö, komisario?* hän kysyi. (VV s. 126)

Koska Heli Haapala on valtahierarkiassa Kalliota alempana, hän esittää Kalliolle pyynnön tai vetoituksen *mennäänkö*, joka korvaa monikon 1. persoonan verbimuodon *menemmekö*.

Yksi toimittajista tunnisti minut, kymmenen sekunnin päästä puhelimeni alkoi soida.

– **Komisario** Kallio, tekin olette lentokentällä. Oletteko tullut tapaamaan Sashaa vai Heliä?

– Ei kommenttia. Onhan koneessa Jouko Suuronenkin, joku piru sai minut sanomaan. Sitten näppäsin puhelimen äänettömälle. (VV s. 246)

Komisario-tittelin lisäksi Kalliota puhutellaan kerran myös *väkivaltajaksen johtaja* -ilmauksella. Sanaliiton jälkimmäinen osa eli *johtaja*-sana on yleinen arvonimipuhuttelu.

– Espoon poliisin väkivaltajaos, Kallio.

– Sasha Smeds tässä, huomenta. Puhunko nyt **väkivaltajaksen johtajan** kanssa? (VV s. 53)

Kyseisen arvonimipuhuttelun avulla Sasha Smeds varmistaa, että puhelimen toisessa päässä hänen tavoittelemansa henkilö.

4.4.2.3 "Et sinä komisarius ole?" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin puhutteluissa käytetään kolmea eri arvonimeä. Timo Harjunpään esimies Järvi, jonka etunimeä ei kirjassa mainita, viittaa alaiseensa kerran *rikosylikonstaapeli*-arvonimellä.

Järvi vilkaisi seinälle joka oli täynnä erilaisia mitaleita ja kunniakirjoja.

Sitten hän karistautui irti siitä olotilasta jota Harjunpää oli tullut häiritse-

mään, nousi, risti käsivartensa puuskaan ja katsoi leuka tanassa Harjunpäättä – nyt hän oli selvästikin kenraali joka istui joukkojensa edessä ratsun selässä sapeli ojossa kädessään.

– Hyvä on. Sinä olet suoraan sanoen tupeksinut **rikosylikonstaapelille** sopimattomalla tavalla.

– Niin, Harjunpää joutui lypsämään; Järvi pakotti hänet siihen olemalla hiljaa. (RN s. 47)

Kyseisessä repliikissä *rikosylikonstaapeli*-arvonimi ei ole muodoltaan tyyppillinen tittelipuhuttelu, mutta laskeen sen siitä huolimatta aineistooni kuuluvaksi arvonimipuhutteluksi. Arvonimen sisältävä repliikki nimittäin sisältää syyllistävän piilomerkityksen "sinä olet huono rikosylikonstaapeli". Arvonimeen viittaaminen yhdessä puhujan asennon ja eleiden kanssa viestii puhujan vallasta, joka hänellä Harjunpään esimiehenä ja negatiivisen palautteen antajana on.

Kaksi muuta arvonimipuhuttelua esiintyy Harjunpään isän eli Vaarin puheessa. Vaari on dementoitunut vanhus, joka asuu Harjunpään ja tämän perheen kanssa samassa talossa. Sairautensa takia Vaari unohtelee asioita.

– Niin sinä olet Timo? Vaari kysäisi äkkiä ja katsoi Harjunpäähän, ja hänen silmänsä olivat jotenkin epävarmat, eikä sellaista epävarmuutta pystynyt näyttelemään.

– Niin.

– Ja sinä olet **merkonomi**?

– En. Poliisi. Kyllähän me ollaan siitä juteltu.

– Aivan niin... Mutta nyt sinulla ei ole vormua päällä?

– Ei minulla ole sitä ollenkaan. Minähän olen siellä rikospoliisipuolella ja siellä ollaan ihan siviileissä.

– Tiesitkö sinä että sinun isoäitisi isä oli poliisikomisariuksena Tampereella?

– Bergmanin vaari. Kyllä me siitä juteltiin.

– Niin, sillä oli polkupyöräkin. Et sinä **komisarius** ole?

– Rikosylikonstaapeli. Ja minä olen ollut yön töissä mutta minun pitää vielä käydä siellä, Harjunpää sanoi ja alkoi nousta.

(RN s. 44–45)

Vaari käyttää arvonimipuhutteluja kysymyksissä, joissa hän tiedustelee poikansa koulutusta ja ammattia. Nämä puhuttelut ovat siis merkitykseltään neutraaleja. Vanhan miehen puheessa *komisario*-titteli muuntuu *komisariukseksi*, joka on vahojen ihmisten puhekielestä tuttu muoto. Huomion arvoista on se, että Vaari ei käytä kysymyksissään ammattinimiä *poliisi* tai *sihteeri* vaan titteleitä *komisarius* ja *merkonomi*.

4.4.3 Tittelittömien tittelit puhuttelussa: herroittelu, rouvittelu ja neidittely

Yli-Vakkuri toteaa, että puhuttelupredikaatteja voitaneen psykologiselta motivaatioltaan verrata puheen affektiivisten hellittelynimien paralleleiksi. Muodolliset puhuttelusubstantiivit vertaavat puhuteltua johonkin kunnioitettavaan ja arvokkaaseen, kuten esimerkiksi *herra*, joka on Yli-Vakkurin mukaan vakiintunut suomalaiseen tittelpuhutteluun. *Herra*-arvonimeä on käytetty Jumalasta, Jeesuksesta sekä korkea-arvoisista maallisen ja hengellisen säädyn edustajista. (Yli-Vakkuri 1989: 47.) Yli-Vakkurin mukaan suomalaisessa tittelpuhuttelussa ei kuitenkaan käytetä *neiti*- ja *rouva*-arvonimiä, vaan ne korvataan *arvoisa*-predikaatilla. Nykysuomessa *rouva*- tai *neiti*-puhuttelun liittäminen arvo- tai ammattinimeen saa aikaan leikillisen sävyn ja tuo viralliseen puhutteluun irrelevantin aspektin, siviilisäädyn. (Yli-Vakkuri 1989: 48.)

Yli-Vakkuri (1989: 48) mukaan *herra*, *rouva* ja *neiti* ovat yleispuhuttelunakin menettäneet arvoaan, koska ne ovat jääneet tittelittömien titteliksi. Myös Teppo Korhonen toteaa, että aikoinaan *herra*, *rouva* ja *neiti* kelpasivat titteliksi, mikäli puhuteltavalla ei ollut varsinaista virkaa (Korhonen 1996: 38.) Nykysuomessa näiden puhuttelupredikaattien arvonalennus näkyy siten, että niitä käytetään puhuteltavan loukkaamiseen. Yli-Vakkurin mukaan herroittelu, rouvittelu tai neidittely vihjaa tällöin puhuteltavan epäpätevyyteen tai moraaliseen tms. inhimilliseen alamittaisuuteen (Yli-Vakkuri 1989: 48).

Aineistossani puhutteluissa tittelittömien titteleitä käytetään yhteensä 10 kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni puhutteluappellatiiveista on 5,2 prosenttia.

4.4.3.1 ”Neiti vai oletteko te nyt rouva Kallio” (EM)

Ensimmäinen murhani -dekkarissa käytetään ainoastaan kerran neidittelyä/rouvittelua. Koska puhuja ei tiedä, onko Kallio naimisissa oleva vai naimaton nainen, joutuu hän ilmaisemaan molemmat mahdolliset vaihtoehdot. Puhuttelija on kuolleen Jukka Peltosen isä, Heikki Peltonen.

Minun ei tarvinnut huolehtia keskustelun avauksesta, sillä mies teki sen itse.

– **Neiti vai oletteko te nyt rouva Kallio**, minä toivon todella että poikani Jukan kuolema selviää mahdollisimman pian. Tällainen onnettomuus on riittävän ikävä ilman poliisikuulustelujakin. On aivan liikaa vaatia, että minun järkyttynyt vaimoni vastaisi mihinkään kysymyksiin. Jukan ystävätkin on kuulemma raahattu tänne poliisin kuulusteltavaksi.

(EM s. 60)

Neidittelyn/rouvittelun sisältävä puhuttelulause on Heikki Peltosen esittämä keskustelun avaus. Sitä ennen hän on tervehtinyt Kalliota kättelemällä ja katsomalla keskustelukumppaniaan silmiin. Koska Kallio ja Peltonen eivät ole tavallisessa suhteessa keskenään, käyttää puhuttelija muodollista puhuttelutapaa. *Neiti/rouva*-arvonimen lisäksi puhuttelija käyttää puhuttelulauseessa monikon 2. persoonaa. Repliikin toisessa ja kolmannessa virkkeessä Peltonen sen sijaan käyttää geneeristä yksikön 3. persoonaa ja passiivia, jotka jättävät puhuteltavan persoonan koskemattomaksi. Yli-Vakkurin (1989: 69) mukaan geneeristävä yksikön 3. persoonan puhuttelu ja passiivipuhuttelu ovat yleisiä muodollisen puheen puhuttelumuotoja. Puhuteltavan persoonan koskemattomuus säilyy viimeisessä virkkeessä myös siksi, että Peltonen käyttää puhuttelusanana *poliisi*-sanaa, jolla hän viittaa Kallion sijaan laajempaan poliisien joukkoon, johon Kalliokin toki kuuluu.

4.4.3.2 ”Kuules rouva komisario, kyllä minä määräni tiedän” (VV)

Veren vimma -dekkarissa käytetään tittelittömien titteliä eli *neiti*, *rouva* tai *herra*-sanaa kuusi kertaa. Niistä neljä esiintyy Kallion repliikeissä, kun hän puhuttelee kuulusteltaviaan, Rauha Smedsiä yhden kerran ja Atro Jääskeläistä kolme kertaa.

Ulko-ovi avautui, ja sisään astui nainen kädet täynnä kauppakasseja.

Hän oli vielä lyhyempi kuin minä. Harmaantuneet hiukset hapsottivat pyöreiden kasvojen ympärillä, silmissä oli säikähdyttä. Ehkä Sasha oli ehtinyt kertoa äidilleen isän kohtauksesta.

– Päivää, **rouva** Smeds. Olen komisario Kallio Espoon poliisista. Tahtoisin...

– Tahtokaa ihan mitä haluatte, minä menen nyt katsomaan miestäni! – –

Rauha ei piitannut ostoksista vaan katosi sen kamarin ovesta jonne olimme Sashan kanssa vieneet Viktorin. Keräsin tavarat takaisin kassiin ja kävelin pihalle tapaamaan Andreasta. En halunnut näyttää Ursulalle, kuinka paljon minua harmitti. Olin tainnut äitiyslomalla ja työpöydän ääressä kadottaa taidon saavuttaa kuulusteltavan luottamus. (VV s. 68)

– Poliisi on koko ajan luottanut saaneensa teiltä uuden käsikirjoitusversion, **herra** Jääskeläinen. – Ilmeisesti liikkeellä on myös muita versioita. (VV s. 262)

Aineistoni perusteella näyttäisi siltä, että Kallio käyttää puhutteluissaan tittelittömien titteleitä useammin kuin ammatti- ja arvonimiä. Tämä johtunee siitä, että poliisi tapaa työssään päivittäin uusia ihmisiä eikä välttämättä tiedä tai muista puhuteltavan ammatti- tai arvonimeä. Toiseksi kaikilla kuulusteltavilla ei välttämättä ole ammatti- tai arvonimeä, minkä vuoksi tittelittömien tittelin käyttö on helppoa ja vaivatonta.

Veren vimma -dekkarissa myös Kalliota rouvitellaan kaksi kertaa. *Rouva*-puhutteluappellatiivia käyttää kuulusteltava Jouko Suuronen yhdessä *komisario*-arvonimen kanssa. Yli-Vakkurin mukaan nykysuomessa *rouva*- tai *neiti*-puhuttelun liittäminen arvo- tai ammattinimeen saa aikaan leikillisen sävyn ja tuo viralliseen puhutteluun irrelevantin aspektin, siviilisäädyn (Yli-Vakkuri 1989: 48).

– Kuules **rouva komisario**, kyllä minä määräni tiedän. (VV s. 250 - 251)
Suurosen lisäksi myös Kallion aviomies Antti Sarkela käyttää vaimoonsa kohdistuvassa puhuttelussa kerran *rouva*-puhutteluappellatiivia. Koska kyseessä on tuttavallinen ja epämuodollinen keskustelutilanne, voidaan rouvittelu tulkita tunnusmerkikiseksi muodoksi.

– Hei, tulin varta vasten aikaisemmalla junalla että pääsen kertomaan hyvät uutiset ennen kuin sinä nukahdat. Sitten sanot vain että sepä hienoa. Ostin kuohuviiniäkin, sytytetään kynttilät ja juhlitaan, jos **rouvalle** vain sopii. (VV s. 297)

Kuten Valma Yli-Vakkurikin (1989: 70) on todennut, virallisen ja muodollisen puhuttelun keinoja käytetään epämuodollisissa puhetilanteissa affektiivisiin tarkoituksiin: emotionaalisiin sävytyksiin ja tyylyttelyyn. Yllä olevassa esimerkissä *rouva*-puhuttelu voi sisältää joko hellittelynimen tavoin positiivisen affektiivisen merkityksen tai toisaalta sen avulla puhuja voi ilmaista etäisyyttä ja tyytymättömyyttä puhuteltavaa kohtaan.

Veren vimma -dekkarissa käytetään kerran myös monikossa olevaa puhuttelupredikaattia *arvoisa*. Sen avulla Sasha Smeds puhuttelee Kalliota ja Ursula Honkasta. Todennäköisesti puhuja noudattaa Yli-Vakkurinkin mainitsemaa sääntöä eli käyttää ammattinimipuhuttelun yhteydessä *arvoisa*-predikaattia, joka ei sisällä sukupuoleen liittyvää viittausta.

– Enkö minä saa ketään kartturiksi, Sasha manasi suomeksi. – Entäs **arvoisat poliisit**, kelpaisiko kyyti? Ei tuon radan kiertämiseen mene kun pari minuuttia. (VV s. 71)

4.4.3.3 "Herra Harjunpää kyllä toisaalta jo tuntee asian" (RN)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarin puhutteluissa käytetään kolme kertaa *herra*-titteliä, joista yksi viittaa Harjunpäähän ja kaksi useamman kuulijan joukkoon. Kaikki tittelipuhuttelut esiintyvät Järven, Harjunpään esimiehen repliikeissä. Järvi on mies, jolle Harjunpään työtoveri on aikoinaan todennut seuraavasti: "*Kuule, sinä olet erinomainen päällikkö, mutta vuosisata on väärä....*" Tällä viitataan Järven johtamistyyliin, joka korostaa johtajan asemaa vallankäyttäjänä. Seuraavassa palaverikeskustelua kuvaavassa esimerkissä Järvi käyttää tittelipuhuttelua ja yksikön 3. persoonan verbimuotoa, joka korostaa puhujan ja puhuteltavan välistä etäisyyttä.

– Harjunpää, mikäs teidän tilanteenne oikein on? Ahomäki kysyi, ja hän teki sen jotenkin kuin olisi pyytänyt apua; – jos kysyjä olisi ollut kuka muu hyvänsä, Harjunpää olisi keksinyt ties mitä, mutta nyt hän ei voinut kuin kohauttaa harteitaan.

– Itse asiassa, Järvi kakaisi. – **Herra Harjunpää** kyllä toisaalta jo **tuntee** asian. Ja ehkä on yksinomaan hyvä, että tietyt tiedot pysyvät mahdollisimman suppeassa piirissä. (RN s. 69–70)

Myös toisessa esimerkissä Järvi korostaa tittelipuhuttelun avulla omaa asemaansa ja valtaansa. Hän käyttää muodollisesti kohteliasta *hyvät herrat* -puhuttelua, joka saa kyseisessä puhetilanteessa kuitenkin negatiivisen merkityksen. Järvi kumoaa repliikillään palaverin osallistujien mielipiteet toteamalla tylästi: "*Tässä on turha inttää enää yhtään mitään*". Sen jälkeen hän korostaa oman tehtävänsä tärkeyttä ja päättää palaverin "*Hyvät herrat, minä katson että palaver on päättynyt*" -repliikillä. Näiden sanojen jälkeen Järvi tekee muutamia teatraalisia eleitä, joiden on tarkoitus ilmeisesti huvittaa kuulijoita ja keventää tunnelmaa.

Ei tässä nyt auta avaukset eikä kannat, Järvi tokaisi. – Tässä asiassa on turha inttää enää yhtään mitään. Minä olen saanut hoidettavakseni koko yhteiskunnan kannalta merkittävän ja vastuullisen tehtävän. Ja minä myös hoidan sen. Ja tärkeydessään se menee kirkkaasti tämmöisen hiihiskelijän asian ohi. – **Hyvät herrat**, minä katson että palaver on päättynyt.

Hän napsautti kantapänsä terävästi yhteen ja kumarsi, sitten hän lähti marssimaan pää pystyssä ovea kohti. Se oli sinänsä tyylikäs lähtö, moni näyttelijäkin olisi ollut siitä ylpeä. Mutta Harjunpää ei malttanut mieltään. – Mitähän Kusonen nyt tykkää, hän sanoi liiankin kuuluvalla äänellä, ja Järvi pysähtyi hetkeksi ja katsoi häneen, avasi suunsa kuin olisi aikonut ki-

vahtaa jotain, mutta sitten hän nipisti sen lähes pelottavaksi viivaksi ja lähti marssimaan käytävää niin että kannat kopisivat. (RN s. 202)

Järven toinen *hyvät herrat* -puhuttelu esiintyy virallisessa puhetilanteessa. Järvi seisoo luokan edessä puhumassa kolmekymmenpäiselle yleisölle, joka koostuu Harjunpään havaintojen mukaan miehistä. Tässä julkisessa ja virallisessa puhetilanteessa esiintyvä *hyvä herrat* -puhuttelu on merkitykseltään neutraali.

– Valtionrautateiden osalta yhteiskustannukset taas olivat noin miljoonakolmesataatuhatta markkaa, Järvi luennoi. Hän seisoi korokkeella muitten edessä ja osoitti karttakepillä kankaalle heijastamaansa kalvotekstiä. – Eli yleensä liikutaan noin neljän viiva viiden miljoonan markan summassa per vuosi. Jos ajatellaan, että joku tekisi vaikkapa samanarvoisen kassakaappikeikan – **hyvät herrat**, te tiedätte kaikki, että meidän oloissamme sillä pääsisi rikoshistoriaan. Tähdennän, että tuon tämän vertauksen esille... (RN s. 259–260)

Yli-Vakkurin (1989: 48) mukaan *hyvät naiset ja herrat* -ilmaus on ollut suomessa aikaisemmin tavallinen puheen aloitus, mutta nykyisin sen tilalla käytetään yhä useammin *hyvät/arvoisat kuulijat* -ilmausta. Yllä olevassa esimerkissä puheen pitäjä käyttää kuitenkin *hyvät herrat* -ilmausta, mikä voidaan tulkita kyseisessä puhetilanteessa neutraaliksi. Jos yleisössä olisi yksikin nainen, olisi kyseinen ilmaus sävyltään affektiivinen.

4.5 Muut puhutteluappellatiivit

Aineistoni puhutteluissa käytetään muita puhuttelusanoja yhteensä kymmenen kertaa, ja niiden osuus kaikista aineistoni puhuttelupropeista on 5,2 prosenttia. Leena Lehtolaisen *Ensimmäinen murhani* -dekkarissa muita puhutteluappellatiiveja ei ole lainkaan ja *Veren vimma* -dekkarissakin niitä on ainoastaan kaksi.

Andreakselle oli muutamassa päivässä kasvanut lyhyt musta parta ja viikset, jotka näyttivät kummallisilta vaaleatukkaisen ja sinisilmäisen miehen kasvoissa. Hän makaili laverilla välinpitämättömän näköisenä, aivan kuin olisi ollut sama oliko hän putkassa vai kotona.

– Mitä **Christer Pettersson**, tervehdin häntä. Andreas hätkähti.

– Mitä tarkoitat?

– Samanlainen kuvio sinullakin: tunnustat ja perut olosuhteiden mukaan.

Putkassa on hyvä olla mediaa karussa, mutta varaudu siihen, että vapauttuasi saat satapäisen toimittajalauman kimppuusi. Lehdistöiedote lähtee millä hetkellä hyvänsä. (VV s. 265)

Kyseisessä esimerkissä Kallio puhuttelee kuulusteltava Andreas Smedsiä erisnimellä Christer Pettersson. Koska kyseessä ei kuitenkaan ole puhuteltavan oikea nimi eikä hänen lempinimensä vaan paremminkin haukkumanimi,

käsittelen sitä puhutteluappellatiivien yhteydessä. *Christer Pettersson* -puhuttelun avulla Kallio samaistaa puhuteltavan ruotsalaiseen mieheen, jota epäiltiin 28. helmikuuta 1986 tapahtuneesta pääministeri Olof Palmen salamurhasta ja joka todettiin oikeudessa syyttömäksi ja vapautettiin. Mitä ilmeisimmin myös puhuteltava tunnistaa kyseisen henkilön nimen, sillä hän hätkähtää Kallion käyttämää puhuttelua. Kallion tarkoitus lieneekin pelästyttää puhuteltava ja saada hänet perumaan perätön tunnustuksensa. Toinen tähän ryhmään kuuluva esimerkki on Kallion ja Ursulan välistä keskustelua kuvaavasta dialogista. Siinä Ursula puhuttelee Koivua *syylliset*-puhutteluappellatiivilla.

- Mielestäni olet minulle anteeksipyynnön velkaa, hän sanoi viimein matallalla äänellä, kun Ursula oli jo ehtinyt aloittaa toisen lakkakerroksen.
- Yleensä **syylliset** pyytävät anteeksi, eivät syyttömät, Ursula vastasi kylmästi. (VV s. 231)

Harjunpää ja rakkauden nälkä -dekkarissa muiden puhutteluappellatiivien ryhmä on kolmeen muuhun dekkariin verrattuna iso. Kyseisessä dekkarissa muita puhuttelusanoja on seitsemän kappaletta, kun taas *Harjunpää ja pahan pappi* -dekkarissa muita puhuttelusanoja on ainoastaan yksi. *Harjunpää ja rakkauden nälkä* -dekkarin seitsemästä puhutteluappellatiivista kolme esiintyy Harjunpään ja Onerva Nykäsen välisiä keskusteluja kuvaavissa dialogeissa. Keskustelijat käyttävät puhutteluissaan *toinen*-puhuttelusanaa, joka korvaa *minä*- ja *sinä*-persoonapronominin.

- Nyt me ei mokata tätä, hän kuiskasi, vaistomaisesti. – Pelataan varman päälle. Pyydetään Helalta siviilipartio Mechelinin puolelle. Ja hajaannutaan itse. **Toinen** lähestyy sitä edestä, **toinen** kiertää tuolta puiston kautta sen taakse. Ja jos se ei olekaan se, me tarkistetaan vain sen henkilöllisyys ja asia on sillä selvä. (RN s. 185)

Harjunpään työtoveri Lampinen puolestaan käyttää loukkaantuneena Harjunpäättä puhutellessaan *joku*-sanaa, jonka avulla hän osoittaa, että puhuja on hänelle yhdentekevä henkilö. Joku sanalla viitataan usein epämieliseen ihmisjoukkoon, ei yhteen henkilöön.

- Viimein Harjunpää käsitti mikä häntä pohjimmiltaan harmitti, ja hän harppoi Lampisen kiinni.
- Kuule Lempi...
- Mutta Lampinen ei kuullut, ei halunnut kuulla, ja vasta siitä Harjunpää älysi: Lampisen sitkeästi käyttöön juuttunutta lempinimeä ei ollut enää hyvä käyttää.
- Lampinen hei.

– Puhuuko minulle **joku** vai kuuluuko sieltä pelkkää kenkien narinaa? (RN s. 71)

Samoin Harjunpää käyttää *joku*-puhutteluappellatiivia tilanteessa, jossa hän joutuu yllättäen jakamaan puolioudoille ihmisille käskyjä. *Joku*-puhuttelu jättää avoimeksi sen, kenelle käsky on suunnattu. Kuka tahansa läsnäolijoista voi olla *joku* ja toimia käskyn edellyttämällä tavalla.

– Kuka osaa elvyttää? Harjunpää hihkasi. – Ja **joku** tilaamaan ambulanssia! Pyytäkää lääkäriambulanssi suoraan. Sanokaa että vanha nainen ja sydänkohtaus. (RN s. 323)

Henkilöimättömään kuulijaan kohdistuva *joku*-sanan kaltainen puhutteluappellatiivi on myös *kaikki*-sana. Se viittaa kuitenkin yhden paikallaolijan sijaan kaikkiin puhetilanteessa läsnä oleviin kuulijoihin, kuten alla olevista esimerkeistä ensimmäisessä ja toisessa.

– Valtionrautateiden osalta yhteiskustannukset taas olivat noin miljoonakolmesataatuhatta markkaa, Järvi luennoi. Hän seiso i korokkeella muitten edessä ja osoitti karttakepillä kankaalle heijastamaansa kalvotekstiä.

– Eli yhteensä liikutaan noin neljän viiva viiden miljoonan markan summassa per vuosi. Jos ajatellaan, että joku tekisi vaikkapa samanarvoisen kassakaappikeikan – hyvät herrat, te tiedätte **kaikki**, että meidän oloisamme sillä pääsisi rikoshistoriaan. (RN s. 259–260)

– Liikkumatta **kaikki**! hän huusi. – Rikospoliisi! (RN s. 322)

Toisaalta *kaikki*-puhuttelu voi tietyssä tilanteessa kohdistua myös tiettyyn kuulijaan tai kuulijoiden joukkoon. Seuraavassa esimerkkidialogissa *meille kaikille* -ilmaus kohdistuu Harjunpäähän, sillä kyseistä viittausta käytetään heti Harjunpään repliikin jälkeisessä repliikissä. Muodollisesti puhuja katsoo myös itse kuuluvansa kuulijoiden kanssa samaan joukkoon.

– Voi helvetti, Harjunpää ähkäisi ja otti muutaman työlääntyneen askeleen. Hänellä oli epämääräisen tunkkainen ja likainen ja nolokin olo, eikä sitä helpottanut yhtään se että Valkama sanoi kutakuinkin viileästi: – Täytyisi yrittää aina muistaa, että epäonnistumisihan meille sattuu **kaikille**. Eivätkä ne muutu sen pienemmiksi, vaikka niistä syyttäisi jotakuta toista. (RN s. 203)

Harjunpää ja pahan pappi -dekkarissa puolestaan esiintyy vain yksi muiden puhutteluappellatiivien joukkoon kuuluva puhuttelusana. Se esiintyy Harjunpää puheessa.

– Ei tunnu vielääkään. Hei huomenta **naapuri**! Harjunpää hihkasi ja läpsi kämmenillään miehen poskia, mutta vastaukseksi ei tullut pienintäkään reaktiota. (PP s. 245)

Kyseisessä puhetilanteessa Harjunpää herättelee lattialla tajuttomana makaavaa miestä. Läpsytellessään kämmenillä miehen poskia Harjunpää pu-

huttelee tätä *naapuri*-puhutteluappellatiivilla. Se lienee ensimmäinen puhuttelusana, joka Harjunpäälle kyseisessä tilanteessa tulee mieleen.

5 MUUT PUHUTTELUSANAT

Muiksi puhuttelusanoiksi määrittelen tutkielmassani esiintyvät interjektiot (*hei, haloja, herätys*), interjektioimaiset pragmaatistuneet verbimuodot (*kuule, kuulkaa, katso, kato*), puhuteltavan olinpaikkaan viittaavat adverbit (*siellä, täällä, siinä, siitä*), kiro sanat ja säälyttelyyn käytetyt puhuttelus sanat (*voi*). Yhteensä muita puhuttelusanoja käytetään aineistossani 130 kertaa, ja niistä yleisin on interjektioimainen pragmaatistunut verbimuoto *kuule/kuulkaa*, jota käytetään aineistossani 66 kertaa. Toiseksi yleisin on interjektio *hei*, joka esiintyy 28 kertaa. Yli-Vakkurin mukaan interjektiot, joista tavallisin ja neutraalein on *hei*-interjektio, ja interjektioimaiset pragmaatistuneet verbimuodot, kuten *kuule*, ovat tuttavallisten tilanteiden kutsufunktiossa käytettyjä puhuttelusanoja. Niitä voidaan käyttää yksinään tai yhdistelmäfraasina. (Yli-Vakkuri 1989: 49.)

Alla olevassa taulukossa esittelen muiden puhuttelusanojen ryhmään kuuluvat puhuttelut ja niiden esiintymistiheydet. Jokaisen vaakarivin lopussa oleva luku kertoo, kuinka monta kertaa kyseinen puhuttelu esiintyy omassa aineistossani. Jokaisen sarakkeen alapuolella oleva luku puolestaan osoittaa, kuinka monta muuta puhuttelusanaa kussakin dekkarissa esiintyy.

TAULUKKO 5

YHT.

Kuule/ Kuulkaa	EM: 16	VV: 10	RN: 21	PP: 19	66
Katso/ Kato	EM: 1	VV: -	RN: 2	PP: 3	6
Hei	EM: 4	VV: 11	RN: 6	PP: 7	28
Herätys	EM: 1	VV: 1	RN: -	PP: -	2
Haloja	EM: -	VV: -	RN: 1	PP: 1	2
Kirosana	EM: -	VV: 3	RN: 5	PP: 4	12
Adverbi	EM: -	VV: 2	RN: 4	PP: 1	7
Voi	EM: -	VV: 3	RN: 2	PP: 2	7
YHT.	22	30	41	37	130

Koska muut puhuttelusanat esiintyvät usein puhutteluproprien tai puhutteluappellatiivien yhteydessä, olen käsitellyt niiden käyttöä jo aiemmissa pääluvuissani. Siksi pyrinkin tässä luvussa nostamaan esiin sellaisia esimerkkejä, joissa muut puhuttelusanat esiintyvät yksinään ja/tai joissa ne vaikuttavat olennaisella tavalla ilmauksen merkitykseen.

5.1 Interjektiot puhuttelussa

Aineistossani käytetään kolmenlaisia interjektioita, joiden tehtävänä on korostaa puhuttelun kutsufunktiota. Niistä tavallisin on *hei*-interjektio, joka esiintyy aineistossani yhteensä 28 kertaa. Muita interjektion tapaan käytettyjä puhuttelusanoja ovat puhelimesta käytetystä tervehdyssanasta muokattu *haloja* ja *herättää*-verbistä muodostettu *herätys*. Näistä molempia käytetään aineistossani kaksi kertaa.

5.1.1 *Hei*

Hei-interjektiota käytetään kaikissa aineistoni dekkareissa; *Veren vimma* -dekkarissa se on *kuule*-sanaakin yleisempi puhuttelusana. Kuten jo edellä totesin *hei*-interjektiota käytetään yleensä tuttavallisissa puhetilanteissa, kun halutaan korostaa neutraalisti puhuttelun kutsufunktiota. Omassa aineistossani *hei*-interjektioilla on ainakin kolme tehtävää, joista ensimmäinen on juuri kutsun vahvistaminen. Toinen tehtävä on kontaktin ylläpito ja kolmas puheenvuoron asiasisällön tärkeyden korostaminen.

Puhuttelun kutsufunktiota korostetaan *hei*-interjektioilla muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

– **Hei**, odotatko hetken, Michael huutaa. Mä käyn antamassa sille Tutin. (EM s. 65)

Puhuin Tuulialle, yritin saada hänet katsomaan itseäni.

– Tuulia. Maria tässä, **hei**. Mulla olisi vähän kysyttävää. (EM s. 244)

– Maria **hei**, mikä se Koivun juttu oikein on? hän kysyi kun oli jo vetämässä päällystakkia ylleni. (VV s. 178)

– Harjunpää! **Hei**, onko kukaan nähnyt Harjista? (RN s. 301)

– Mutta, **hei**, Lampinen sanoi. Eikö teidän juttuvuoromiehenne voisi nyt ensihätään hoitaa sen naikkosen tuolta? (RN s. 68)

Alla olevissa esimerkeissä kirjailija on lisännyt *hei*-interjektion perään myös äänen voimakkuutta kuvaavan huutomerkkin, joka vahvistaa kutsufunktion painokkuutta.

– **Hei!** Pysähtykää! Poliisi! (PP s. 258)

– **Hei!** Soita ambulanssi! (PP s. 245)

Kaikkein voimakkain kutsufunktio on kuitenkin seuraavissa puhutteluissa, joissa käytetään *kuule-* ja *hei*-puhuttelusanasta muodostettua yhdistelmäfraasia. Molemmat alla olevista puhutteluista esiintyvät poliisien palaverikeskusteluissa, ja niissä puhuttelijana on Onerva Nykänen.

– Kuulkaa, **hei**, Onerva hämmästy kesken kaiken ja nosti kätensä pystyyn kuin olisi viitannut. – Mulla välähti. (PP s. 170)

– **Hei** kuulkaa! Onerva sai viimein sanotuksi. – Rummukainenhan sanoi sinulle Timo että sillä yhdellä naisella oli tosi hyvät havainnot. Ja oli myös. Mutta ennen kuin minä sanon enempää niin kirjoitapa Timo kaikessa hiljaisuudessa sen meidän elvyttämän miehen tuntomerkit. (PP s. 280)

Alla olevissa esimerkeissä puhuttelija puolestaan käyttää *hei*-interjektiota kontaktin ylläpitoon. Puhuja siis pyrkii varmistamaan, että puhuteltava kuuntelee puheenvuoron loppuun saakka. Ensimmäisessä esimerkissä Kallio muuttaa kesken puheenvuoron mieltään. Hän aikoo ensin lähettää terveisiä Koivun vaimolle mutta päättääkin sitten poiketa itse tervehtimässä entistä työtoveriaan. Jotta Koivu huomaisi muutoksen, käyttää Kallio repliikissään kontaktia ylläpitävää *hei*-interjektiota.

– Tiedän tunteen. Sano Anulle terveisiä. Tai **hei** – minä tulen morjentaamaan häntä ja Juusoa. En olekaan nähnyt kummipoikaani moneen viikkoon. (VV s. 252)

Toisessa esimerkissä Kallio haluaa vielä ennen puhelinkeskustelun päättymistä muistuttaa miestänsä tuliaisviskipullon ostamisesta.

– Onko kone ajoissa?

– Suurin piirtein. Haenko minä lapset? On ollut ikävä niitäkin.

– Haetaan yhdessä. Nähdään vähän ennen viittä päiväkodilla. Ja **hei** – osta viskiä!

– Ostin jo. Nähdään. (VV s. 56)

Sen sijaan seuraavissa esimerkeissä *hei*-interjektion käyttö liittyy puheenvuoron asiasisältöön. Ensimmäisessä esimerkissä Kallio osoittaa Ursula Honkaselle, etteivät henkilökohtaiset ristiriidat estä heitä tekemästä yhdessä töitä. Puheenvuoron alussa oleva *hei*-sana lisää puheenvuoron painokkuutta. Toisessa esimerkissä *hei*-sana paitsi kiinnittää puhuteltavan huomion myös vetoaa puhuteltavan tunteisiin.

- Ilmoita kun se on ohi, niin mennään jututtamaan Jääskeläistä.
- Vieläkö sinä haluat minut siihen?
- **Hei**, me teemme nyt työtämme. Ilmoita kun olet vapaa. (VV s. 194)

Antti kaappasi minut syliinsä ja pusersi kiihkeämmin kuin pitkään aikaan.
 – Sepä hienoa, mutisin hajamielisesti hänen tummanpunaista villapaitaansa vasten.
 – **Hei**, tulin varta vasten aikaisemmalla junalla että pääsen kertomaan hyvät uutiset ennen kuin sinä nukahdat. Sitten sanot vain että sepä hienoa. Ostin kuohuviiniäkin, sytytetään kynttilät ja juhlitaan, jos rouvalle vain sopii.
 (VV s. 297)

Viimeisessä esimerkissä Harjunpään puhuttelun tarkoituksena on rauhoitella naurukohtauksen saanutta lasta. *Vallu hei* -puhuttelu tuo Harjunpään rep-liikkiin painokkuutta.

Valpuri alkoi ulvoa naurusta ja meni aivan hervottomaksi, ja Viljami korjasi hätääntyneenä asentoa hänen sylissään.
 – Vallu **hei**, ota iisisti nyt. Kato kun ihminen tulee vanhaksi niin sillä alkaa kaikki vähän... (RN s. 45–46)

5.1.2 *Haloja*

Aineistossani *haloja*-puhuttelusanaa käytetään *hei*-interjektion sijaan silloin, kun puhuja haluaa todella voimistaa puhuttelunsa kutsufunktiota. Omassa aineistossani molemmat *haloja*-puhuttelut esiintyvät puhetilanteissa, joissa puhuttelija ja puhuteltava ovat fyysisesti etäällä toisistaan.

– **Haloja** siellä! joku huhusi porraskäytävästä, ja Harjunpää tajusi että Jarin parahdus oli kuultu. Aamun kirkas valo vain oli huhuilijan takana niin että tämä erottui pelkkänä tummana hahmona, mutta Harjunpäästä vaikutti silti että tuo joku oli pelkkä aamutakin ylleen kietaissut nainen. (PP s. 38)

– **Haloja! Hei** mies siellä!

– –

Kalliolla hänen yläpuolellaan seisoj mies. (RN s. 26)

Molemmissa esimerkeissä puhuttelun perään on merkitty huutoimerkki, joka osoittaa, että kyseiset repliikit kuvaavat huudahdusta. Jälkimmäisessä esimerkissä on *haloja*-sanana lisäksi käytetty myös *hei*-interjektiota, joka yhdessä *haloja*-puhuttelusanan kanssa kiinnittää etäällä olevankin puhuteltavan huomion.

5.1.3 *Herätys*

Myös *herätys*-puhuttelusanaa käytetään aineistossani puhuttelun kutsufunktion korostamiseen kaksi kertaa. Molemmat esimerkit kuvaavat Kallioon kohdistuvaa puhuttelua.

– **Herätys!** Koivu kiljaisi oveltani ja havahdutti minut mietteistäni. (EM s. 107)

– **Herätys**, Kallio, Puupponen hikkaisi. – Joululomastako sä jo uneksit? (VV s. 263)

Ensimmäisen puhuttelun esittää Pekka Koivu ja toisen Ville Puupponen. Molemmissa puhetilanteissa puhuttelija tulee Kallion huoneeseen ja havahduttaa päähenkilön omista ajatuksistaan.

5.2 Pragmaatistuneet verbimuodot puhuttelussa

Kuten jo tämän pääluvun alussa totesin interjektioimainen pragmaatistunut verbimuoto *kuule* ja sen monikollinen vastine *kuulkaa* korostavat usein tavallisessa puhetilanteessa käytetyn puhuttelun kutsufunktiota. Omassa aineistossani *kuule*-puhuttelusanaa käytetään (joko yksikössä tai monikossa) yhteensä 66 kertaa.

5.2.1 *Kuule/Kuulkaa*

Aineistossani *kuule*-puhuttelusanaa käytetään sekä yksikkö- että monikkomuodossa. Monikkomuotoisia tapauksia on kuitenkin vain muutamia. Seuraavilla monikkomuotoisilla puhuttelusanoilla puhuja viittaa useampaan kuulijaan.

– Tässä on **kuulkaa** paljon pelissä. (VV s. 86)

– Silloin toissa vuonna kotietsinnältä sen luota löytyi ainakin miljardi pornolehteä ja semmoinen kuminen pillu. Super Pimpero. **Helvetti kuulkaa...** Siinä on villat ja kaikki... Ja... (RN s. 141)

Alla olevassa esimerkissä puolestaan on kyse kohteliaan puhuttelukoodin mukaisesta puhuttelusta eli teitittelystä. *Kuulkaa*-puhuttelusana viittaa ainoastaan Kallioon, jonka kanssa Sasha Smeds keskustelee puhelimessa. Smeds viittaa Kallioon muissakin puhetilanteissa muodollisilla puhuttelusanoilla, joiden avulla puhuja voi ilmaista kunnioitusta puhuteltavaa henkilöä kohtaan.

– **Kuulkaa**, minulla voisi olla tunti aikaa kahdentoista ja yhden välillä. Ettekö te voisi tulla tänne? (VV s. 53–54)

Sen sijaan aineistoni muut *kuulkaa*-puhuttelusanat ovat sävyiltään negatiivisia. Seuraavissa esimerkeissä *kuulkaa*-verbin loppuun on liitetty pragmaattinen liite *-s*, joka Yli-Vakkurin (1986: 256) mukaan saattaa asiayhtey-

destä riippuen pehmentää esimerkiksi tahtomuksen sisältöä. Aineistoni esimerkeissä pehmentävää vaikutusta ei kuitenkaan ole havaittavissa, vaan pragmaattinen liite korostaa puhuttelujen negatiivista sävyä.

– **Kuulkaas** nyt, nuori nainen. Vaikka minä teidän silmissänne ehkä olenkin ikälöppu, ei minun sentään rattopoikaa tarvitse pitää. (EM s. 116)

– **Kuulkaas** nyt Marja Mäki! (EM s. 209)

– **Kuulkaas** nyt, voi helvetti... Suuronen sulki puhelimen. (VV s. 50)

Yksikössä oleva *kuule*-puhuttelusana on aineistossani huomattavasti yleisempi kuin sen monikollinen vastine *kuulkaa*. *Kuule*-puhuttelusanan sisältävistä puhutteluista merkitykseltään neutraaleja ovat seuraavien esimerkkien puhuttelut. Esimerkeistä kolme ensimmäistä kuvaa poliisien keskinäisiä keskusteluja ja neljäs Harjunpään ja hänen esimiehensä Mäen välistä puhelinkeskustelua.

– Ja täällä olis **kuule** aika hyvännäköisiä silkkipaitojakin, kelpais kyllä mulle. (EM s. 101)

– Mä asun **kuule** yksiössä, ja juuri palkkasin pimeästi yhden virolaislikan käymään kerran viikossa, se silittää pyykitkin. (VV s. 141)

– **Kuule**. Jos minä olen rehellinen niin mä en ole saanut näistä mitään irti. (PP s. 167)

– Niinhän me sovittiin. Oli muuten harvinaisen hieno päivä. Ja eritoten se vesijumppa teki **kuule** hyvää.

– Me ollaan **kuule** Rastaan kanssa katsottu kaikkien sitä laituria kuvaavien kameroiden nauhat. (PP s. 109)

Harjunpään ja Mäen eli alaisen ja esimiehen välinen puhetilanne on *kuule*-puhuttelusanan käytöstä päätellen tuttavallinen. Tämä johtuu ainakin siitä, että kyseisessä puhetilanteessa Mäki kertoo Harjunpäälle viettämästään lomasta.

Kuule-puhuttelusanaa käytetään *Ensimmäinen murhani* -dekkarissa myös kuulusteltavien ja Kallion välisissä keskusteluissa. Kyseisessä dekkarissa Kallio tuntee melkein kaikki kuulusteltavat jo entuudestaan, sillä hän opiskeluaikanaan asunut yhteisen tuttavan kanssa kimppa-asunnossa. Ensimmäisessä esimerkissä Harjunpää puhuttelee Mirjaa, johon Kallio törmää lähikaupassa. Toisessa esimerkissä Antti Sarkela puhuttelee Kalliota, joka tarjoaa kuulusteltavalle kupillisen kahvia kotonaan.

– **Kuule**, hyvä kun mä tapasin sut, sanoin tekoreippaasti. (EM s. 206)

– Voi sitä helvetin pikku idioottia! **Kuule**, mun täytyy lähteä. (EM s. 152)

Alla olevat esimerkit puolestaan kuvaavat Harjunpään ja hänen perheenjäsentensä välisiä keskusteluja.

- Iska.
- Mennään **kuule** huomenna ostamaan sitä verkkoa. Heti kun mä tulen kotiin. Ja muistuta jos mä meinaan mennä torkuille tai jotain.
- Eikun **kuule**... (RN s. 45)
- Se Burana **kuule** todellakin auttoi. Mutta en minä pane pahakseni vaikka sinä silti vähän hieroisit.
- Niin voi **kuule** vielä käydäkin... Mä yritän ehtiä siihen kakskytnollaseitsemän junaan. (PP s. 111)

Ensimmäisen esimerkin kuvaamassa keskustelussa Harjunpää olettaa, että Valpuri haluaa verkkoa ostamaan. Valpurilla on kuitenkin toinen, paljon tärkeämpi asia mielessään ja siksi poika joutuu korostamaan puhuttelunsa kutsufunktiota *kuule*-puhuttelusanan avulla. Toisessa esimerkissä, joka kuvaa Harjunpään ja hänen vaimonsa Elisan puhelin keskustelua, molemmat osallistujat käyttävät puhuttelun kutsufunktiota korostavaa *kuule*-puhuttelusanaa, joka esiintyy yksinään ilman nimitystä.

Kuule-puhuttelusanaa käytetään myös sellaisissa puhetilanteissa, joissa puhuttelija haluaa osoittaa puhuteltavalle empatiaa ja ymmärrystä. Ensimmäisessä esimerkissä Kallio puhuttelee raiskauksen uhria ja toisessa esimerkissä Harjunpää vakuuttaa omalle tyttärelleen, ettei tämä ole syyllinen Vaarin katoamiseen.

- **Kuule** Marianna. Edellisen kerran kun minä tutkin raiskaustapausta, oli uhri kuusikymppinen nainen, joka oli tulossa Saalemseurakunnan kokouksesta. Ei tuommoiset idiootit katso vaatteisiin tai mihinkään muuhunkaan. (EM s. 173)
- **Kuule**, Harjunpää sanoi ja kääntyi; hän oli väsynyt ja oudosti hermostunut, kuin rikki sisältä, päivä oli ollut niin paha – mutta hän tiesi ettei hän saanut näyttää sitä, sillä tytöt olisivat ymmärtäneet sen väärin.
- Vaari on aikaihminen. Itse se on silloin tekemisistään ja itsestään vastuussa. Ettekä te mitään sen vahteja olleet, kunhan nyt vähän katsoitte että se pärjäilee... (RN s. 329)

Kolmannessa esimerkissä Harjunpään esimies Tupala puolestaan yrittää helpottaa työtoverinsa omantunnon tuskia kertomalla omasta kokemuksestaan, ja viimeisessä esimerkissä Harjunpään työtoverit vihjaavat varovasti, että Onerva Nykäsen onnettomuus on saattanut herkistää Harjunpään mielen.

- Minä tiedän kyllä miltä sinusta tuntuu, Tupala sanoi oltuaan kotvan vaiti, vähän siihen tapaan kuin olisi miettinyt kertoako vai ei. - - Silloin minä **kuule** tunsin syyllisyyttä. (PP s. 92)

– Älä nyt loukkaannu, hän sanoi. – Mutta se voi johtua Onervasta. – – Ei ole **kuule** mikään ihme jos se sama pelästys herää henkiin... (RN s. 318)

Myös Kallio käyttää myös alaisuudessaan työskentelevän Ursula Honkasen puhuttelussa kahdesti *kuule*-puhuttelusanaa. Ensimmäisessä esimerkissä hän uskottelee Ursulalle, että tälle annettu tehtävä yhtä arvokas ja vastuullinen kuin Koivun saama tehtävä. Toisessa esimerkissä Kallio pyrkii vetoamaan Ursulaan, joka väittää perättömästi, että Pekka Koivu on ahdistellut häntä seksuaalisesti.

– **Kuule** Ursula, se Smeds-kuvio voi olla tärkeä ja hienovaraisuutta vaativa. Sinähän sanoit, että jututat mielelläsi Sasha Smedsiä. (VV s. 29)

Katsoin Ursulaa suoraan silmiin. – –

– **Kuule** Ursula, ei minun feminisimiini kuulu se, että toisista valehdellaan. Miehistäkään. (VV s. 154)

Puhuttelija saattaa keskustelussa käyttää empatiaa myös välineenä, jonka avulla hän pyrkii saavuttamaan tietyn tavoitteen. Alla olevista esimerkeistä ensimmäisessä Harjunpää haluaa saada kuulusteltavan tunnustamaan valheensa. Toisen esimerkin puhuttelija Kontio puolestaan käyttää tuttavallista puhuttelutapaa keskustelussa, jonka tavoitteena saada Harjunpää toimimaan hänen haluamallaan tavalla. Kontio on työpaikan valtahierarkiassa Harjunpään yläpuolella, mutta kyseisessä puhetilanteessa hän ei voi käyttää käskyvaltaansa.

– Ja **kuule** Kai – minä sanon ihan suoraan että minä tiedän ne sinun aiematkin puukotusjuttusi. Ja sen mistä niissä oli kyse... (RN s. 241)

– **Kuule** Harjunpää, Kontio sanoi painokkaasti niin kuin ihminen joka tietää paremmin, ja hän pysähtyi siihen mistä alikulkutunneli alkoi, ja Harjunpääkin seisahtui; hänen oli jotenkin pakko. – Sinä tiedät minun välini Järveen ja sen porukkaan. (RN s. 98)

Osa aineistoni *kuule*-puhuttelusanoista esiintyy myös puhuteltavaa vähättelevissä puhutteluissa. Alla olevissa esimerkeissä puhuja kokee olevansa ainakin tilanteisesti valtahierarkiassa puhuteltavan yläpuolella. Ensimmäisessä esimerkissä Harjunpää puhuttelee itsemurhaa yrittänyttä miestä, joka makaa hänen otteessaan lattialla. Toisessa esimerkissä saman tilanteen sivustaseuraaja puhuttelee Harjunpäää luullen tätä pahoinpitelijäksi.

– Mehän ei tänään **kuule** kuolla! (PP s. 40)

– Mutta pysy **kuule** vaan viisaasti siellä lattialla odottamassa sillä kohta täällä on ihan oikeastikin poliisit. (PP s. 41)

Kuolleen Jukka Peltosen isä puolestaan käyttää Kallioon kohdistuvaa tuttavallista puhuttelua, jossa hän kehottaa tutkijaa etsimään murhaajan sijaan todisteita itsemurhalle.

– Yritä **kuule** vääntää asiat niin, että Jukka teki itse sen reiän päähänsä. (EM s. 75)

Kallioon kohdistuu myös alla oleva puhuttelu, jonka esittää poliisilaboratoriossa työskentelevä mies. Hän pilkkaa Kalliota, sillä tämä on pyytänyt tutkimaan laiturilta löytyneen veritahran, joka sisältää kalan verta.

– **Kuule** tyttö, mä luulen, että tää laiturilta löydetty veritahra on tosi tärkeä. (EM s. 95)

Toisaalta myös Kallio itse käyttää tilanteista valtaansa, kun hän pyytää esimestään lopettamaan sikarin polttamisen omassa työhuoneessaan.

– Mä oon juuri lähdössä Koivun kanssa tekemään kotietsintää Jukka Peltosen kämppään. Ehkä se paljastaa jotain. Ja **kuule**, voisitko olla polttamatta mun huoneessani, mä en voi sietää sikarinsavua. (EM s. 95)

Poliisihahmot käyttävät *kuule*-puhuttelusanaa myös niissä repliikeissä, joiden tarkoituksena on pehmentää kuulusteltavaa. Nämä puhuttelut korostavat usein puhujan auktoriteettia. Seuraavista esimerkeistä kaksi ensimmäistä kuvaavat Piipposen puheenvuoroja, joiden tarkoituksena on kuulusteltavan pehmittäminen itse kuulustelutilannetta varten. Samoin kolmannessa esimerkissä Kallio kertoo Antti Sarkelalle oletuksensa siitä, miten murha tapahtui. Kyseisessä kertomuksessa Sarkela esiintyy murhaajan roolissa.

– **Kuulepa**. Jos viitsit katsoa tuonne hissin kattoon... (PP s. 302)

– **Kuules**. Kun minulla on sellainen tunne että minulla on useampikin nauha jolla sinä esiinnyt... (PP s. 303)

– Mulla on **kuule** teoria siitä, miten kaikki kävi. (EM s. 156)

Aineistoni dialogeissa *kuule*-puhuttelusanaa käytetään myös merkitykseltään negatiivisissa puhutteluissa. Sen avulla puhuja painottaa riitatilanteessa omaa sanottavaansa, mikä on yleistä myös arkielämän riitakeskusteluissa. Ainoastaan ensimmäinen esimerkki on poliisien keskinäisestä puhe-tilanteesta ja loput neljä Kallion ja kuulusteltavan välisestä puhe-tilanteesta. Toisessa, kolmannessa ja neljännessä esimerkissä puhuttelijana on Hannu Kervinen, Kallion työtoveri ja kuulusteltava, joka repliikit ovat ivallisia ja ärhenteleviä. Samoilla adjektiiveilla voisi kuvailla myös viimeisen esimerkin puhuttelua, jonka esittää Jouko Suuronen.

– Minä **kuule**... sinun kunniasi... Minä teen näitä hommia sen takia että minun on elätettävä viisi ihmistä. Tai kuusi. (RN s. 142)

– **Kuule** nyt sä olet tosi pahasti hakoteillä! En mä yhtään ihmettele, ettei mistään tule mitään, jos sä epäilet minua! (EM s. 146)

– Lähin omainen on **kuule** viranomainen. (VV s. 102)

– Ei **kuule** Helsingin pojat ilahdu kun kerron, että espoolaiset komensivat kuulusteluihin kesken ruumiinavauksen. (VV s. 167)

– **Kuules** rouva komisario, kyllä minä määräni tiedän. (VV s. 250–251)

Seuraava repliikki puolestaan kuvaa Kallion puhetta. Päähenkilö menee sellissä makaavan Andreas Smedsin luo ja komentaa tämän tylästi ylös.

– Ylös siitä nyt, tänne on **kuule** tungosta! (VV s. 265)

Kyseisessä puhetilanteessa Kallio näyttää puhuteltavalle avoimesti suuttumuksensa, sillä mies on antanut juopuneena perättömän tunnustuksen ja siten vaikeuttanut murhan selvittämistä.

Kaikkein negatiivisin merkityssisältö on haistatteluissa, jotka Yli-Vakkurin (1986: 258) mukaan ovat äärimmäisen epäkohteliaisuuden ilmauksia.

– Haista **kuule** Nykäskä paska! Turha on tulla minua syyttelemään... Itse olet asiasi muninut... (RN s. 143)

Aineistossani on kuitenkin yksi haistattelun muotoinen esimerkki, josta puuttuu kokonaan akkusatiivissa oleva objekti. Kolme pistettä *kuule*-sanana jälkeen kertoo, että puheenvuoro on jäänyt kesken. Lisäksi repliikkiin liittyvässä selityksessä kerrotaan iloisesta äänensävyistä, joka vaikuttaa ratkaisevasti ilmauksen tulkintaan.

– Kuntoihme Kallio, aina valmis rämpimään metsässä, Koivu virnisti.

– Haista Koivu **kuule**... sanoin iloisesti, tuntui äkkiä mukavalta päästä Koivun kanssa kentälle. (VV s. 10)

5.2.2 *Katso/Kato*

Interjektioimaisen pragmaatistuneen verbimuodon *kuule* lisäksi puhuteltavan huomion kiinnittämiseen ja kontaktin yllä pitämiseen käytetään *katso*-verbiä ja sen taivutusmuotoja. Yli-Vakkuri (1986: 216) on todennut, että *katsoa*-verbin yksikön 2. persoonan imperatiivimuoto on kehittynyt puhujaa stimuloivaksi adverbiksi. Kuudesta aineistossani esiintyvistä esimerkistä kolmessa käytetään *katso*-verbimuotoa, jonka perään on liitetty pragmaattinen liite *-pa* tai *-s* tai molemmat (*-pas*). Yli-Vakkurin (1986: 256) mukaan tutta-

vallinen pragmaattinen liitepartikkeli -s voi toimia asiayhteydestä riippuen esimerkiksi tahtomuksen merkitystä pehmentävänä elementtinä.

- Voidaanko me pitää yksi juttu niin että se on ihan vaan meidän kesken?
- Mikä ettei.
- No **katsos**, Rummukainen aloitti ja nosti katseensa – –
- Kaiken muun minä näissä hommissa kestan mutten koiria, Rummukainen sanoi viimein. – Mutta sitä ei tiedä kukaan. (PP s. 48)

- **Katsopas** Harjunpää, Kontio madalsi ääntään ja vilkaisi taakseen kuin varmistaakseen ettei kukaan ollut kuulemassa.
- Ihan suoraan sanoen me olemme nyt sinun kanssasi vähän kiusallisesti samoilla apajilla. (RN s. 97)

- Kuulepa, hän tokaisi kun hissi lähti liikkeelle. – Jos viisit katsoa tuonne hissin kattoon...
- He kohottivat kumpainkin katseensa. Katossa oli lasineliö ja sen takana suoraan heihin tuijottava kamera.
- Noita on **katsos** nykyisin joka paikassa. Kaupungilla on mahdoton liikua niin etteikö tallentuisi ainakin parin kolmen nauhalle. (PP s. 303)

Yllä olevista esimerkeistä kaksi ensimmäistä kuvaavat keskustelua, jonka puheenaihe on arkaluonteinen. Ensimmäisessä esimerkissä Rummukainen paljastaa pelkäävänsä koiria ja toisessa esimerkissä Kontio kertoo eturistiriidasta ja pyytää palvelusta. Kolmannessa esimerkissä puhuja sen sijaan käyttää opettavaista sävyä eli alentaa puhuteltavan oppilaan rooliin.

Kolme muuta interjektioimaista pragmaatistunutta puhuttelua on muodostettu *katso*-verbin puhekielisestä muodosta *kato*. Näistä esimerkeistä ensimmäinen kuvaa Kallion ja yhden epäillyn välistä puhetilannetta. Siinä puhuttelijana on Jyri Lasinen, joka pitää yllä kontaktia kuulijaan eli Kallioon.

- Kai se siellä oli, Jukan kanssa... No joo, **kato**, silloin kun mie leikin sammunutta ne jutteli yläkerran eteisessä, Jukka sano Piialle että tule hänen huoneeseensa nukkumaan ja Piia sanoi että enkä tuut, ja että suuteleminen ja naiminen on kaks eri asiaa. Kai sie tiät että niillä oli jotakin... (EM s. 36–37)

Myös toisessa esimerkissä *kato*-puhuttelusana pitää yllä kontaktia. Kyseisessä puhetilanteessa Harjunpää puhuu alle kouluikäiselle lapselleen.

- Vallu hei, ota iisisti nyt. **Kato** kun ihminen tulee vanhaksi niin sillä alkaa kaikki vähän... (RN s. 45–46)

Koska puhuteltava on lapsi, joka puhetilanteen alussa kiemurtelee naurusta, täytyy puhujan ylläpitää kontaktia. Muuten tärkeä asia saattaisi mennä ohi korvien. Kolmannen kerran *katos*-puhuttelusanaa käyttää Piipponen. On kuitenkin vaikea sanoa, kohdistuuko puhuttelusana Harjunpäähän vai kommentoiko Piipponen asiaa itsekseen.

Kuka sen on antanut? Ei takuulla ainakaan Mäki.

- Odotas nyt, Piipponen tokaisi ja alkoi selata lehteä, löysi varsinaisen jutun ja haroi sitä hetken katseellaan. ”Eräiden poliisilähteiden mukaan...”
- Tiedätkö mitä se tarkoittaa?
- No hittolainen en.
- Se tarkoittaa että ”jonkun hölösuisen vuotajan mukaan”.
- **Katos** perkelettä... (PP s. 206)

5.3 Kiro sanat puhuttelussa

Aineistoni dekkareiden puhutteluihin liitetään usein myös kiro sanoja, jotka ovat luonnostaan merkitykseltään negatiivisia. Toisaalta etenkin miespuhujat saattavat käyttää kiro sanoja myös kehuessaan puhuteltavaa. Alla oleva dialogi kuvaa puhetilannetta, jossa Harjunpää keksii murhatutkimuksen kannalta olennaisen asian. Piipponen reagoi asiaan kehumalla Harjunpäättä ”*Jumaliste Timppa!*” -repliikillä.

- Minä otin tämän siltä eukolta silloin Hakaniemessä jotta pääsisin siitä eroon. Mutta siinä oli sen verran muutakin ajateltavaa että minä unohdin koko jutun....
- Sinä siis sait tuon siltä eukolta. Ja seuraavaksi?
- Siinä on väistämättä kahden ihmisen sormenjäljet. Toiset ovat minun...
- Ja toiset sen eukon!
- Tismalleen.
- **Jumaliste** Timppa! (PP s. 283)

Tätä poikkeustapausta lukuun ottamatta kiro sanat kuitenkin tuovat puhutteluun yleensä negatiivisen affektiivisen merkityksen. Kiro sanojen avulla puhuja ilmaisee negatiivisia tunteita, jotka kohdistuvat puhujaan tai puheenaiheeseen tai molempiin. Tästä syystä kiro sanoja käytetään erityisesti riitaisien puhetilanteiden puhutteluissa. Seuraavista esimerkeistä kolme ensimmäistä sisältää voimakkaan kiro sanan, mutta neljännessä esimerkissä puhuttelun sävy on jo neutraalimpi.

Kervinen nousi seisomaan ja hetken luulin että hän aikoi lyödä minua.

- **Jumalauta** Kallio, etkö sä luota minun ammattitaitooni tuon enempää! Jos olisin ampunut Annukan, olisin kyllä hoitanut homman niin, ettei minusta jäisi jälkiä. (VV s. 33)

- **Jumalauta** Nykäskä... Minulla mitään ole... Ja tuommoisella asenteellisuuksella – mitkään feministit eivät ole näitä juttuja ennenkään rintaliivejä repimällä ratkoneet. (RN s. 142)

Lampinen kavahti pystyyn. Eteisestä kuului töminää kun joku tamppasi jalkojaan kynnyksmattoon. Kuului myös kumea yskäisy.

- **Jumalauta** – etkö sinä asukaan yksin? Vai kuka se on?
- Minun mies, Tupu sanoi ja sen ääni oli hauras, se kyristyi hätäntyneenä ja peitti rintansa. – –
- Pue päällesi **saatana**, Lampinen sihahti – – (RN s. 311)

– Komisario, **hitto soikoon!** Nämä tässä painostavat minua sillä aikaa kun varkaat ja murhaajat kulkevat vapaalla jalalla. Miksi te päästitte sen Smedsin menemään? (VV s. 272)

Sen sijaan alla olevassa esimerkissä *helvetti*-sanana tehtävä on ylläpitää kontaktia kuulijoihin, joita on kyseisessä puhetilanteessa monta. Puhuja omasta mielestä hän puhuu tärkeästä asiasta eli epäillyn kotoa löydettyistä seksileluista ja pornolehdistä.

– Silloin toissa vuonna kotietsinnältä sen luota löytyi ainakin miljardi pornolehteä ja semmoinen kuminen pillu. Super Pimpero. **Helvetti** kuuluu... Siinä on villat ja kaikki... Ja... (RN s. 141)

Samoin myös seuraavassa esimerkissä Harjunpään työtoveri Piipponen haluaa kiinnittää puhuteltavan huomion tärkeään asiaan eli iltalehdessä julkaistuun lehtijuttuun, jossa kerrotaan tutkinnan alla olevasta rikoksesta. Toisessa esimerkissä hän reagoi Harjunpään syyttävään katseeseen.

– **Jumalauta** Harjis, Piipponen puuskahti. Hänen äänensä oli vakava ja hänen otsalleen ilmestyi ärtymyksestä teräviä ryppyjä, kun hän läväytti nopealla ranneliikkeellä lehden auki niin että etusivu tuli näkyviin. – Jos viitsit nimittäin lukea mitä tässä on! (PP s. 205)

Kuka sen on antanut? Ei takuulla ainakaan Mäki.

– Odotas nyt, Piipponen tokaisi ja alkoi selata lehteä, löysi varsinaisen jutun ja haroi sitä hetken katseellaan. ”Eräiden poliisilähteiden mukaan...”

– Tiedätkö mitä se tarkoittaa?

– No hittolainen en.

– Se tarkoittaa että ”jonkun hölösuisen vuotajan mukaan”.

– Katos **perkelettä**...

– Mitä ihmettä sä minua tuolla tavoin tuijotat? Piipponen oikein säpsähti ja hänen silmänsäkin laajenivat. – –

– Älä Harjis vaan **jumalauta** tuommoisia laita liikkeelle. (PP s. 206)

Justicus puolestaan käyttää naispuoliseen työtoveriinsa kohdistuvassa puhuttelussa hiukan lievempää kirosanaa.

Lampinen astui mitään sanomatta käytävään, mutta Justicus viivytteli vielä; hän pysähtyi aivan Onervan taa, laski kätensä tämän pakaroille ja kuiskasi:

– **Jukupliut** sinä olet kiihottava kun sinä suutut. (RN s. 144)

Kyseinen puhuttelu on kuitenkin erittäin loukkaava ja uhkaava, sillä samanaikaisesti Justicus laskee kätensä puhuteltavan pakaroille.

5.4 Puhuteltavan olinpaikkaa ilmaisevat adverbis

Yli-Vakkurin (1989: 57) mukaan puhuteltavan persoonan välttelyyn käytetään suomen kielessä muun muassa sellaisia elliptisiä puhutteluja, joissa puhuteltavan olinpaikka on fokusoitu mutta suoraan viittaava ilmaus jätetty pois. Aineistossani esiintyy seitsemän tällaista puhuttelua. Ensimmäisessä

esimerkissä Kallio viittaa *täällä*-adverbillä samassa huoneessa leikkiviin lapsiinsa.

Taneli makasi duplokan keskellä ja parkui. Ohimosta tihkui verta. Iidan kädessä oli puinen vasara, jolla hakattiin palikoita reikiin.

– Mitä helvettiä **täällä** tapahtuu! (VV s. 42)

Puhuteltavaan voidaan viitata *täällä*-adverbin avulla silloin, kun puhuttelija ja puhuteltava ovat fyysisesti samassa paikassa, esimerkiksi samassa huoneessa kuten edellä olevassa esimerkissä.

Aineistossani puhuteltavan olinpaikkaan viitataan myös muiden demonstratiivisten paikan adverbien (*siellä*, *siinä* ja *siitä*) avulla. Näistä tavallisin on *siellä*, jolla Yli-Vakkurin (1989: 49) mukaan viitataan loitompana olevan tuntemattoman puhuteltavan olinpaikkaan yhdessä *hei*-interjektion kanssa.

– Haloja! Hei mies **siellä**!

– –

Kalliolla hänen yläpuolellaan seisoj mies. (RN s. 26)

– Anteeksi, Järvi korotti ääntään. – Saanen kysyä mitä toistuvaa häiriötä **siellä** nyt oikein harjoitetaan? (RN s. 262)

– Haloja **siellä**! joku huhusi porraskäytävästä, ja Harjunpää tajusi että Jarin parahdus oli kuultu. Aamun kirkas valo vain oli huhuilijan takana niin että tämä erottui pelkkänä tummana hahmona, mutta Harjunpäästä vaikutti silti että tuo joku oli pelkkä aamutakin ylleen kietaissut nainen. (PP s. 38)

Aineistossani puhuja käyttää *siellä*-adverbiä kerran myös puhelinkeskustelun aikana. Tässäkin esimerkissä on puhuttelija viittaa *siellä*-adverbin avulla loitompana olevan tuntemattoman puhuteltavan olinpaikkaan, joka ei kuitenkaan ole puhuttelijan tiedossa.

– Vai on **siellä** Tupu – mahtaisiko Tupulla olla noin niin kuin vielä sukunimikin? (RN s. 307)

Sen sijaan *siinä*- ja *siitä*-adverbin avulla puhuja viittaa puhuteltavaan, jonka olinpaikka on hänen lähellään. *Siinä*- ja *siitä*-adverbi kohdistaa puheen *täällä*- ja *siellä*-adverbiä tarkemmin puhuteltavan persoonaan.

– Kuka se **siinä** niin tiiviiseen tahtiin painelee? Joka tapauksessa miehen askelista kuuluu että se on päällystöainesta. (RN s. 96–97)

– Ylös **siitä** nyt, tänne on kuule tungosta! (VV s. 265)

Yllä olevista esimerkeistä ensimmäisessä puhuttelija viittaa puhuteltavaan myös *se*-pronominin avulla, jota Yli-Vakkurin (1989: 56) mukaan käytetään tuttavallisen puhetilanteen puhuttelukeinona. Se kohdistaa puhuttelun juuri Harjunpäälle.

5.5 Muut puhutteluun käytetyt sanat

Aineistossani käytetään myös *voi*-puhuttelusanaa, jonka avulla puhuja ilmaisee säälivänsä puhuteltavaa. Sääli voi olla joko positiivista empatiaa tai negatiivista ivaa. Ensimmäisessä esimerkissä Kallio osoittaa läheiselle työtoverilleen empatiaa.

– **Voi** Jyrki, hyvä ettet jäänyt kotiin istumaan. Laskin käteni Jyrkin olkapäälle, hän tarttui siihen ja puristi. (VV s. 46)

Voi-puhuttelusanaa käytetään myös opettavaisessa puheessa. Alla olevassa esimerkissä Onerva Nykänen ilmaisee Harjunpäälle, ettei puhuteltava tiedä puheenaiheena olevasta asiasta juuri mitään ja että hän puhuttelija itse tietää kyseisestä asiasta paljon enemmän.

– **Voi-voi** Timo... (PP s. 256)

Sen sijaan alla olevassa esimerkissä Hannu Kervinen käyttää *voi*-puhuttelusanaa ilmaistakseen ivaa Kalliota ja hänen toimintaansa kohtaan.

– **Voi** Kallio, Kervinen sanoi säälivästi: – Olet aivan väärillä jäljillä, eikä tämä taida olla ensimmäinen kerta. (VV s. 169)

Voi-puhuttelusanan lisäksi olen poiminut aineistostani kaksi esimerkkiä, joissa puhutteluun käytetään *no niin* -ilmausta. Kyseinen ilmaus on yleinen puheen aloitusrepliikki. Aineistossani *no niin* -ilmausta kuitenkin käytetään puhuteltavan huomion kiinnittämiseen eli puhuttelun kutsufunktion korostamiseen.

– **No niin** Piippis. Asiaan. (PP s. 155)

– **No niin** tytteli – laitetaanpa sitten seuraten setiä. (RN s. 84)

Yllä olevista esimerkeistä jälkimmäisessä *no niin* -ilmaus esiintyy puhutteltavaa loukkaavassa repliikissä.

6 LOPUKSI

Tutkielman rajauksessa nimesin kaksi pääkysymystä. Ensimmäkin pyrin selvittämään, millaisia puhutteluja aineistossani esiintyy ja miten yleisiä ne ovat. Toiseksi pohdin, miten aineistossani esiintyvää variaatiota voi tulkita ja selittää. Vaikka tutkimuskysymykseni ovat laajoja, olen työssäni pystynyt luomaan yleiskuvan dekkareiden dialogeissa käytetyistä puhutteluista sekä niiden sosiaalisesta, tilanteisesta ja yksilöllisestä variaatiosta.

Sosiaalista variaatiota analysoidessani etsin aineistoni puhutteluista sellaisia erityispiirteitä, joita poliisien työyhteisössä tai perheyhteisössä esiintyy. Tarkastelin myös iän, sukupuolen ja ammatillisen aseman vaikutusta puhuttelutavan valintaan. Tilanteista vaihtelua selvitin tutkimalla tiettyjen puhetilanteiden erityispiirteitä. Karkeasti jaotellen tutkimani puhetilanteet olivat poliisien kahdenkeskisiä keskusteluja, poliisien palaverikeskusteluja, poliisin ja kuulusteltavan välisiä keskusteluja (esimerkiksi kuulustelutilanteet) sekä perheenjäsenten välisiä keskusteluja. Analysoin myös sitä, miten puhuttelutavat varioivat tietyn tilanteen sisällä. Henkilöhahmojen yksilöllisten puhuttelutapojen vertailua vaikeutti kuitenkin hieman se, että Joensuun dekkareissa kuvataan vain muutamissa kohdissa kuulusteltavan ja poliisihahmon välistä keskustelua. Sen sijaan Joensuun dekkareiden dialogeissa keskitytään kuvailemaan työtovereiden välisiä ristiriitoja ja suhteita.

6.1 Etunimipuhuttelu ilmaisee emotionaalista läheisyyttä

Etenkin puhuttelupropreja käsitellessäni havaitsin, että poliisihahmojen työyhteisön ja perheyhteisön puhutteluissa todella on tiettyjä erityispiirteitä. Ensimmäkin etunimi on sukulaisnimien ohessa yleisin perhepiirissä käytetty puhuttelumuoto. Sekä Lehtolaisen että Joensuun dekkareiden päähenkilö käyttää aviopuolisoa puhutellessaan ensisijaisesti etunimeä. Hiukan yllättävää on, että pariskunnat eivät juurikaan puhuttele toisiaan hellittelynimillä tai etunimestä tehdyillä väännöksillä. Pienet lapset sen sijaan puhuttelevat vanhempiaan pääsääntöisesti sukulaisnimillä, kuten *äiti* tai sukulaisnimistä tehdyillä väännöksillä, kuten *Iska*. Aineistoni perusteella Yli-Vakkurin

(1989: 45) väite, jonka mukaan perhepuhuttelut alkoivat 1960-luvulla ilmaista sosiaalista roolittomuutta ja perheenjäsenten toveruussuhdetta, ei siis pidä täysin paikkansa. Aineistossani sekä Kallion että Harjunpään lapset käyttävät vanhempiansa puhuttelussa sukulaisnimiä.

Etunimipuhutteluja käytetään kaikissa dekkareissa myös työtovereiden välisissä puhutteluissa. Lehtolaisen kirjassa päähenkilö puhuttelee etunimellä Jyrki Taskista, jonka on Kallion esimies ja hyvä ystävä. Samoin myös Taskinen käyttää Kalliota puhuteltaessaan henkilöahmon etunimeä. Joensuu dekkareissa vastaavan parin muodostavat päähenkilö Harjunpää ja Onerva Nykänen, jotka puhuttelevat toisiaan tilanteesta riippumatta etunimellä. Ainoastaan kerran Onerva käyttää Harjunpään etunimestä tehtyä väännöstä *Timppa*. Mielenkiintoista on, että molemmissa dekkareissa lukijan annetaan ymmärtää, että näiden pariin välillä on syvän ystävyys lisäksi myös ripaus rakkautta.

Dekkarien päähenkilöt käyttävät etunimipuhuttelua myös kuulusteltaviin kohdistuvissa puhutteluissa. Usein näissä puhetilanteissa kuulustelija osoittaa etunimipuhuttelun avulla kuulusteltavalle aitoa tai teeskenneltyä emotionaalista läheisyyttä. Esimerkiksi Harjunpää puhuttelee Kai Retulaa *kuule*-puhuttelusanan ja etunimen yhdistelmällä, jotta kuulusteltavan olisi helpompi myöntää aikaisemmat valheensa ja jotta Harjunpää saavuttaisi keskustelussa oman tavoitteensa. Toinen tulkintavaihtoehto on, että Harjunpää suojelee kuulusteltavan kasvoja, joita hän uhkaa väittämällä Retulan aikaisempia puheita valheiksi.

Muita etunimipuhuttelun valintaan vaikuttavia tekijöitä ovat puhuteltavan ikä ja sukupuoli. Esimerkiksi Kallio puhuttelee pääsääntöisesti omanikäisiä kuulusteltavia ja naiskuulusteltavia etunimellä, mutta miespuolisia kuulusteltavia puhuteltaessaan hän käyttää myös sukunimipuhutteluja.

Etunimipuhuttelun avulla osoitetun emotionaalisen läheisyyden vastakohtana voidaan pitää puhuttelijan ja puhuteltavan etäisyyttä korostavan geneerisen yksikön 3. persoonan käyttöä. Sen avulla esimerkiksi kuulustelija korostaa omaa arvovaltaansa ja etäisyyttä puhuteltavaan. Geneerisesti käytetyn yksikön 3. persoonan avulla puhuja voi osoittaa

puhuteltavalle myös ylenkatsetta ja korostaa omaa arvovaltaansa. Oletuksieni vastaisesti kummassakaan dekkarissa kuulustelijat eivät kuitenkaan ensisijaisesti turvaudu puhuteltavan persoonaa kiertäviin muodollisiin puhuttelukeinoihin. Usein nämä keinot otetaan käyttöön vasta silloin, kun kuulusteltava heittäytyy hankalaksi eli pyrkii horjuttamaan keskustelijoiden valtahierarkiaa negatiivisen affektiivisilla ilmauksilla. Myös Larjavaara (1999: 9) on todennut, että muodollisella etätyyppisellä kohteliaisuudella on uudessa maailmassa yhä vähemmän käyttö- ja markkina-arvoa; sen sijaan lähityyppinen kumppani- ja pitämiskohteliaisuus toimii hänen mukaansa aina ja kaikkialla.

6.2 Puhuteltavan sukupuoli vaikuttaa puhuttelutavan valintaan

Kallio käyttää myös työtovereita puhutellessaan enemmän etunimipuhutteluja kuin Harjunpää. Lehtolaisen dekkarin päähenkilö puhuttelee etunimellä Jyrki Taskisen lisäksi myös kolmea alaistaan: Ville Puupposta, Petri Puustjärveä ja Ursula Honkasta, joiden kanssa Kallio on tekemisissä päivittäin. Sen sijaan hän ei käytä Pekka Koivua puhutellessaan kertaakaan kyseisen henkilöahmon etunimeä. Tämä on mielenkiintoinen havainto, sillä Koivu on Jyrki Taskisen tavoin Kallion läheinen ystävä. Yksi syy siihen, miksi Kallio ei käytä Koivua puhutellessaan etunimipuhuttelua, on varmasti se, ettei hän halua antaa ulkopuolisille väärää kuvaa heidän välisestä suhteesta. Toisaalta Koivu on *Veren vimma* -dekkarissa myös Kallion alainen, minkä vuoksi päähenkilön on kohdeltava häntä kuten muitakin alaisiaan.

Puhuteltavan sukupuolen vaikutusta puhuttelutavan valintaan todistaa myös esimerkki, jossa Kallio puhuttelee kahta alaistaan samassa puhuttelulauseessa eri tavalla – Heikki Autiota sukunimellä ja Ursula Honkasta etunimellä. Samoin Joensuun dekkareiden päähenkilö Harjunpää valitsee etunimipuhuttelun ainoastaan naispuolisia työtovereita puhutellessaan; miespuolisia työtovereiden puhuttelussa hän käyttää sukunimeä tai nimestä tehtyä väännöstä eli lempinimeä. Toisaalta myös puheenaiheella on ratkaiseva merkitys etunimipuhuttelun valinnassa: mitä arkaluonteisempi aihe on ky-

seessä, sitä useammin puhuja valitsee puhuttelutavaksi joko etunimen tai etunimestä tehdyn väännöksen.

Sukunimipuhuttelu onkin aineistossani etunimipuhuttelun jälkeen toiseksi yleisin puhuttelumuoto, ja sitä käytetään sekä poliisien keskinäisissä keskusteluissa että kuulusteltavan ja poliisin välisissä keskusteluissa. Sukunimeen voidaan yhdistää myös titteli tai puhuttelun kutsufunktiota korostava interjektio tai interjektioomainen pragmaatistunut verbimuoto. Näistä ensimmäinen on muodollinen puhuttelusana ja kaksi jälkimmäistä ovat tavallisissa puhetilanteissa käytettyjä puhuttelusanoja. Toisaalta sukunimipuhuttelun sävyyn ja merkitykseen vaikuttaa ratkaisevasti myös se, millaisen verbimuodon yhteydessä se esiintyy.

6.3 Muodollisella puhuttelulla ilmaistaan negatiivisia tunteita

Jos sukunimi- ja tittelpuhuttelu liitetään geneerisesti käytetyn yksikön 3. persoonan verbimuotoon on kyse kohteliaan puhuttelukoodin mukaisesta muodollisesta puhuttelutavasta. Jos sukunimipuhuttelua käytetään sinuttelun yhteydessä, on se sävyltään etunimipuhuttelua muodollisempi mutta muodollisia puhutteluita, kuten passiivia ja geneeristä yksikön 3. persoonaa epämuodollisempi puhuttelutapa. Lehtolaisen dekkareissa sukunimipuhuttelu onkin poliisien välisissä sekä kuulusteltavan ja poliisin välisissä keskusteluissa etunimipuhuttelua hiukan yleisempi vaihtoehto. Joensuun dekkareissa sukunimipuhuttelun kanssa kilpailevat lempinimipuhuttelut.

Kuten jo aiemmin tässä luvussa totesin, muodollisten puhuttelukeinojen (yksikön 3. persoonan verbimuodon ja teitittelyn) avulla ilmaistaan aineistossani usein negatiivisia tunteita keskustelukumppania tai puheenaihetta kohtaan. Saman on todennut myös Matti Larjavaara (1999: 10), jonka mukaan sinuttelun loukkaava tai ylemmyyttä ilmaiseva merkitys on suomen kielessä haalistunut, ja vastaavasti teitittely on saanut lisää torjuvaa luonnetta. Tästä syystä myös geneeriset yksikön 3. persoonan verbimuodot esiintyvät aineistossani usein negatiivisen sävyn sisältävissä keskusteluissa.

Lempinimipuhutteluita puolestaan käyttävät Joensuun dekkareiden poliisihahmot, jotka puhuttelevat työtovereitaan joko etu- tai sukunimestä

tehdyllä väännöksellä. Se, käyttääkö puhuteltava esimerkiksi Harjunpäästä etu- vai sukunimestä tehtyä väännöstä, näyttäisi riippuvan samoista tekijöistä kuin etunimipuhuttelun ja sukunimipuhuttelun välinen valinta. Etunimestä tehtyä väännöstä käytetään silloin, kun puhuja haluaa osoittaa puhuteltavalle emotionaalista läheisyyttä. Odotuksieni vastaisesti lempinimipuhutteluja ei kuitenkaan esiinny päähenkilöiden ja heidän aviopuolisoiden välisissä keskusteluissa, vaan valtaosa näistä puhutteluista on etunimipuhutteluja. Myöskään kuulusteltavien ja poliisihahmojen välisissä keskusteluissa ei käytetä lempinimipuhutteluja, mikä on täysin ymmärrettävää, sillä lempinimen käytön edellytyksenä on, että henkilöhahmot tuntevat toisensa.

Työtovereiden välisillä lempinimipuhutteluilla on aineistossani pääsääntöisesti joko neutraali tai negatiivinen merkitys - riippuen siitä, millaisia puheenvuoroja keskustelussa esiintyy ennen ja jälkeen puhuttelun. Myös puhuteltavan sukupuoli näyttäisi vaikuttavan lempinimipuhuttelun sävyyn. Aineistoni lempinimipuhutteluista nimittäin vain kaksi kohdistuu naishenkilöhahmoon, ja niistä molemmat ovat sävyltään negatiivisen affektiivisia. Neutraaleja lempinimipuhutteluja sen sijaan esiintyy miespuolisten poliisihahmojen keskinäisissä puhutteluissa.

6.4 Kumppanikohteliaisuus syrjäyttää tittelit ja statukset

Puhuttelusanoista pidin etukäteen kaikkein mielenkiintoisimpana ryhmänä puhuteltavan sukupuoleen viittaavia puhutteluappellatiiveja. Oletin, että etenkin Kalliota puhutellaan runsaasti sukupuoleen viittaavilla puhutteluappellatiiveilla. Oletukseni osoittautui oikeaksi, sillä tutkimusaineistoni puhutteluappellatiiveista kaikkein yleisimpiä ovat juuri sukupuoleen viittavat puhuttelusanat, joita käytetään aineistossani 33 kertaa. Niistä 22 esiintyy Lehtolaisen dekkareissa ja 11 Joensuun dekkareissa. Lukujen osoittama ero johtuu päähenkilöiden sukupuolesta, sillä kuten Cameronin (1996: 134) on todennut, on olemassa huomattavasti enemmän sanoja naisten kuin miesten loukkaamiseksi.

Aineistossani puhuteltavan sukupuoleen viittaavilla puhutteluappellatiiveilla on harvassa puhuttelussa positiivinen merkitys. Esimerkiksi Lehtolai-

sen dekkareissa sekä kuulusteltavat että työtoverit käyttävät sukupuoleen viittaavia puhuttelusanoja osoittaakseen Kalliolle epäkunnioitusta. Toisaalta myös Harjunpäättä puhutellaan sukupuoleen viittaavilla appellatiiveilla tilanteissa, joissa hän ottaa vastaan esimiehen antamaa negatiivista palautetta. Ainoastaan niissä puhutteluissa, joissa sukupuoleen viittaava ilmaus korostaa puhuttelijan ja puhuteltavan yhteenkuuluvuutta, on se merkitykseltään positiivinen, esimerkiksi ”*Mitäs mies?*”. Sukupuoleen viittaavat puhuttelus sanat sisältävät usein myös puhuteltavan ikään liittyvän merkityksen, kuten esimerkiksi *tyttö*, *kundi*, *tytteli* ja *eukko*. Näistä sanoista kolmella ensimmäisellä viitataan puhuteltavan nuoreen ikään ja viimeisellä vanhaan naishenkilöön.

Lehtolaisen *Veren vimma* -dekkarissa käytetään runsaasti myös muodollisia puhuttelusanoja, kuten ammatti- ja arvonimiä. Ammattinimipuhuttelun avulla kuulusteltavat välttelevät suoraan puhuteltavaan henkilöön (esimerkiksi Kallioon) viittaavia puhutteluja, kuten sinuttelua tai nimipuhuttelua. Arvonimipuhutteluja sen sijaan käytetään teitittelyn tavoin sekä kohteliaisuuden että negatiivisten tunteiden ilmaisemiseen. Arvonimet ovat muodollisten tilanteiden puhutteluja, jotka Larjavaaran mukaan ovat hävinneet kielestä melkein olemattomiin. Verrattuna entisiin aikoihin me elämme vahvaa kumppanikohteliaisuuden nousukautta, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että melkein vierasta kuin vierasta voi puhutella kuin tuttua; titteleitä ja statuksia usein pikemminkin hävetään kuin levitellään. (Larjavaara 1999: 6 ja 8.) Kirjailijoista Joensuu on tämän jo sisäistänyt, sillä hän käyttää kahdessa dekkarissaan ainoastaan 9 kertaa titteliä, kun vastaavasti Lehtolaisen kirjoissa niitä on 49. Lehtolaisen kirjassa Kallion alaiset käyttävät puhutteluissaan myös sellaisia ammatillista asemaa ilmaisevia sanoja, kuten *pomo* ja *esimies*, jotka korostavat työyhteisössä vallitsevaa arvonhierarkiaa.

Harjunpää sen sijaan käyttää dekkareissaan puhuteltavan osastoon viittaavia puhuttelusanoja, kuten *väkivalta* ja *rikospoliisi*. Kyseiset puhuttelusanat esiintyvät puhutteluissa joko yksinään ja yhdessä muiden puhuttelusanojen kanssa. Niiden avulla puhuttelija voi joko kiertää puhuteltavan persoonan, kuten ” *Väkivallassako sitä vaan kiireitä riittää?* ”-repliikissä tai

tarkentaa puhuttelua, kuten *kuuleeko se Väkivallan mies* -ilmauksessa, jolla puhuja kutsuu Harjunpäättä poliisiradiossa. Osastoon viittaavat puhuttelusanat kuvaavat työyhteisön rakennetta, sillä niiden avulla puhuttelijat voivat jakaa poliisien ammattiryhmän pienempiin yhteisöihin, kuten Väkivaltarikososasto, Omaisuusrikososasto ja Talousrikososasto. Näiden puhuttelusanojen avulla puhuteltava voidaan asettaa joko meidän tai muiden joukkoon.

LÄHTEET

- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987: *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- CAMERON, DEBORAH 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. – Riitta Oittinen ja työryhmä (suom.). Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI 1998: Johdanto. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 13–17. Tampere: Vastapaino.
- HALLIDAY, M. A. K 1971: *Language Structure and Language Function*. *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Lyons, J. Penguin Books.
- HYMAN, LARRY 1975: *Phonology: Theory and Analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- KANTOKORPI, MERVI 1990: Proosan runousoppia. – Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari, *Runousopin perusteet* s. 103–171. Helsinki: WSOY.
- KIVINIEMI, EERO 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimervalinta*. Espoo: Welin+Göös.
- KORHONEN, TEPPO 1996: *Tervehdys ja hyvästely*. Helsinki: Suomen antropologinen Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: SKS.

- LARJAVAARA, MATTI 1999: Kieli, kohteliaisuus ja puhuttelu. – *Kielikello* 2/1999 s. 4–10.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983: *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 13–37. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Nykysuomen sanakirja V–VI. 1988 [1951–1961]: Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 10. painos. Helsinki: WSOY.
- PALMGREN, MARJA-LEENA 1986: *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. Helsinki: WSOY.
- PAUNONEN, HEIKKI 1980: Sosiolingvistinen tutkimus Suomessa 1970-luvulla sekä eräs sosiolingvistinen tutkimushanke. – Kaisa Häkkinen & Fred Karlsson (toim.), *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja n:o 4 s. 117–127. Turku.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. 2. painos. Porvoo: WSOY.
- RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1990: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. s. 195–231. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

————— 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 156–203. Tampere: Vastapaino.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 93–110. Tampere: Vastapaino.

VILKUNA, KUSTAA 1991: *Etunimet*. Helsinki: Otava.

VILPPULA, MATTI 1986: Kuinkas kehtaat sanoa noin nätin teitin sinuks! Kansanomaisista puhuttelutavoista. – Maija Länsimäki (toim.), *Sanalla sanoen. Pakinoita suomen kielestä*. s. 247–251. Helsinki: WSOY.

Väestörekisterikeskuksen nimipalvelu [verkkopalvelu]. Viitattu 23.11.2005.

Saatavissa:

<https://192.49.222.187/Nimipalvelu/default.asp?L=1>.

YLI-VAKKURI, VALMA 1986: Suomen *kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.

————— 1989: Suomalaisen puhuttelun piirteitä. – Toim. Kauppinen, Anneli ja Keravuori, Kyllikki: *Kielen käyttö ja käyttäjä*. ÄOLV XXXVI s. 43–74.

AINESLÄHTEET

LEHTOLAINEN, LEENA 1993: *Ensimmäinen murhani*. Helsinki: Tammi.

LEHTOLAINEN, LEENA 2003: *Veren vimma*. Helsinki: Tammi.

JOENSUU, MATTI YRJÄNÄ 1993: *Harjunpää ja rakkauden nälkä*. Helsinki:
Otava.

JOENSUU, MATTI YRJÄNÄ 2003: *Harjunpää ja pahan pappi*. Helsinki: Otava.